

გახტანგ გურული

საქართველო-რუსეთის
ურთიერთობა
(1483 - 1921)

თბილისი

2011

გახტანგ გურული

საქართველო-რუსეთის
ურთიერთობა
(1483 - 1921)

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი

2011

Vakhtang Guruli

Tbilisi

2011

Вахтанг Гурули

**Грузино-Российское взаимоотношение
(1483-1921)**

Тбилиси

2011

ნაშომის პირველ ნაწილში გაშუქებულია საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორია 1483-1801 წლებში, ხოლო მეორე ნაწილში – 1918-1921 წლებში. გადასიჯულია როგორც რუსეთის იმპერიის, ისე საბჭოთა და თანამედროვე რუსული ისტორიოგრაფიის შეხედულებანი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორიის საკვანძო პრობლემებზე.

რედაქტორი პროფესორი აეთანდილ წოწკოლაური

წინათქმა

საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური, სამხედრო და პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორია დიდი ხნის მანძილზე საგანგებოდ ყალბდებოდა. ისტორიის გაყალბება დაიწყო რუსეთის იმპერიის ისტორიოგრაფიამ, გააგრძელა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. დღეს ამ ტრადიციას საგულდაგულოდ იცავს და წინამორბედთა საძრახის საქმეს აგრძელებს თანამედროვე რუსული ისტორიოგრაფია. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორიის გაყალბებას ყოველთვის პოლიტიკური მოტივი ედო საფუძვლად. უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე რუსულმა ისტორიოგრაფიამ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორიის გაყალბების საქმეში რუსეთის იმპერიისა და საბჭოთა ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებსაც კი გაუსწრო. რუსი ისტორიკოსები დიდი ხანია ცდილობენ რუსეთი საქართველოს დამპყრობლად კი არა მხსნელად წარმოაჩინონ. რუს ისტორიკოსებს სურთ უარყონ ის ჭეშმარიტება, რომ XVIII საუკუნის დამდეგიდან რუსეთი სამხრეთ კავკასიაში მოვიდა არა როგორც მხსნელი, არამედ როგორც მესამე დამპყრობელი, რომლის მიზანი იყო რეგიონიდან ირანისა და ოსმალეთის განდევნა, საქართველოსა და მთელი კავკასიის გადაქცევა რუსეთის იმპერიის განუყოფელ ნაწილად, ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაცია.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ობიექტურად გააშუქოს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორია, წარმოაჩინოს რუსეთის, როგორც საქართველოს დამპყრობლის, სახე.

პროფესორი **ვახტანგ გურული**

25 თებერვალი, 2011 წელი.

ნაწილი პირველი
საქართველო-რუსეთის
ურთიერთობა
(1483-1801)

თავი I. საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური
და პოლიტიკური ურთიერთობების დასაწყისი

რუსეთის მოსვლა სამხრეთ კავკასიაში და ქართული სამეფო-სამთავროების (ქართლ-კახეთის სამეფო, იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროები) დაპყრობა (1801 – 1810 წწ.) დიდი ხნის განმავლობაში მზადდებოდა როგორც დიპლომატიური, ისე სამხედრო-სტრატეგიული თვალსაზრისით. რუსეთის სახელმწიფოს დაინტერესება ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიით, ნელი, მაგრამ კარგად გააზრებული წინსვლა კავკასიის მთავარი ქედის მიმართულებით დაემთხვა საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობის უწყვეტ გაუარესებას. XV–XVI საუკუნეების მიჯნაზე ქვეყნის შიგნით დამღუპველი პროცესები განვითარდა. **პირველი**. ერთიანი ქართული მონარქია ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად და სამცხის სამთავროდ დაიშალა (მოგვიანებით მათ რიცხვს მიემატა სამეგრელოს, გურიის, აფხაზეთისა და

სვანეთის სამთავროები); **მეორე**. ქართულ სამეფო სამთავროებს შორის დაიწყო ხანგრძლივი დაპირისპირება, რომელიც ხშირად ომებში გადაიზრდებოდა ხოლმე; **მესამე**. სამეფო-სამთავროებში დაიწყო სათავადოების გაძლიერება, რამაც შიგნიდან დაასუსტა ცალკეული სამეფოები და სამთავროები; **მეოთხე**. იყო ცდები საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის დარღვევისა; **მესუთე**. საქართველოს პოლიტიკურმა დაშლამ დიდი ზიანი მიაყენა ეროვნულ ცნობიერებას. დაპირისპირება და ომები ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის კიდევ უფრო აღრმავებდა ამ პროცესს.

საქართველოს საშინაო მდგომარეობის გაუარესებას დაემთხვა საერთაშორისო ურთიერთობის გართულება. **პირველი**. საქართველოს სამხრეთით წარმოიშვა ორი ძლიერი მუსლიმური სახელმწიფო – ოსმალეთი (თურქეთი) და ირანი. 1453 წელს ოსმალებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს, ბიზანტიის იმპერიამ არსებობა შეწყვიტა. 1461 წელს ოსმალებმა ქალაქი ტრაპიზონი დაიკავეს, ხოლო 1475 წელს ჩრდილო შავიზღვისპირეთიც დაიპყრეს. **მეორე**. 1514 წელს ომი დაიწყო ირანსა და ოსმალეთს შორის.¹ ამ ომის ერთ-ერთი მიზანი, ისევე როგორც XVI-XVII საუკუნეებში წარმოებულ მრავალი ომისა, სამხრეთ კავკასიაში გაბატონება იყო. ამასიის ზავიდან (1555 წ.) მოყოლებული საქართველოს ტერიტორია რამდენჯერმე განაწილდა ირანსა და ოსმალეთს შორის; **მესამე**. საქართველოს სამხრეთით, კასპიის ზღვიდან შავ

¹ **მ. სვანიძე**. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბილისი, 2007, გვ. 102-103.

ზღვამდე, ირანისა და ოსმალეთის გაბატონების შემდეგ ამ ორმა ისლამურმა სახელმწიფომ შეღწევა იწყო კავკასიის მთიანეთში, ირანმა – კასპიის ზღვისპირეთიდან, ოსმალეთმა – შავი ზღვისპირეთიდან. ჩრდილო კავკასიაში დაიწყო ისლამის გავრცელება და იქაური მოსახლეობის ისლამის რჯულზე მოქცევა. ქართული სამეფო-სამთავროები მუსლიმური სახელმწიფოების რკალში აღმოჩნდნენ; **მეოთხე**. დასავლეთ ევროპის ქვეყნები ევროპაში ოსმალეთის მზარდი აგრესიის პირობებში სამხრეთ კავკასიაში განვითარებულ მოვლენებში ვერ ეროდნენ. გარდა ამისა, ევროპის ქვეყნები ირანს ანტიოსმალური კოალიციის წამყვან ძალად განიხილავდნენ და საქართველოს გამო მასთან ურთიერთობის გაფუჭებას ერიდებოდნენ. ასეთ ვითარებაში ქართული სამეფო-სამთავროების ევროპულმა ორიენტაციამ აზრი დაკარგა, რეალობას მოკლებული აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ დასავლეთ ევროპიდან დახმარების მიღების ცდები (საქართველოს მეფის გიორგი VIII-ის ელჩობა ევროპაში 1460-1461 წლებში, ქართლის მეფის ელჩობა ევროპაში 1471 წელს, კახეთის მეფის ელჩობა ევროპაში 1471 წელს) უშედეგოდ დამთავრდა;² **მეხუთე**. ირანთან და ოსმალეთთან უთანასწორო ბრძოლაში მოკავშირის გარეშე დარჩენილმა საქართველომ დაკარგა თავისი ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი: ჭარ-ბელაქანი (საინგილო) და კაკ-ენისელი და სამცხე-საათაბაგო, აჭარა, აფხაზეთი, შავი ზღვის

² ქართული დიპლომატიის ისტორია. აკად. **რ. მეტრეველის** რედაქციით. თბილისი, 2003, გვ. 374-383.

სანაპიროზე (სამეგრელოსა და გურიაში) არსებული სიმაგრეები.

აი, ასეთ უმძიმეს საშინაო და საგარეო ვითარებაში ქართული დიპლომატიის ისტორიაში გადაიდგა საბედისწერო ნაბიჯი. ქართველმა დიპლომატებმა მიზნად დაისახეს სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე მოვლენებში მესამე ძალის – **რუსეთის** – ჩართვა. **პრორუსული** ორიენტაციის შემუშავება პირველად კახეთის სამეფოში, მეფე **ალექსანდრე I-ის (1476-1511)** კარზე მოხდა.³ რას ემყარებოდა კახეთის მეფის ჩანაფიქრი? ცხადია, ალექსანდრე I-ს კარგად ექნებოდა გაანალიზებული მახლობელი აღმოსავლეთის მუსლიმურ სამყაროში შექმნილი ვითარება. კახეთის მეფეს ასევე უნდა სცოდნოდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნების პოზიცია სამხრეთ კავკასიის მიმართ. მთლად ნათელი არ არის, თუ რა წარმოდგენა ჰქონდა ალექსანდრე I-ს რუსეთში შექმნილი საშინაო ვითარებასა და, რაც მთავარია, რუსეთის საგარეო პოლიტიკაზე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ კახეთის სამეფო კარს ძალზე ზოგადი, ხშირ შემთხვევებში ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა იმ ქვეყნაზე, რომელსაც დახმარებას სთხოვდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ალექსანდრე I ღრმად უნდა ყოფილიყო დარწმუნებული იმაში, რომ **რუსეთის დახმარებით მუსლიმური სახელმწიფოების აგრესიისგან თავის დაცვა არარეალური იყო.**

კახეთის მეფის **ალექსანდრე I-ის (1476-1511)** თანამედროვე რუსეთის (მოსკოვის) დიდი მთავარი **ივანე III**

³ იქვე, გვ. 389-390.

(1462-1505) ქვეყნის მართვას საკმაოდ რთულ ვითარებაში შეუდგა. ოქროს ურდოს ხანი ჯერ-ჯერობით რუსეთის უმაღლეს ხელისუფლად ითვლებოდა. მართალია, რუსეთმა ოქროს ურდოსაგან ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვა, მაგრამ ეს უკანასკნელი საკმაოდ სერიოზულ სამხედრო ძაღას ფლობდა და შეექმლო რუსეთისათვის დიდი ზიანი მიეყენებინა. ივანე III სამი წლის განმავლობაში (1477-1479 წწ.) ომს აწარმოებდა დიდი ნოვგოროდის შემოერთების მიზნით. დიდი ნოვგოროდის რუსეთის სახელმწიფოში შესვლას ეწინააღმდეგებოდა პოლონეთ-ლიტვის მეფე **კაზიმირ IV**, რომელიც რუსეთის წინააღმდეგ ოქროს ურდოს ხანის **აჰმედის** მიმხრობას ცდილობდა. მართალია, ივანე III-მ ნოვგოროდი შეიერთა (1479 წ.) და რუსეთში მონღოლთა ბატონობასაც ბოლო მოუღო (1480 წ.), მაგრამ მალე ტვერის სამთავროს შემოერთებისათვის მოუწია ბრძოლა (1485 წ.). 1492-1494 წლებში რუსეთი ლიტვასთან იყო ომში ჩაბმული. ამ ომმა რუსეთ-ლიტვის წინააღმდეგობა ვერ გადაჭრა, ახალი ომი კარს იყო მომდგარი.⁴

ასეთი იყო საშინაო და საგარეო ვითარება რუსეთში, როცა **1483 წელს** კახეთის მეფის ელჩები **მოსკოვში** ჩავიდნენ. **ცხადია, იმხანად რუსეთის დიდი მთავარი ივანე III კახეთის სამეფოს არა მარტო სამხედრო დახმარებას ვერ აღმოუჩენდა, არამედ დიპლომატიურ მხადრაჭერასაც კი ვერ დაჰპირდებოდა.** რუსეთში ჯერ-ჯერობით არ არსებობდა და არც შეიძლებოდა არსებულიყო

⁴ История России. Том I, С древнейших времен до конца XVIII века, Под редакцией **А. Н. Сахарова**. Москва, 2003, стр. 314-328.

კავკასიაში რუსეთის შეღწევის გეგმის მონახაზიც კი. მართალია, ოქროს ურდო დაიშალა, მაგრამ რუსეთის აქტიურობას კავკასიის მთავარი ქედის მიმართულებით ზღუდავდა **ყირიმის, ყაზანის და ასტრახანის** მონღოლური სახანოები. რასაკვირველია, ყაზანის, ყირიმისა და ასტრახანის სახანოების დაპყრობის გარეშე რუსეთი ვერც ჩრდილოეთ და, მით უმეტეს, ვერც სამხრეთ კავკასიაში რეალურ ძალად ვერ იქცეოდა.

ქართველმა დიპლომატებმა პრორუსული ორიენტაციის შემუშავებისას დაუშვეს სტრატეგიული შეცდომა. რუსეთის სამხრეთ კავკასიაში მოსვლა ნიშნავდა რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-ოსმალეთის ომების დაწყებას. რუსეთს ირანთან და ოსმალეთთან ომები არ შეეძლო, რადგან დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა ევროპის სახელმწიფოებთან. რუსეთის სახელმწიფოს გაერთიანებასა და გაძლიერებას (XV-XVI სს.), ბუნებრივია, მტრულად შეხედნენ მისი დასავლელი და ჩრდილოელი მეზობლები: **პოლონეთი, ლიტვა, ლივონიის ორდენი, შვეცია.** ამის გამო XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთი სამხრეთში აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ვერ აწარმოებდა. 1492-1494 წლების რუსეთ-ლიტვის ომს მოჰყვა ახალი ომები ლიტვასთან (1500-1503 წწ. და 1512-1514 წწ.).

ივანე III-სა (1462-1505) და ვასილი III-ს (1505-1533) პოლიტიკა ცვლილებებს განიცდის **ივანე მრისხანის (1533-1584)** დროს. ივანე მრისხანე უმთავრესად მიიჩნევდა რუსეთის პოზიციების განმტკიცებას ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით (ბალტიისპირეთში), რაც ლიტვასთან,

პოლონეთსა და შვეციასთან ომის გარეშე შეუძლებელი იყო. ამ პრობლემის გადაჭრას ისახავდა მიზნად **ლივონიის ომი (1558-1583 წწ.)**. ამავე დროს ივანე მრისხანემ შეძლო ყაზანისა (1552 წ.) და ასტრახანის (1556 წ.) სახანოების დაპყრობა. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთმა ვერ მოახერხა ყირიმის სახანოს დაუფლება, მაინც ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის გააქტიურებისათვის.⁵

შექმნილ ვითარებაში ქართველმა დიპლომატებმა კვლავ ცადეს რუსეთის ჩართვა სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე პროცესებში, კერძოდ, - ირანთან ოსმალეთის დაპირისპირებაში. ინიციატივა კვლავ კახეთის სამეფო კარმა გამოიჩინა. ქართულმა დიპლომატიამ ამჯერად **სერიოზული სტრატეგიული შეცდომა** დაუშვა. ივანე მრისხანე სერიოზულად იყო დაინტერესებული ჩრდილო კავკასიით. ვითარება არ შეცვლილა არც მისი მემკვიდრის მეფე **თეოდორეს (1584-1598)** დროს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ამ დროისათვის რუსეთის დაინტერესების სფეროს **ჩრდილო კავკასია** შეადგენდა და არა **სამხრეთ კავკასია**. ლივონიის ომში (1558-1583 წწ.) დამარცხებული რუსეთი, რასაც ჩრდილო-დასავლეთით (განსაკუთრებით ბალტიისპირეთში) რუსეთის პოზიციების შესუსტება მოჰყვა, ირანისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში არ ჩაებმებოდა. თუ ირანი და ოსმალეთი ჩრდილო კავკასიის ბარში (და არა მთიანეთში) რუსეთის შეღწევას შეეგუებოდნენ, ამ შემთხვევაშიც კი ქართველ დიპლომატთა გეგმის რეალიზება მაინც ძნელი იქნებოდა. **ყველა შემთხვევაში, რუსეთი სამხრეთ**

⁵ იქვე, გვ. 372-376.

კავკასიაში არარეალურ ძალად დარჩებოდა. სწორედ ასეთი ვითარების შედეგი იყო კახეთის სამეფოში მეფე **ლევანის (1518-1574)** დროს რუსთა რაზმის შემოსვლა. ივანე მრისხანემ მდინარე თერგის ხეობაში ციხე-სიმაგრეების მშენებლობა დაიწყო. თუ რუსეთი შეძლებდა კონტროლი დაეწესებინა იმ გზებზე, რომლებიც მდინარე თერგის ხეობაში არსებული ციხე-სიმაგრეებიდან კახეთის სამეფოში ჯარის გადაყვანისათვის იყო აუცილებელი, ქართველი დიპლომატების გეგმის განხორციელებაც რეალური ხდებოდა. ცხადია, შექმნილი საფრთხე დროულად შენიშნეს ირანმა და ოსმალეთმა. რუსეთი ამ ქვეყნებთან ურთიერთობის გაართულებას მოერიდა (ოსმალეთის წაქეზებით ყირიმის ხანი რუსეთის საზღვრებში შეიჭრა). რუსებმა თერგის ხეობაში აგებული ციხე-სიმაგრეები დაანგრეს. კახეთში მყოფი რუსთა რაზმიც ჩრდილო კავკასიაში დაბრუნდა.⁶

რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის მარცხი ვერ გაითვალისწინეს ქართველმა პოლიტიკოსებმა. მათ დაუშვეს **კიდევ ერთი სტრატეგიული შეცდომა**. კახეთის მეფე **ალექსანდრე II (1574-1605)** ირანისა და ოსმალეთის აგრესიის მოგერიებას კვლავ რუსეთის დახმარებით ცდილობდა.⁷ ანგარიშს არ უწევდა იმ გარემოებას, რომ რუსეთმა არა თუ სამხრეთ კავკასია, არამედ ჩრდილო კავკასიაც ირან-ოსმალეთის გავლენის სფეროდ აღიარა. ცხადია, კახეთის

⁶ **გ. გურული**. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 9-10.

⁷ იქვე, გვ. 10-11.

სამეფო კარმა არაფერი იცოდა იმის თაობაზე, რომ ლივონიის ომის (1558-1583 წწ.) დასრულების შემდეგ რუსეთ-შვეციის ურთიერთობა კვლავ დაძაბული რჩებოდა. ამ უკანასკნელს ოკუპირებული ჰქონდა რუსეთის ტერიტორიის ნაწილი. მოსალოდნელი იყო ახალი ომი შვეციასთან.

რუსეთისა და კახეთის სამეფოს ურთიერთობა მალე სათანადო დოკუმენტებითაც გაფორმდა. კახეთის მეფემ ალექსანდრე II-მ რუსეთის მეფეს მიართვა **“ფიცის წიგნი”**, ხოლო რუსეთის მეფემ კახეთის მეფეს უბოძა **“წყალობის სიგელი”**. კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის (1574-1605) **„ფიცის წიგნისა“** და რუსეთის მეფის თევდორე ივანეს ძის (1584-1598) **„წყალობის სიგელის“** არც ორიგინალები და არც ასლები მიკვლეული არ არის. უფრო მეტიც, ჩვენთვის უცნობია ამ დოკუმენტების დაწვრილებითი შინაარსიც კი. დღემდე მეცნიერები ეყრდნობიან იმ მწირ მასალას, რომელიც დაცულია რუსი ისტორიკოსის სერგეი ბელოკუროვის წიგნში⁸.

1586 წლის 23 სექტემბერს რუსეთის მეფესა და დიდ მთავარ **თევდორე ივანეს ძეს** ასტრახანის ვოევოდამ **თევდორე ლობანოვ-როსტოვსკიმ** აცნობა, რომ ასტრახანში მივიდნენ კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის ელჩები: **მღვდელი იოაკიმე, ბერი კირილე და ჩერქეზი ყურშიტა**. დედაქალაქიდან მიღებული ბრძანების თანახმად, ასტრახანის ვოევოდამ კახეთის მეფის ელჩობა მოსკოვში

⁸ Сношения России с Кавказом. Материалы, извлеченные из Московскаго главнаго архива Министерства иностранных дел **Сергеем Белокуровым**. Выпуск 1-й. 1578-1613. Москва, 1889.,

გაისტუმრა. 9 ოქტომბერს რუსეთის მეფემ კახეთის მეფის ელჩები მიიღო. აღსანიშნავია, რომ რუსეთის მეფესთან მიღებაზე, ისევე როგორც ოფიციალურ დოკუმენტებში, როგორც წესი, კახეთის მეფე ალექსანდრე II „მეფედ“ კი არ იწოდებოდა, არამედ „ალექსანდრე მთავრად“ ("Александр князь"). ამავ დროს რუსეთის მეფე ხაზს უსვამდა თავის მეფურ ღირსებას: "Великий государь, царь и великий князь Федор Иванович всеа Руси, Владимирский, Московский, Ноугородцкий, царь Казанский и Астраханский и иных многих земель государь и облаадатель восточных и западных и северных стран".⁹ მხოლოდ იშვიათად ესმებოდა ხაზი ალექსანდრე II-ის მეფურ ღირსებას: "Иверские земли Александр царь". როგორც ჩანს, რუსეთის მეფის კარზე ჩათვალეს, რომ კახეთის მეფე თავისი ღირსებით უტოლდებოდა ჩრდილო კავკასიის ხალხების მთავრებს.

კახეთის მეფის ელჩებმა რუსეთის მეფეს მიართვეს ალექსანდრე II-ის თხოვნა ("челобитная"): 1) მფარველობაში მიეღო კახეთის სამეფო ("... под своею царскою рукою держати"). 2) დაეცვა კახეთის სამეფო მტრებისაგან ("... царскою рукою... царском имени... обороняти... ото всяких... недругов").¹⁰

კახეთის მეფე ალექსანდრე II ხაზს უსვამდა იმას, რომ ქართველებსა და რუსებს ერთი რელიგია – ქრისტიანობა – აკავშირებდათ.

⁹ იქვე, გვ.11.

¹⁰ იქვე, გვ.12.

რუსეთის მეფემ, თევდორე ივანეს ძემ, კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის თხოვნა შეიწყნარა: კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღებასა და მტრებისაგან სამხედრო ძალით დაცვას დაჰპირდა ("И мы грамоту твою принять велели есмь и ее выслушали милостивно и тебя, Александра князя, и твою землю Иверскую по твоему челобитью под свою царскую руку приняли есмь и держати тебя и твою землю в своем царскою рукою хотим и оберегати тебя и твою землю ото всяких твоих недругов").¹¹

1587 წლის 3 აპრილს რუსეთის მეფემ ბრძანა კახეთის მეფის ელჩები სამშობლოში გაესტუმრებინათ და თან გაეყოლებინათ რუსი ელჩები: თავადი **როდიონ ბირკინი**, **პეტრე პიოვოი** და **სტეფანე პოლუხანოვი**. ქართველი ელჩები მოსკოვიდან 11 აპრილს გამოემართნენ, რუსი ელჩები კი ცოტა ხანს შეეყოვნდნენ. 3 ივლისს ქართველი და რუსი ელჩები ასტრახანიდან ერთად გამოემგზავრნენ საქართველოში.

რუსეთის მეფის თევდორე ივანეს ძის ელჩები კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ 1587 წლის 26 აგვისტოს მიიღო. 29 აგვისტოს რუსმა ელჩებმა კახეთის მეფეს რუსეთის მეფის სიგელი გადასცეს. სიგელში აღნიშნული იყო: 1) რუსეთის მეფემ შეიწყნარა კახეთის მეფის თხოვნა, 2) კახეთის სამეფო მიღებული რუსეთის მფარველობაში, 3) რუსეთი სამხედრო ძალით დაიცავდა კახეთის სამეფოს მტრებისაგან.¹²

¹¹ იქვე, გვ.12.

¹² იქვე, გვ.13.

1587 წლის 28 სექტემბერს კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ თავის მემკვიდრეებთან და სამეფო კარის მოხელეებთან (თავადებთან) ერთად რუსი ელჩების როდიონ ბირკინისა და პეტრე პიოვოს თანდასწრებით რუსეთის მეფის თევდორე ივანეს ძის ერთგულებაზე დაიფიცა. დაფიცების შემდეგ ალექსანდრე II-მ **სიგელს („ფიცის წიგნს“)** ხელი მოაწერა, სიგელს ბეჭედი დაუსვეს და რუსეთის მეფის ელჩებს როდიონ ბირკინსა და პეტრე პიოვოს გადასცეს ("Да велел запис целовальную совершить... да на той записи Александр князь и своими детми и с чиновными людьми за всю Иверскую землю перед Родивоном да перед Петром государю правду дал, на записи крест целовал и запись целовальную за своею рукою и за печатью Родивону и Петру дал").¹³

რუსმა ელჩებმა კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის სიგელი („ფიცის წიგნი“) მოსკოვში ჩაიტანეს და მეფე თევდორე ივანეს ძეს მიართვეს.

1588 წლის ოქტომბერში მოსკოვში კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის კიდევ ერთი ელჩობა ჩავიდა, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ თავადი **ყაფლან ვაჩნაძე, ბერი კირილე და ჩერქეზი ყურშიტა**. 31 ოქტომბერს კახეთის მეფის ელჩობა რუსეთის მეფემ თევდორე ივანეს ძემ მიიღო. ქართველმა ელჩებმა რუსეთის მეფეს მიართვეს ალექსანდრე II-ის თხოვნა ("челобитная"). კახეთის მეფის სათხოვარი იგივე იყო: მფარველობაში მიღება და სამხედრო დახმარების აღმოჩენა. ოფიციალურ მიღებაზე ქართველ

¹³ იქვე, გვ.41.

ელჩებს განუცხადეს: 1) კახეთის მეფე ალექსანდრე II უკვე მიღებულია რუსეთის მეფის მფარველობაში, მას დაფიცებული აქვს რუსეთის მეფის ერთგულებაზე და ხელი აქვს მოწერილი სიგელზე („ფიცის წიგნზე“); 2) რუსეთი კახეთის სამეფოს დაიცავს მტრებისაგან; 3) ასტრახანისა და თერგის ვოევოდებს ნაბრძანები აქვთ დაღესტანზე ლაშქრობა და კახეთში მიმავალი გზის დაღესტნელთაგან გაწმენდა.¹⁴

1588 წლის 23 აპრილს რუსეთის მეფე თევდორე ივანეს ძემ კახეთის სამეფოში ახალი ელჩობის გაგზავნა ბრძანა. ელჩობაში შედიოდნენ: თავადი **სიმონ ზენიგოროდსკი**, დიაკი **ტორს ანტონოვი**, ბერი **ზაკხეი**, მღვდელი **იოსები**, მღვდელი **ბოგდანი**, მღვდელი **დიმიტრი**, დიაკვანი **თეოდოსი**, დიაკვანი **თევდორე** და სატმწერები.

რუსეთის მეფის ელჩებმა 1589 წლის 6 აგვისტოს ჩრდილო კავკასიაში ჩააღწიეს და 8 სექტემბერს უკვე სუნჯაში იყვნენ. სუნჯიდან ელჩობა საქართველოში გამოემგზავრა. 10 ოქტომბერს რუსი ელჩები ალავერდის მონასტერს ეწვივნენ, ხოლო 16 ოქტომბერს ისინი ალექსანდრე II-მ მიიღო. რუსმა ელჩებმა კახეთის მეფეს გადასცეს რუსეთის მეფის „წყალობის სიგელი“. ეს დოკუმენტი რუსულ წყაროში ასეა მოხსენიებული: "А се такова жаловалная грамота з золотою печатью послана от государя к Иверскому Александру царю с послы со князем Семеном Звенигородским да дияком с Торхом с Антоновым".¹⁵

¹⁴ იქვე, გვ.54-55.

¹⁵ იქვე, გვ.87.

რუსეთის მეფის თევდორე ივანეს ძის „წყალობის სიგელში“ აღნიშნული იყო, რომ რუსეთი კახეთის სამეფოს მტრებისაგან საიმედოდ დაიცავდა.

თევდორე ივანეს ძის „წყალობის სიგელის“ ბოლოს აღნიშნული იყო, რომ იგი შეადგინეს მოსკოვში ქვეყნის გაჩენიდან 7097 წლის აპრილში (ე. ი. 1589 წლის აპრილში).¹⁶

მიუხედავად რუსეთის მეფის დაპირებისა, კახეთის სამეფომ რუსეთისაგან რეალური სამხედრო და პოლიტიკური მხარდაჭერა ვერ მიიღო.

კახეთის სამეფოს პრორუსული ორიენტაცია საბოლოოდ დაასამარა მეფე თევდორეს სიკვდილის (1598 წ.) შემდეგ რუსეთში დაწყებულმა შინააშლილობამ, დიდმა სოციალურმა ამბოხმა და **ჟენ-პოსპოლიტასა** (პოლონეთ-ლიტვის სახელმწიფოს) და **შვეციის** აგრესიამ (1603-1610 წ.). რუსეთის პოზიციების შესუსტება კარგად გამოიყენა ირანის შაჰმა **აბას I-მა** და სასტიკად დასაჯა კახეთის სამეფო სახლი – 1605 წელს **ალექსანდრე II** და მისი ვაჟი **გიორგი** შაჰმა მოაკვლევინა.

¹⁶ იქვე, გვ.89.

თავი II. საქართველო-რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დასაწყისი.

შინააშლილობის, დიდ სოციალური ამბოხისა და ჟენ-პოსპოლიტასა და შვეციის აგრესიისგან დასუსტებული რუსეთი ნელ-ნელა გაიმართა წელში და უკვე მეფე **ალექსის (1645-1676)** დროს სერიოზულ ძალად იქცა. ამ პერიოდისათვის რუსეთის უმთავრეს ამოცანას უკრაინიდან ჟენ-პოსპოლიტას განდევნა და შვეციის აგრესიული გეგმების აღკვეთა წარმოადგენდა. უკრაინის რუსეთთან შეერთებას (1654 წ.) მოჰყვა ხანგრძლივი ომი ჟენ-პოსპოლიტასთან, რომელიც 1667 წელს დასრულდა. არანაკლებ მძიმე იყო ომი შვეციასთან (1656-1658 წწ.). რუსეთმა საბოლოო მიზანს ვერ მიაღწია: ჟენ პოსპოლიტას მთელი უკრაინა ვერ დაათმობინა, ხოლო შვეციას ვერ წაართვა ბალტიის ზღვის სანაპიროები. ყირიმის სახანო კვლავ დიდ საფრთხეს უქმნიდა რუსეთის სამხრეთ რეგიონებს. მეფე ალექსის (1645-1676) კარზე არ შემუშავებულა არც ჩრდილოეთ კავკასიასა და, მით

უმეტეს, არც სამხრეთ კავკასიაში აქტიური პოლიტიკის წარმოების გეგმა.¹⁷

ასეთ ვითარებაში **ქართულმა დიპლომატიამ მორიგი სტრატეგიული შეცდომა დაუშვა.**¹⁸ მეფე **თეიმურაზ I** (გამეფდა კახეთში 1606 წელს, ქართლ-კახეთის მეფე გახდა 1625 წელს, ქართლის ტახტი დაკარგა 1633 წელს, კახეთისა – 1648 წელს) კვლავ პრორუსული პოლიტიკით ცდილობდა ქვეყნის გადარჩენას. 1658 წელს თეიმურაზ I მოსკოვში ჩავიდა დახმარების სათხოვნელად. ამ დროს გრძელდებოდა რუსეთ-ქუჩ-პოსპოლიტის ომი, ხოლო შვეიცარიის მხოლოდ დროებითი ზავი იყო დადებული. ასეთ ვითარებაში თეიმურაზ I, ცხადია, ხელცარიელი გამოისტუმრეს საქართველოში.¹⁹

პრორუსული ორიენტაციის მარცხმა თავისთავად გამოიწვია პროირანული ორიენტაციის გაძლიერება. პროირანულ ორიენტაციას ადგნენ: **ერეკლე I** (გამეფდა ქართლში 1688 წელს, კახეთში – 1703 წელს), **დავით II** (გამეფდა კახეთში 1709 წელს), **გიორგი XI** (პირველად გამეფდა ქართლში 1675 წელს, მეორედ – 1703 წელს).

ორსაუკუნოვანი პრორუსული ორიენტაციის შედეგი ასეთი იყო. ირანმა და ოსმალეთმა 1555 წლის **ამასისის** ზავით, 1590 წლის **სტამბოლის** ზავით, 1612 წლის **სტამბოლის** ზავით, 1618 წლის **სერაფის** ზავით, 1619 წლის

¹⁷ История России. Том I, С древнейших времен до конца XVIII века, Под редакцией **А. Н. Сахарова**. Москва, 2003, стр. 394, 403-406, 424-453, 490-496.

¹⁸ **გ. გურული**. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 16-17.

¹⁹ იქვე, გვ.16-17.

სტამბოლის ზავით, 1639 წლის ზოჯაბის ზავით საქართველოს ტერიტორია რამდენჯერმე გადაინაწილეს. საბოლოოდ ასეთი სურათი მივიღეთ: ქართლისა და კახეთის სამეფოები ირანს დარჩა, ხოლო იმერეთის სამეფო, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროები – ოსმალეთს.²⁰

ქართველი დიპლომატების მიერ პრორუსული ორიენტაციის შემუშავებისა და მისი რეალიზებისათვის ბრძოლის ახალი ეტაპი იწყება XVIII საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოდან. ეს მოვლენა ქართლის ჯანიშინისა და მეფის ვახტანგ VI-ისა (1703-1724 წწ.) და რუსეთის მეფის პეტრე I-ის (1696-1725 წწ.) სახელებს უკავშირდება.²¹

ირანის შაჰის მიერ 1703 წელს ქართლის ჯანიშინად (მმართველად) დანიშნული, ხოლო 1716 წელს ქართლის მეფედ დამტკიცებული ვახტანგ VI პრორუსული ორიენტაციის აუცილებლობის აღიარებამდე ერთბაშად და ადვილად არ მისულა. ვახტანგ VI-ის წინამორბედი მეფეები, ისლამის აღმსარებელი გიორგი XI ირანის შაჰის სამსახურში დაიღუპა (1709 წ.). ირანის შაჰის სამსახურს შეეწირა მომდევნო მეფეც, ასევე ისლამის აღმსარებელი ქაიხოსრო (1711 წ.). ამის შემდეგ მეფობის ყველაზე რეალური კანდიდატი ვახტანგ VI იყო, მაგრამ ტახტზე ასვლისათვის აუცილებელი იყო წინამორბედი მეფეების მსგავსად ქრისტიანობის უარყოფა და ისლამის მიღება. 1712

²⁰ მ. ვაჩნაძე, ვ. გუჩუაძე. ამასიიდან ყარსამდე. საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება ირან-ოსმალეთ-რუსეთს შორის. 1555-1921. თბილისი, 2007, გვ. 5-15.

²¹ ვ. გუჩუაძე. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 17.

წელს ვახტანგ VI ირანში გაემგზავრა. როგორც ჩანს, იგი ამ პერიოდისათვის რუსული ორიენტაციის მიღებაზე არ ფიქრობდა, თუმცა არც წინამორბედი მეფეების, გიორგი XI-ისა და ქაიხოსროს, პროირანული ორიენტაციის გაგრძელებას აპირებდა. ვახტანგ VI ცდილობდა რომის პაპისა და დასავლეთ ევროპის დიდი ქვეყნების დახმარებით ირანის ბატონობიდან თავის დახსნას. ამრიგად, ვახტანგ VI შემდეგი არჩევანის წინაშე იდგა: **პროირანული ორიენტაციის შენარჩუნება, პრორუსული ორიენტაციის მიღება, პროდასავლური ორიენტაციის მიღება.**²²

ვახტანგ VI-ს კარგად ჰქონდა გააზრებული პროირანული ორიენტაციის დამღუპველი შედეგები. XVII საუკუნის ისტორია ამის ბევრ მაგალითს იძლეოდა. მაგრამ ეს არ კმაროდა პროირანული ორიენტაციის უარსაყოფად. ვახტანგ VI ხედავდა, თუ როგორ სუსტდებოდა ირანი, შაჰი რისი ვაი-ვაგლახით ახერხებდა ავღანელთა შემოტევის შეჩერებას. ყოველივე ამან ვახტანგ VI-ს უბიძგა, ზურგი შეექცია ირანისათვის.²³

ვახტანგ VI-ის მიერ პროირანული ორიენტაციის უარყოფა შეიძლება რეალობას მთლად მოკლებული არ ჩანდა. სამაგიეროდ, სრულიად არარეალური იყო ვახტანგ VI-ის მიერ **სულხან-საბა ორბელიანის** მეთაურობით დასავლეთ ევროპაში ირანის წინააღმდეგ დახმარების სათხოვნელად დიპლომატიური მისიის მივლინება. ტრადიციულად, ევროპაში ირანს ოსმალეთის წინააღმდეგ

²² იქვე, გვ.18.

²³ იქვე, გვ.18.

ბრძოლაში მოკავშირედ განიხილავდნენ და ქართლის სამეფოს ინტერესებისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნები ირანს არ გაანაწიყებდნენ. ასეც მოხდა. 1715 წელს სულხან-საბა ორბელიანი ევროპიდან ხელცარიელი დაბრუნდა.²⁴ პროდასავლური ორიენტაციის მარცხმა ვახტანგ VI იძულებული გახადა 1716 წელს ისლამი მიეღო. შაჰმა ვახტანგ VI ქართლის მეფედ დაამტკიცა, მაგრამ 1719 წლამდე ირანში დატოვა. რატომ დააყოვნა შაჰმა ირანში ვახტანგ VI? შაჰს ამისათვის სერიოზული მიზეზები ჰქონდა. ცხადია, ირანის შაჰის კარი შეიტყობდა სულხან-საბას დასავლეთ ევროპაში ვიზიტისა და იქ გამართულ მოლაპარაკებათა თაობაზე. რაღა თქმა უნდა, შაჰისათვის ცნობილი იქნებოდა ირანში მყოფი ვახტანგისა და შაჰის კარზე მივლენილი რუსეთის დესპანის **არტიომ ვოლინსკის** საიდუმლო კონტაქტების თაობაზეც. ეს ორი მიზეზი სავსებით საკმარისი იყო იმისათვის, რომ ვახტანგ VI-ს ირანის შაჰის ნდობა დაეკარგა.²⁵

პრორუსული ორიენტაციის მიღებას ვახტანგ VI საბოლოოდ სულხან-საბას ევროპიდან ხელცარიელი დაბრუნების შემდეგ (1715 წ.) გადაწყვეტდა. აუცილებელი იყო ქართლში დაბრუნება და რუსეთთან კავშირის დამყარება. სწორედ ამით იქნებოდა განპირობებული ოთხწლიანი ყოყმანის შემდეგ ვახტანგ VI-ის მიერ ისლამის მიღება (1716 წ.). ამის შემდეგ შაჰს ვახტანგ VI-ის ირანში დაყოვნების მიზეზი აღარ უნდა ჰქონოდა. თუმცა, როგორც

²⁴ იქვე, გვ.18-19.

²⁵ იქვე, გვ.19.

აღვნიშნეთ, შაჰი ვახტანგ VI-ს აღარ ენდობოდა და მისი ირანში ყოფნა მაქსიმალურად გაახანგრძლივა. 1719 წელს ქართლის მეფე სამშობლოში დაბრუნდა და რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარებისათვის დაიწყო მზადება.

ამრიგად, ვახტანგ VI-ის მიერ პრორუსული ორიენტაციის აღიარება წარმოადგენდა **იძულებით ნაბიჯს**.²⁶ ასეთი სარისკო გადაწყვეტილება განპირობებული იყო ირანის წინააღმდეგ დასავლეთ ევროპიდან დახმარების მიუღებლობითა და პირადად ვახტანგ VI-ის ძლიერი ანტიირანული განწყობით. მეფეს ღრმად სწამდა, რომ პროირანული ორიენტაცია სამუდამოდ დაღუპავდა ქვეყანას.

მართალია, ვახტანგ VI-ის პრორუსული ორიენტაცია იძულებით ნაბიჯს წარმოადგენდა, მაგრამ მისი მიღება მაინც გარკვეულ გათვლებს ემყარებოდა. ქართლის მეფის ჩანაფიქრს ჰქონდა როგორც რეალური, ისე არარეალური საფუძველი.

პირველი. ვახტანგ VI სავსებით სწორად მიიხსენვდა, რომ რუსეთს სამხრეთ-აღმოსავლეთი კავკასიიდან, კერძოდ ქართლიდან და კახეთიდან, ასევე აზერბაიჯანიდან ირანის განდევნა შეეძლო.

მეორე. ვახტანგ VI-მ ვერ გაითვალისწინა, რომ სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის შეჭრას არ დაუშვებდა ოსმალეთი და რუსეთს ირანის გავლენის სფეროების ხელში ჩაგდებას არ დაანებებდა.

²⁶ იქვე, გვ.19.

მესამე. ვახტანგ VI-მ ვერც ის გაითვალისწინა, რომ ირანი, და განსაკუთრებით კი ოსმალეთი, საჭიროების შემთხვევაში აქტიურად გამოიყენებდნენ ჩრდილო კავკასიელ ისლამის აღმსარებელ ხალხებს, რაც დიდ სირთულეებს შეუქმნიდა სამხრეთ კავკასიაში შეჭრილ რუსეთს.

მეოთხე. მართალია, ამ დროისათვის (1719 წ.) ჩრდილოეთის ომის მსვლელობაში (დაიწყო 1700 წ.) მოპოვებული წარმატებების შემდეგ რუსეთს პრაქტიკულად გადაჭრილი ჰქონდა უმთავრესი **გეოსტრატეგიული** ამოცანა (ბალტიის ზღვის სანაპიროების ხელში ჩაგდება), მაგრამ სამხრეთ კავკასიაში გაბატონება ჯერ კიდევ არ ითვლებოდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის პირველხარისხოვან ამოცანად. რუსეთისთვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი იყო **ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში** განმტკიცება, **დუნაისპირეთის** ხელში ჩაგდება და **ბალკანეთში** შეჭრა. ამ გეოსტრატეგიული ამოცანის გადაჭრა **აზოვისა** და **ყუბანისპირეთიდან** ოსმალეთის განდევნითა და **ყირიმის** სახანოს დაპყრობით უნდა დაწყებულიყო. ამ რთული მიზნების განხორციელება კი ოსმალეთთან ომის გარეშე შეუძლებელი იყო. აღსანიშნავია ისიც, რომ დუნაისპირეთსა და ბალკანეთში რუსეთის შეჭრის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები. ასეთ ვითარებაში რუსეთი ირანის წინააღმდეგ დიდ ომში არ ჩაებმებოდა და ქართლის სამეფოს მოკავშირედ არ გამოადგებოდა.²⁷

1722 წელს რუსეთის იმპერატორმა **პეტრე I-მა** კასპიისპირეთში ლაშქრობა დაიწყო და ირანის წინააღმდეგ

²⁷ იქვე, გვ. 20-21.

ომში მოკავშირეობა მეფე ვახტანგ VI-ს შესთავაზა. ვახტანგ VI-მ პროირანულ ორიენტაციაზე საბოლოოდ უარი თქვა, 40-ათასიანი ჯარი შეკრიბა და პეტრე I-თან მოლაპარაკების თანახმად **განჯასთან** დაბანაკდა.²⁸ ამასობაში ავღანელებმა ირანის დედაქალაქი ისპაჰანი აიღეს. რუსეთისა და ქართლის სამეფოს სამხედრო-პოლიტიკურმა კავშირმა, ცხადია, შეაშფოთა ოსმალეთი. ოსმალეთის სულთანმა სწორად შეაფასა ვითარება: იმხანად (1722 წ.) ირანს ქართლისა და რუსეთის ერთობლივი ლაშქრობის მოგერიება არ შეეძლო. რუსეთის მიერ ირანის დამარცხების შემთხვევაში ოსმალეთს სამხრეთ კავკასიაში ძლიერი კონკურენტი უჩნდებოდა. ქართლისა და რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის ჩაშლას ოსმალეთი იმით შეეცადა, რომ ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ს მოკავშირეობა შესთავაზა. ვახტანგ VI-მ სწორად ამოიცნო ოსმალეთის ჩანაფიქრი – სამხრეთ კავკასიაში ძლიერი რუსეთის დამკვიდრებას ოსმალეთს ისევ სუსტი ირანის შენარჩუნება ერჩინა. ქართლის მეფის გადაბირება ოსმალეთს სწორედ ირანის გადარჩენისთვის, ანუ რუსეთის სამხრეთ კავკასიაში შეჭრის შესაფერხებლად სჭირდებოდა. მართალია, ოსმალეთის სულთნის ჩანაფიქრი ვახტანგ VI-მ კარგად ამოიცნო, მაგრამ ის კი ვეღარ გათვალა, რომ ოსმალეთის სულთნის შემოთავაზებაზე უარის თქმით სამომავლოდ ირანთან ერთად ოსმალეთიც გადაიმტერა. უფრო ზუსტად, ვახტანგ VI პოლიტიკაში ყოველად გაუმართლებელ რისკზე წავიდა – **ქართლის ბედი მხოლოდ პეტრე I-ის მიერ ირანის**

²⁸ იქვე, გვ. 21.

წინააღმდეგ დაწყებულ ლაშქრობას დაუკავშირა და უკან დასახევი გზა, ირანთან და ოსმალეთთან მორიგების შანსი, აღარ დაიტოვა.²⁹

ვახტანგ VI-ის მიერ პეტრე I-თან ის წინააღმდეგ სამხედრო პოლიტიკური კავშირის შეკვრა (1722 წ.) სტრატეგიული შეცდომა იყო. პროირანული ორიენტაცია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში რუსეთის იმპერიის პასიური პოლიტიკის პირობებში ერთადერთი სწორი ორიენტაცია იყო.³⁰ ვახტანგ VI-ს თავის სასარგებლოდ უნდა გამოეყენებინა ავღანელების შეტევის შედეგად ირანში შექმნილი უმძიმესი ვითარება. ქართლის მეფე კი პირიქით მოიქცა. 1722 წლის მარტში შაჰმა ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპული **როსტომის** (ვახტანგ VI-ის ძმის) ნაცვლად თავის გვარდიის სარდლად ვახტანგის ვაჟი **ბაქარი** დანიშნა და იგი ქართლის ჯართან ერთად სასწრაფოდ ირანში დაიბარა. ბაქარმა ჯარი შეკრიბა და ირანისკენ დაიძრა, მაგრამ ვახტანგ VI-მ შვილს შაჰისათვის დახმარების აღმოჩენა აუკრძალა. ბაქარი მამას კომპრომისულ ვარიანტს სთავაზობდა: ქართლის სამეფოს ჯარის ნაწილი, ვახტანგ VI-ისა და პეტრე I-ის მოლაპარაკებების თანახმად, კასპიისპირეთში შეჭრილ რუსეთის ჯარს შეერთებოდა, ხოლო ნაწილი ავღანელების წინააღმდეგ ირანის შაჰს მიშველებოდა. სამეფო დარბაზის წევრთა ნაწილი რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს სახიფათოდ მიიჩნევდა და პროირანული ორიენტაციის შენარჩუნებას

²⁹ იქვე, გვ. 21-22.

³⁰ იქვე, გვ. 22.

უჭერდა მხარს. ვახტანგ VI-მ რჩევა არ გაითვალისწინა. მეფეს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი პროირანული ორიენტაციის ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფა. ამასობაში ავღაველებმა ისპაჰანი აიღეს, თუმცა ქართლისათვის ამას შვება არ მოუტანია. 1722 წლის მიწურულსა და 1723 წლის დამდეგს ქართლის მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა. ეს განპირობებული იყო შემდეგი მიზეზებით: **პირველი**. პეტრე I-მა კასპიისპირეთში დაწყებული ლაშქრობა მალევე, 1722 წელსვე, შეწყვიტა; **მეორე**. ირანის შაჰი ვახტანგ VI-ის დასასჯელად ჯარებს აგროვებდა; **მესამე**. რუსეთის გააქტიურებითა და პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირით შემფოთებული ოსმალეთიც ქართლის სამეფოში შესატრელად ემზადებოდა. **მეოთხე**. პროირანული ორიენტაციის კახეთის მეფე **კონსტანტინე** ვახტანგ VI-ის წინააღმდეგ საბრძოლველად ემზადებოდა და ირანის შაჰის დახმარებით ქართლის ტახტის ხელში ჩაგდებას გეგმავდა; **მესუთე**. თბილისში მდგარმა ირანის გარნიზონმა შაჰის ბრძანებით ქალაქს ცეცხლი დაუშინა; **მეექვსე**. 1723 წლის გაზაფხულზე ირანის შაჰის თანადგომით, ლეკთა, განჯისა და ერევნის ხანების ჯარების დახმარებით კახთა მეფე კონსტანტინემ თბილისი დაიკავა; **მეშვიდე**. 1723 წლის ივნისში ოსმალეთის ჯარები თბილისს მოადგნენ და ქალაქი აიღეს. კონსტანტინემ კახეთს შეაფარა თავი.³¹

ვახტანგ VI-ს პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის დამღუპველი შედეგები სახეზე იყო. 1724

³¹ იქვე, გვ. 22-23.

წელს ვახტანგ VI რუსეთში გადაიხვეწა. პეტრე I ამიერკავკასიის ახალ მფლობელს სწრაფად მოურიგდა. 1724 წლის 12 ივლისს, როდესაც ვახტანგ VI ჯერ კიდევ ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე იმყოფებოდა, სტამბოლში რუსეთ-ოსმალეთის შეთანხმება დაიდო. რუსეთმა აღიარა ოსმალეთის უფლებები აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. უფრო ადრე (1723 წ.) რუსეთი ირანსაც მოურიგდა.³²

³² მ. ვაჩნაძე, ვ. გურუღლი. ამასიიდან ეარსამდე. საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება ირან-ოსმალეთ-რუსეთს შორის. 1555-1921. თბილისი, 2007, გვ. 19-31.

თავი III. პრორუსული ორიენტაციიდან პროირანული ორიენტაციისაკენ

ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის პრორუსული ორიენტაციის კრახმა უმძიმეს მდგომარეობაში ჩააგდო არა მარტო ქართლი, არამედ კახეთიც. ისლამური სამყარო (ირანი, ოსმალეთი, ჩრდილო კავკასიის ხალხები) რეალური საფრთხის წინაშე დადგნენ. რუსეთის შემოჭრა სამხრეთ კავკასიაში ვახტანგ VI-თვის ქართლის გადარჩენას ნიშნავდა, ხოლო ისლამური სამყაროსათვის უაღრესად დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა. ავღანელებთან ბრძოლაში დასუსტებული ირანი რუსეთს საჭირო წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა, რაც რეგიონში სტატუს კვოს დარღვევას გამოიწვევდა. ირანს რუსეთთან ომი არ შეეძლო. ამიტომ იყო რომ ტერიტორიული დათმობების ხარჯზე, ირანმა რუსეთთან 1723 წელს ზავს მიაღწია და მდგომარეობა დროებით იხსნა. რუსეთ-ირანის დაზავება ქართლის გაწირვას ნიშნავდა. რუსეთის წარმატებამ ძალზე შეაშფოთა ოსმალეთი. სულთანმა 1724 წლის ზავით რუსეთი აიძულა

სამხრეთ კავკასიაში ფართო დაპყრობით გეგმებზე ხელი აეღო. თავისთავად დაუძღვრებული ირანი პოზიციებს მაინც არ თმობდა. რუსეთისაგან მიტოვებული ვახტანგ VI-ის დასჯა ირანის შაჰმა კახეთის მეფეს, რუსეთსა და ირანში კარგად ცნობილ ერეკლე I ნაზარ-ალი-ხანის ძეს, გამაჰმადიანებულ **კონსტანტინეს (მაჰმად-ყული-ხანს)** დაავალა. კახეთის მეფემ 1723 წელს ლეკთა ჯარის დახმრებით თბილისი დაიკავა. იმავე 1723 წელს ქართლში ოსმალები შემოიჭრნენ, ქვეყანა დაიპყრეს და თბილისიც დაიკავეს. ასე დაწყო „ოსმალთა“, რომელიც 1735 წლამდე გაგრძელდა. ვახტანგ VI-ის ძმა, გამაჰმადიანებული **იესე (ალი-ყული-ხანი)** ოსმალებს ეახლა და მორჩილება გამოუცხადა, რისთვისაც ქართლის მმართველობა უბოძეს. ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლას არ წყვეტდა კახეთის მეფე კონსტანტინე. 1723 წელს ოსმალებმა იგი მოსალაპარაკებლად მიიწვიეს და მოღალატურად მოკლეს. ქართლი და კახეთი ოსმალებმა და მათმა მოკავშირე ლეკებმა აიკლეს. ოსმალთა და ლეკთა თარეშისაგან გაჩანაგებულ ქვეყანას კიდევ უფრო ასუსტებდა შინა აშლილობა – თავადური პარტიკულარიზმი. შეიქმნა უმძიმესი მდგომარეობა. სახელმწიფოებრიობის კვდომის პროცესი სულ უფრო ღრმავდებოდა. ამ ძნელბედობის ჟამს ქართლისა და კახეთის სამეფოებს მსხნელად მოევლინენ კახეთის სამეფოს სახლის წარმომადგენლები – ერეკლი I ნაზარ-ალი-ხანის უმცროსი ძე **თეიმურაზი** (მომავალი მეფე თეიმურაზ II) და მისი ძე **ერეკლე** (მომავალი მეფე ერეკლე II). თეიმურაზ ერეკლეს ძე და ერეკლე თეიმურაზის ძე

ქართლისა და კახეთის გადარჩენისათვის ბრძოლას სამეფო ტახტზე ასვლამდე იწყებენ. ამ ბრძოლაში მამა-შვილმა დიდი დიპლომატიური და მხედარმთავრული ნიჭი გამოამჟღავნეს.³³

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში სეფიანთა ირანი ისე დასუსტდა, რომ ლამის იყო ერთ დროს უძლიერესი სახელმწიფოს ტერიტორია რუსეთმა და ოსმალეთმა გადაინაწილეს. ირანის დედაქალაქი ავღანელებმა აიღეს და ერთ-ერთმა ავღანელმა ბელადმა თავი ირანის შაჰად გამოაცხადა. მოვლენები ისე ვითარდებოდა, რომ მთელი სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასია ოსმალეთსა და რუსეთს უნდა დარჩენოდათ. ვითარება კარდინალურად შესცვალა სამოღვაწეო ასპარეზზე ირანის სამხედრო მინისტრის **ნადირ-ხანის** გამოსვლამ. ნადირ-ხანმა (1737 წელს იგი ირანის შაჰი გახდა) ავღანელები სასტიკად დაამარცხა, ძლიერი დარტყმა მიაყენა ოსმალეთს და რუსეთიც აიძულა წინა წლებში დაკავებული ირანის ტერიტორიები დაეტოვებინა. 1735 წელს ნადირ-ხანი სამხრეთ კავკასიაში ოსმალთა ერთ-ერთ მთავარ დასაყრდენს განჯის ციხეს შემოადგა. თბილისში გამაგრებული ოსმალთა ფაშა განჯის გარნიზონის დასახმარებლად ემზადებოდა.

თეიმურაზმა და ერეკლემ ზუსტად შეაფასეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში შექმნილი ძალთა ახალი თანაფარდობა და **პროირანული ორიენტაცია** ირჩიეს. მამა-შვილმა თბილისიდან განჯის გარნიზონის დასახმარებლად მიმავალი ოსმალთა ჯარი გაფანტეს და ნადირ-ხანს

³³ **გ. გურული.** საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 83.

განჯის ალბაშიც დაეხმარნენ. განჯიდან ნადირ-ხანი თბილისისაკენ დაიძრა. თეიმურაზმა და ერეკლემ ირანის სარდალს მეფური მიღება მოუწვევეს. ვახტანგ VI-ს ანტიირანული პოლიტიკით განრისხებული ირანელი სარდლისათვის თეიმურაზისა და ერეკლეს საქციელი ალბათ მოულოდნელიც იყო. ნადირ-შაჰმა კარგად უწყოდა, რომ რუსეთი სამხრეთ კავკასიაში შემოჭრას კვლავაც ეცდებოდა. სწორედ ამიტომ ირანისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ვახტანგ VI-ის პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის მოწინააღმდეგეების თეიმურაზისა და ერეკლეს – მიმხრობა. **პროირანული ორიენტაციის თეიმურაზისა და ერეკლეს დახმარებას ნადირ-შაჰისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში არამართო რუსეთის შემოჭრის შემთხვევაში, არამედ დაღესტნის დასამორჩილებლად წარმოებულ ომში.**³⁴ ყოველივე ეს კარგად გაითვალისწინა ნადირ-შაჰმა. 1744 წელს მან თეიმურაზი ქართლის, ხოლო ერეკლე კახეთის მეფედ დაამტკიცა. მოულოდნელი იყო ის, რომ ირანის შაჰს ტახტზე ასვლის პირობად თეიმურაზისა და ერეკლესათვის ისლამის მიღება არ წამოუყენებია. ცხადია, ეს დათმობაც პოლიტიკური მიზნით იყო ნაკარნახევი. მიუხედავად ირანის შაჰის ჩანაფიქრისა, ერთი რამ ცხადია: **ნადირ-შაჰმა შესაძლებლად მიიჩნია სამხრეთ კავკასიაში სახელმწიფოებრიობის (ქართლისა და კახეთის სამეფოების) არსებობა ქრისტიანი ბაგრატიონებით სათავეში.**

³⁴ იქვე, გვ. 84.

თავი IV. პრიორანული ორიენტაციიდან პრორუსული ორიენტაციისაკენ

თეიმურაზ II და ერეკლე II იმთავითვე მიხვდნენ, რომ ქართველი მეფეების მიერ ჭარ-ბელაქნის დაკავება ირანისა და ოსმალეთის ინტერესებში არ შედიოდა. დაღესტნელების გამუდმებული თავდასხმები კახეთისა და ქართლის სამეფოებზე ზემოქმედების, მათი დასუსტების საშუალებად განიხილებოდა ირანსა და ოსმალეთში. დაღესტნელთა თარეშის აღკვეთას თეიმურაზი და ერეკლე რუსეთის დახმარებით შეეცადნენ. 1752 წელს რუსეთში სვიმონ მაყაშვილსა და ათანასე თბილელის საგანგებო ელჩობაც გაიგზავნა, მაგრამ უშედეგოდ. რუსეთის საიმპერატორო კარმა არა მარტო ჯარის გამოგზავნაზე განაცხადა უარი, არამედ ფულადი დახმარებაც შეუძლებლად მიიჩნია.³⁵ პეტერბურგში სწორი დასკვნა გააკეთეს: ჭარ-ბელაქანში (საინგილოში) რუსეთის ჯარის

³⁵ **გ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 28.

შესვლა ძალზე გაამწვავებდა რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებს.

XVIII საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულიდან და 60-იანი წლების დამდეგიდან დასრულდა თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის **პროირანული** ორიენტაცია. დაიწყო ახალი, **პრორუსული** ორიენტაციის შექმნა. ეს უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილება ხანგრძლივი ფიქრისა და განსჯის შედეგი იყო. პრორუსული ორიენტაცია შემდეგ მოსაზრებებს ემყარებოდა: **პირველი**. თეიმურაზიცა და ერეკლეს, ცხადია, გრძნობდნენ, რომ ირანში ნადირ-შაჰისა და ქერიმ-ხანის პოლიტიკა შეიძლება ნებისმიერ მომენტში შეცვლილიყო და ქართლსა და კახეთს თავს დასტეხოდა სეფიანი შაჰებისდროინდელი აგრესია. **მეორე**. მეფეები იმასაც გრძნობდნენ, რომ ირანის მბრძანებლებს სულაც არ სიამოვნებდათ ქართლისა და კახეთის მეფეების დიქტატი ირანულ სახანოებზე (განჯაზე, ერევანზე, ნახჭევანსა და ყარაბაღზე). როგორც კი ირანში ცენტრალური ხელისუფლება ძალას მოიკრებდა, თეიმურაზისა და ერეკლეს მორჩილი სახანოები, შაქ-შირვანის ხანის ჰაჯი-ჩალაბის მსგავსად, ქართლისა და კახეთისათვის საშიშ ძალად იქცეოდნენ. **მესამე**. დაღესტნელთა ამოხრებელი შემოსევების მოგერიება ქართლისა და კახეთის სამეფოებს თავისი ძალებით არ შეეძლოთ. საჭირო იყო ჭარ-ბელაქნის (საინგილოს), კაკ-ენისელის დაკავება და დაღესტნელთათვის კახეთში შესაჭრელად ხელსაყრელი პლაცდარმის წართმევა. ეს კი რუსეთის დახმარების გარეშე შეუძლებელი იყო. **მეხუთე**. თუ ირანში შინააშლილობა არ

დასრულდებოდა და ცენტრალური ხელისუფლება ვერ გაძლიერდებოდა, დასუსტებული ირანი ოსმალეთს ვერ გაუმკლავდებოდა და გამორიცხული არ იყო, რომ ქართლისა და კახეთის სამეფოებს ოსმალური აგრესიის საფრთხე შეექმნებოდათ.³⁶

თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს სურდათ რუსეთის იმპერიის დაინტერესება, რათა მას სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში (კასპისპირეთში) ირანის ადგილი დაეკავებინა. თუ რუსეთი დარუბანდიდან ბაქომდე კასპის ზღვის სანაპიროს დაიპყრობდა, ქართლისა და კახეთის სამეფოები ორ მიზანს მიაღწევდნენ – **დაღესტნელთა თარეში სამუდამოდ აღიკვეთებოდა** და ირანის **აგრესიაც საშიში აღარ იქნებოდა**. ირანული სახანოები (განჯა, ერევანი, ნახჭევანი, ყარაბაღი). იძულებული გახდებოდნენ პროქართული ორიენტაცია ელიარებინათ. განწირული რჩებოდა შაქშირვანის სახანოც. რუსეთით ზურგამაგრებული ქართლისა და კახეთის მიმართ ახალციხის ფაშაც დამთმობი უნდა გამხდარიყო.³⁷

თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის გათვლები სამხრეთ კავკასიით რუსეთის იმპერიის დაინტერესებისა და მის მიერ სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიის (კასპისპირეთის) დაკავების თაობაზე არარეალური აღმოჩნდა. ყოველ შემთხვევაში, რუსეთში თეიმურაზ II-ის ელჩობის პერიოდისთვის (1760-1762 წწ.) რუსეთს სულ სხვა გეოსტრატეგიული ამოცანები ჰქონდა დასახული: **პირველი**.

³⁶ იქვე, გვ. 28-29.

³⁷ იქვე, გვ. 29-30.

პრუსია, რომელსაც ზურგს უმაგრებდა ინგლისი, ცდილობდა რუსეთის გამოდევნას ბალტიისპირეთიდან. მართალია, შვიდწლიანი ომი (1757-1763 წწ.) პრუსიის მარცხით დამთავრდა, მაგრამ ინგლისის ანტირუსული პოლიტიკა ამით არ დასრულებულა. **მეორე.** ევროპის დიდი სახელმწიფოები ემზადებოდნენ დასუსტებული პოლონეთის გადასანაწილებლად. ცხადია, პოლონეთის ხარჯზე რუსეთის გაძლიერება მიუღებელი იყო ევროპის დიდი ქვეყნებისთვის. პოლონეთის საკითხს შეიძლება სერიოზულად დაეძაბა რუსეთ-ევროპის ურთიერთობა. გამორიცხული არ იყო რუსეთის შეჯახება ევროპის სახელმწიფოთა კოალიციასთან, რომლის შექმნას საგულდაგულოდ ცდილობდა ინგლისი. **მესამე.** ევროპაში პოზიციების შენარჩუნებისა და განმტკიცების პარალელურად რუსეთისათვის უმნიშვნელოვანეს გეოსტრატეგიულ ამოცანას წარმოადგენდა ოსმალეთის განდევნა ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთიდან (ყირიმის სახანოს ლიკვიდაცია), დუნაისპირეთის ხელში ჩაგდება და ბალკანეთში შეჭრა. ასეთი რთული ამოცანის გადაჭრა ოსმალეთთან ომისა და ევროპის დიდ სახელმწიფოებთან (ავსტრია, პრუსია, ინგლისი, საფრანგეთი) ურთიერთობის გართულების გარეშე შეუძლებელი იყო. ამ შემთხვევაშიც შეიძლებოდა რუსეთი ევროპულ კოალიციას დაპირისპირებოდა. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, შეგვიძლია დავასკვნათ: **სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში (კასპისპირეთში) დამკვიდრება XVIII საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულსა და 60-იანი წლების დამდეგს რუსეთის უახლოეს**

გეოსტრატეგიულ ამოცანას არ წარმოადგენდა და ამდენად, თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის პრორუსულ ორიენტაციას განხორციელება არ ეწერა. თეიმურაზ II-მ ეს ცხადად იგრძნო პეტერბურგში ყოფნისას.³⁸

ხუთი წლის განმავლობაში (1763-1768 წწ.) ერეკლე II უნდა მიმხვდარიყო, რომ რუსეთი სამხრეთ-აღმოსავლეთი კავკასიის მიმართ ინტერესს არ იჩენდა. იმის გამო, რომ ირანში ისეთი საგანგაშო არაფერი ხდებოდა, ქართლ-კახეთის მეფე მაინც ლოდინს ამჯობინებდა. 1768 წელს რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყებამ ერეკლე II-ს პრორუსული ორიენტაციის რეალიზების იმედი ჩაუსახა. **ერეკლე II-მ ამჯერად უკვე მეორე სტრატეგიული შეცდომა დაუშვა.**³⁹ რუსეთ-თურქეთის ომი (1768-1774 წწ.) რუსეთის ბრწყინვალე გამარჯვებითაც რომ დამთავრებულიყო, რუსეთი სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში (კასპიისპირეთში) მაინც ვერ დამკვიდრდებოდა, რადგან სამხრეთ-აღმოსავლეთი ამიერკავკასია ირანის გავლენის სფერო იყო და იქ ფეხის მოკიდებისათვის ირანის დამარცხება იყო საჭირო. ოსმალეთთან ომის პარალელურად კი რუსეთი, ცხადია, ირანთან ომს არ წამოიწებდა.

ერეკლე II იმდენად იყო დაინტერესებული პრორუსული ორიენტაციის რეალიზებით, რომ რუსეთის იმპერიასთან ნაკლებადმომგებიან სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირსაც დასთანხმდა. ოსმალეთთან ომის პირობებში იმპერატორი **ეკატერინე II (1762-1796)** ირანის ვასალურ

³⁸ იქვე, გვ. 30-31.

³⁹ იქვე, გვ. 31.

ქვეყანაში ჯარს არ გამოგზავნიდა. რუსეთის, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის შეთანხმების საფუძველზე გადაწყდა, რომ ოფიციალურად რუსეთის ჯარი იმერეთის სამეფოში გაიგზავნებოდა (იმერეთის სამეფო ოსმალეთის გავლენის სფეროდ ითვლებოდა და რუსეთი, ცხადია, იქ ჯარის გაგზავნისგან თავს არ შეიკავებდა), შემდეგ ეს ჯარი იმერეთის სამეფოს ჯართან ერთად აღმოსავლეთ საქართველოში გადავიდოდა და რუსეთის, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის ჯარები ერთად დაიძვრებოდნენ სამცხე-ჯავახეთის (აწყურის, ასპინძის, ახალციხის, ახალქალაქის) ოსმალთა ბატონობისაგან გასათავისუფლებლად.⁴⁰

რას იგებდნენ რუსეთ-იმერეთ-ქართლ-კახეთის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირიდან ეკატერინე II, სოლომონ I და ერეკლე II? ეკატერინე II სამხრეთ კავკასიაში საბრძოლო მოქმედებების დაწყებით გარკვეულ მიზანს აღწევდა – ოსმალეთი იძულებული გახდებოდა სამცხე-ჯავახეთში ჯარისა და არტილერიის ნაწილი დაეტოვებინა. სოლომონ I-ს შანსი ეძლეოდა იმერეთში ოსმალეთის გავლენა ან საერთოდ მოესპო, ან სერიოზულად შეესუსტებინა. ერეკლე II-ს შესაძლებლობა ეძლეოდა, სამცხე-ჯავახეთი დაებრუნებინა. ერეკლე II-ის მოქმედება არ იყო ბოლომდე ზუსტად გათვლილი: **პირველი**. ირანის ვასალი ქართლ-კახეთის სამეფო ომში ებმებოდა ოსმალეთის წინააღმდეგ, რაც სერიოზულად გაართულებდა ირან-ოსმალეთის ურთიერთობას. ოსმალეთი ირანს ურჩი ვასალის (ერეკლე II-ის) დასჯას მოსთხოვდა. **მეორე**. სამცხე-

⁴⁰ იქვე, გვ. 31-32.

ჯავახეთიდან ოსმალეთის განდევნის შემდეგ ვის უნდა გადასცემოდა ეს ტერიტორია? ცხადია, სამცხე-ჯავახეთი ქართლ-კახეთს უნდა რგებოდა. ასეთ გადაწყვეტილებას საზავო მოლაპარაკებაზე ოსმალეთის პროტესტი მოჰყვებოდა. ოსმალეთისთვის სამცხე-ჯავახეთის ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის გადაცემა ამ ტერიტორიის ირანის მფლობელობაში გადასვლას ნიშნავდა, რადგან ოსმალეთ-ირანის ურთიერთობაში ქართლ-კახეთის სამეფო ირანის ვასალად განიხილებოდა. ამრიგად, სამცხე-ჯავახეთის ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის გადაცემით (თუკი ეს მაინც მოხდებოდა) ერეკლე II სამომავლოდ ოსმალეთს უპირისპირდებოდა. საბოლოოდ კი ქართლ-კახეთის სამეფო სამცხე-ჯავახეთს მაინც ვერ შეინარჩუნებდა. ვერ შეინარჩუნებდა არა მარტო ოსმალეთთან მოსალოდნელი ომის შემთხვევაში, არამედ მანამდეც. აღსანიშნავია, რომ ჭარ-ბელაქანში, (საინგილოში) მოკალათებული დაღესტნელების მიერ ქართლ-კახეთის ძარცვასა და იქიდან ადამიანების გატაცებას მხოლოდ მაშინ ჰქონდა აზრი, თუ ისინი ნაძარცვსა და ტყვეებს ახალციხის გზით ოსმალეთში გაჰყიდდნენ. ასე რომ, აწყურის, ხერთვისის, ახალციხისა და ახალქალაქის ციხეებში ქართლ-კახეთის ჯარის ჩაყენებით (ზოგადად, მდინარე მტკვრის ხეობის ნაწილზე ქართლ-კახეთის სამეფოს კონტროლის დაწესებით) დაღესტნელები გასაღების ბაზრის გარეშე რჩებოდნენ. ახალციხის გზით ტყვეთა ბაზრის მომარაგებით ოსმალეთი ძალიან იყო დაინტერესებული. ეს კი იმას ნიშნავდა, ჭარ-ბელაქნისა და სამცხე-ჯავახეთის პრობლემა ერთ პრობლემად იქცეოდა და

ერეკლე II-ს დიდ თავსატეხს უჩენდა. სამცხე-ჯავახეთის შენარჩუნებისთვის აუცილებელი ეკონომიკური სახსარი და ჯარი ქართლ-კახეთის სამეფოს არ გააჩნდა. ამ ტერიტორიის შენარჩუნება ვერც რუსთა მცირე რაზმით (1000-2000 კაცი) იქნებოდა შესაძლებელი. **მესამე.** სამცხე-ჯავახეთის შემოერთების შემთხვევაში ერეკლე II სხვა დიდი პრობლემის წინაშეც დგებოდა: ქართლ-კახეთის სამეფო ოფიციალურად ხდებოდა ორი დიდი სახელმწიფოს – ირანისა და ოსმალეთის – დაინტერესების, ანუ აგრესიის ობიექტი. ამრიგად, რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი წარმატების შემთხვევაშიც ქართლ-კახეთის სამეფოს სასიკეთოს არაფერს მოუტანდა.⁴¹

⁴¹ იქვე, გვ. 32-33.

თავი V. საქართველოს ოკუპაციის წარუმატებელი ცდა

ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთითა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულით რუსეთი ჯერ კიდევ XVII საუკუნის ბოლოსა და XVIII საუკუნის დამდეგს დაინტერესდა. მართალია, **პეტრე I-მა (1696-1725)** ამ რეგიონების დაპყრობა ვერ მოახერხა, მაგრამ რუსეთის საიმპერატორო კარი უკან დახევას არ აპირებდა. ამ დროიდან დაწყებული რუსეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობა მუდმივად დაძაბული იყო. XVIII საუკუნე რუსეთ-ოსმალეთის ომების სერიით აღინიშნა. ერთ-ერთი ომი, კერძოდ, 1768-1774 წლების ომი, საქართველოსაც შეეხო. ამ ომში რუსეთის მიზანს შეადგენდა **ყირიმის სახანოს** ლიკვიდაცია, ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთის დაპყრობა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე შეჭრისათვის პლაცდარმის მომზადება. რუსეთის საიმპერატორო კარმა ომში მოკავშირედ ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი ქრისტიანი ხალხებისა და სახელმწიფოების გამოყენების გეგმა შეიმუშავა. რუსი პოლიტიკოსებისა და დიპლომატების აზრით, იმერეთის მეფის **სოლომონ I-ის** მომხრობა ადვილი იქნებოდა, რადგან იმერეთის მეფე სულთნის ვასალი იყო და

ოსმალეთს დიდი ხანია ებრძოდა. ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმა რუსებს საეჭვოდ მიანდათ, რადგან ქართლ-კახეთსა და ოსმალეთს შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა არსებობდა.⁴²

რუსეთის საიმპერატორო კარი საქართველოში ჯარის გამოგზავნისგან ომის დასაწყისში თავს იკავებდა. საბოლოოდ გადაწყდა, რომ იმერეთის მეფის სოლომონ I-თვის ჯარი გაეგზავნათ. 1769 წლის 27 ივნისს საქართველოში გამოსაგზავნი საექსპედიციო კორპუსის „**მთავარ მეთაურად**“ დაინიშნა რუსეთის იმპერატორის სამსახურში მყოფი გერმანელი გრაფი **გოტლიბ-კურტ-ჰენრიხ ტოტლენი**. საექსპედიციო კორპუსი არცთუ მრავალრიცხოვანი იყო: 3 ასეული (411 კაცი) და 6 ქვემეხი.⁴³ ცხადია, მცირერიცხოვანი საექსპედიციო კორპუსი იმერეთის მეფეს საჭირო დახმარებას ვერ აღმოუჩენდა. 1769 წლის მარტში პეტერბურგში ჩასული სოლომონ I-ის ელჩი ქუთათელი მიტროპოლიტი **მაქსიმე აბაშიძე** რუსეთის საიმპერატორო კარს იმერეთში 5 ათასიანი ჯარის გაგზავნას თხოვდა.⁴⁴ იმერეთის სამეფოში რუსეთის ჯარის გამოჩენა ძალზე გაადიზიანებდა ოსმალეთის სულთანს. უფრო დამაფიქრებელი იყო ის, რომ საექსპედიციო კორპუსის მეთაურად დაინიშნა სახელგატყეხილი გენერალი გ. ტოტლენი. შვიდწლიანი ომის (1753-1763 წწ.) დროს გ.

⁴² იქვე, გვ. 36-37.

⁴³ **გ. მაჭარაძე**, მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი I. თბილისი, 1988, გვ. 79.

⁴⁴ იქვე, გვ. 77-78.

ტოტლებენი რუსეთის იმპერატორის სამსახურში იმყოფებოდა და რუსეთის არმიის ერთ-ერთ კორპუსს მეთაურობდა. 1761 წელს იგი პრუსიის სასარგებლოდ ჯაშუშობის ბრალდებით შეიპყრეს, გაასამართლეს და სიკვდილით დასჯის განაჩენი გამოუტანეს. იმპერატორმა ეკატერინე II-მ მოლაღატე შეიწყალა და რუსეთიდან გააძევა აკმარა. 1769 წელს გ. ტოტლებენმა რუსეთში დაბრუნება ითხოვა. თხოვნა შეწყნარებულ იქნა და მალე გენერალი საქართველოში გამოსაგზავნი საქსპედიციო კორპუსის მეთაურად დაინიშნა.⁴⁵

მართალია, რუსეთის საიმპერატორო კარს ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმა საძნელო საქმედ ეჩვენებოდა, მაგრამ რუსები შეცდნენ. 1769 წლის აპრილში ომში ნეიტრალიტეტის დაცვის თხოვნით თბილისში მყოფ ოსმალეთის ელჩებთან ერეკლემ მოლაპარაკება შეწყვიტა და ელჩები ქვეყნიდან გააძევა, იმავდროულად საგანგებო საიდუმლო მისიით თბილისში ჩამოსულ რუსეთის წარმომადგენელს ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობაზე ქართლ-კახეთის მეფემ თანხმობა განუცხადა. 1769 წლის მაისში სოლომონ I თბილისში ჩამოვიდა. მეფეები ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთობლივ მოქმედებაზე შეთანხმდნენ.⁴⁶

რა იყო მიზეზი იმისა, რომ პროული ორიენტაციის ერეკლე II ასე ნაჩქარევად, დიდი ფიქრისა და

⁴⁵ იქვე, გვ. 81-82.

⁴⁶ იქვე, გვ. 92-93.

განსჯის გარეშე, ჩაება ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში? ამ მოვლენას ერთადერთი ახსნა აქვს. ერეკლე II-მ იგრძნო, რომ რუსეთ-იმერეთის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი ქართლ-კახეთის გარეშეც შედგებოდა. ისიც ცხადი იყო, რომ რუსეთისა და იმერეთის გაერთიანებული ჯარი სამცხე-საათაბაგოზე ილაშქრებდა – **აწყურის, ხერთვისის, ახალციხისა და ახალქალაქის** დაკავებას შეეცდებოდა. ერეკლე II მიიჩნევდა, რომ სამცხე-საათაბაგო ქართლ-კახეთის სამეფოს ნაწილი იყო და თუ ეს ტერიტორია ოსმალეთის ბატონობისაგან გათავისუფლდებოდა, იგი ქართლ-კახეთის სამეფოს შემადგენლობაში უნდა შესულიყო. ერეკლე II-მ ისიც კარგად იცოდა, რომ რუსეთის საიმპერატორო კარს მისი პროული ორიენტაცია არ მოსწონდა. ქართლ-კახეთის ნეიტრალიტეტი რუსეთის იმპერატორს კიდევ უფრო გააღიზიანებდა და გამორიცხული არ იყო, რომ ომში წარმატების შემთხვევაში სამცხე-საათაბაგო ეკატერინე II-ს იმერეთის მეფისათვის ებოძებინა.⁴⁷

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომში ჩაბმა, როგორც იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის, ისე ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის მხრიდან, დიდი სტრატეგიული შეცდომა იყო. ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმა გამართლებული იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ რუსეთი სამხრეთ

⁴⁷ **ვ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 37.

კავკასიაში დიდ სამხედრო ძალას გადმოისროდა და რეგიონიდან ოსმალეთის გაძევებას დაისახავდა მიზნად. ერეკლე II-სა და სოლომონ I-ს უნდა ეგრძნოთ, რომ რუსეთი სამხრეთ კავკასიაში დიდი ომის წარმოებას არ აპირებდა. ამის დამადასტურებელი ცნობები ორივე მეფეს საკმაოზე მეტი ჰქონდათ. რუსეთის მხარეზე ომში ჩაბმით ერეკლე II-მ და სოლომონ I-მა მძიმე მდგომარეობაში ჩაიგდეს თავი.⁴⁸ სოლომონ I-ს ომის დასაწყისისათვის უკვე მოგვარებული ჰქონდა ურთიერთობა ოსმალეთთან (იმერეთის მიმართ ოსმალეთის დამთმობი პოლიტიკა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყებამდე იყო განპირობებული). ომში ნეიტრალიტეტით იმერეთის მეფე ოსმალეთის სულთნის კეთილგანწყობილებას დაიმსახურებდა. კიდევ უფრო დიდი შეცდომა დაუშვა ერეკლე II-მ. თბილისიდან გაძევებულმა ოსმალეთის ელჩებმა შეიტყვეს, რომ ომში ნეიტრალიტეტის თაობაზე მოლაპარაკების შეწყვეტისა და მათი ქვეყნიდან გაძევების მიზეზი თბილისში რუსეთის წარმომადგენლის ჩამოსვლა იყო. ასეთი მოქმედებით ერეკლე II-მ ოსმალეთთან ურთიერთობა გაირთულა. უმთავრესი კი ის იყო, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მხარეზე ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმა დიდ შეშფოთებას გამოიწვევდა ირანში და დაძაბავდა არა მარტო ქართლ-კახეთისა და ის ურთიერთობას, არამედ -ოსმალეთის ურთიერთობასაც. არც სოლომონ I-ს და არც ერეკლე II-ს 1769 წელს არ შეიძლება ცოდნოდათ უმთავრესი: **რით დამთავრდებოდა რუსეთ-ოსმალეთის ომი.** ომში გამარჯვების შემთხვევაში ოსმალეთი

⁴⁸ იქვე, გვ. 37-38.

იმერეთს სასტიკად ააოხრებდა, კარგი დღე არც ქართლ-კახეთს დაადგებოდა. ასე, რომ მეფეები ყოველმხრივ გაუმართლებელ რისკზე მიდიოდნენ.⁴⁹

1769 წლის აგვისტოში რუსეთიდან საქართველოსკენ დაიდრა საექსპედიციო კორპუსი – 480 კაცი და 4 ქვემეხი. 1769 წლის 12 აგვისტოს გენერალი გ. ტოტლებენი ასიოდე კაცითა და ორი ქვემეხით მოზდოკიდან საქართველოსკენ გამოემგზავრა (ჯარის ძირითადი ნაწილი ცოტა მოგვიანებით დაიდრა მოზდოკიდან). მას თან ახლდა რუსეთის წარმომადგენელი საქართველოში **ანტონ მოურავოვი** (1769 წლის 11 ოქტომბრისათვის საქართველოში მყოფ რუსეთის საექსპედიციო კორპუსში ირიცხებოდა 480 კაცი. არასწორია ცნობა, რომლის მიხედვითაც რუსეთიდან საქართველოში გამოიგზავნა 3767 კაციანი საექსპედიციო კორპუსი).⁵⁰

1769 წლის 29 აგვისტოს **ერეკლე II**, კათოლიკოს-პატრიარქი **ანტონ I**, **გიორგი** და **ლევან** ბატონიშვილები დიდებულებთან ერთად სოფელ **ხოდაში**, სახელდახელოთ მოწყობილ ბანაკში, დიდი ზარზეიმით შეხვდნენ გენერალ გ. ტოტლებენსა და ა. მოურავოვს. 30 აგვისტოს გ. ტოტლებენმა უკვე თავის ბანაკში მიიღო **ერეკლე II**, კათოლიკოს-პატრიარქი **ანტონ I** და **ლევან** ბატონიშვილი. შეხვედრაზე განიხილეს ოსმალეთთან ომში ქართლ-კახეთის სამეფოს

⁴⁹ იქვე, გვ. 37-38.

⁵⁰ **გ. მაჭარაძე**. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი I. თბილისი, 1988, გვ. 102-103.

ჩაბბის საკითხი. ერეკლე II-მ იმერეთთან ერთად ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბბის პირობად წამოაყენა: რუსეთს საქართველოში უნდა გამოეგზავნა 5 ათასიანი კორპუსი; თუ ეს ჯარი ზამთრის დადგომამდე ვერ მოახერხებდა საქართველოში შემოსვლას, მაშინ ზამთრამდე მისი ნაწილი (1500 კაცი) მაინც უნდა გამოეგზავნილიყო, ხოლო დანარჩენი (3500 კაცი) მომავალ წელს უნდა შეერთებოდა საქართველოში მყოფ რუსეთის საექსპედიციო კორპუსს.⁵¹ ერეკლე II-ის გათვლა აბსოლუტურად ზუსტი იყო. რუსეთის 5 ათასიანი საექსპედიციო კორპუსი, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის ლაშქართან ერთად სავსებით საკმარისი იყო სამცხე-საათაბაგოს სტრატეგიული სიმაგრეებიდან (აწყურიდან, ხერთვისიდან, ახალციხიდან, ახალქალაქიდან) ოსმალთა განსადევნად. (1770 წლის მარტში ერეკლე II-მ 7 ათასიანი ჯარი შეკრიბა, 2 ათასი კაცის შეკრებას მეფე კიდევ ელოდა, ხოლო 4 ათასი კაცი ყარაბაღის ხანის დასახმარებლად ჰყავდა გაგზავნილი. ასე რომ ქართლ-კახეთში შესაძლებელი იყო 12-13 ათასიანი ჯარის შეკრება. თუ იმერეთის მეფე ამის ნახევარს მაინც შეკრებდა, ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ჯარის რაოდენობა 23-24 ათასს მიაღწევდა). ერეკლე II-მ თითქმის მიაღწია მიზანს. 1769 წლის 22 ოქტომბერს ეკატერინე II-მ საქართველოში გამოსაგზავნი საექსპედიციო კორპუსის რაოდენობა 3767 კაცით განსაზღვრა.⁵² ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ჯარი, ერეკლე II-ის, სოლომონ I-ისა

⁵¹ იქვე, გვ. 96-97.

⁵² იქვე, გვ. 103.

და გ. ტოტლებენის შეთანხმებისამებრ, მტკვრის ხეობით **ახალციხისაკენ** უნდა დაძრულიყო. ამ ლაშქრობაზე ბევრი რამ იყო დამოკიდებული. 1770 წლის 2 მარტიდან 24 მარტამდე გ. ტოტლებენი დაახლოებით 1200 კაციით **სურამში** იდგა. 17 მარტს ერეკლე II-ც 7 ათასი კაცითა და 3 ქვემეხით სურამში დაბანაკდა. სურამიდან ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ლაშქარი 24 მარტს **ქვიშეთში** გადავიდა, ხოლო 14 აპრილს **სადგერთან** (ბორჯომის ახლოს) დაბანაკდა. 17 აპრილს ქართველთა და რუსთა ჯარი **აწყურის** ციხეს მიადგა. აწყურთან გ. ტოტლებენს ჰყავდა დაახლოებით 600-700 კაცი (დანარჩენი ჯარი გენერალმა სადგერთან დატოვა), თან ჰქონდა 8 ქვემეხი. 17 აპრილსავე დაიწყო აწყურის ციხის აღება. 18 აპრილს გენერალი გ. ტოტლებენი თავისი ჯარით უკან გამობრუნდა და ერეკლე II ქართველთა ლაშქართან ერთად მტერს შეატოვა ხელში. მეფე თხოვნის მიუხედავად გ. ტოტლებენმა გადაწყვეტილება არ შეცვალა. ერეკლე II-მ აწყურის ციხეს აღება მოხსნა. 1770 წლის 20 აპრილს **ასპინძასთან** გამართულ ბრძოლაში ერეკლე II-მ სასტიკად დაამარცხა ოსმალთა და ლეკთა გაერთიანებული ლაშქარი და ჯავახეთის გზით გამარჯვებული დაბრუნდა თბილისში.⁵³

დღემდე საპოლემიკო საკითხად რჩება გენერალი გ. ტოტლებენის მოქმედება აწყურის ციხესთან 1770 წლის 18 აპრილს. გ. ტოტლებენის მოქმედების ახსნისას ისტორიკოსებმა ოთხი ვერსია წამოაყენეს. გ. ტოტლებენი მოქმედებდა: **პირველი.** თვითნებურად, პირადი

⁵³ იქვე, გვ. 117-118.

შეხედულებით; **მეორე**. უცხო ქვეყნების (ინგლისის, პრუსიის, ოსმალეთის) დაზვერვის მიერ შეთავაზებული გეგმით; **მესამე**. ქართლის თავადების წაქეზებითა და მათი თანადგომით; **მეოთხე**. რუსეთის საიმპერატორო კარის გეგმის თანახმად. ჩვენ მხარს ვუჭერთ ვერსიას, რომლის მიხედვითაც გენერალი **გ. ტოტლებენი მოქმედებდა რუსეთი საიმპერატორო კარის გეგმის თანახმად. გ. ტოტლებენს დავალებული ჰქონდა ქართლის თავადების მხარდაჭერით ტახტიდან ჩამოეგდო ერეკლე II და მოეხდინა ქვეყნის ოკუპაცია.**⁵⁴

აწყურიდან დაბრუნებულმა **გ. ტოტლებენმა** ქართლის მოსახლეობის რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაფიცება დაიწყო. **ეს იყო სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა. გ. ტოტლებენის მიზანს ქართლ-კახეთში სამეფო ხელისუფლების გაუქმება და ქვეყნის რუსეთის იმპერიის იურისდიქციაში შეყვანა შეადგენდა. გ. ტოტლებენსა და მის მხარეზე მყოფ ქართლის თავადებს იმედი ჰქონდათ, რომ ერეკლე II აწყურიდან ცოცხალი ვეღარ დაბრუნდებოდა, ქართველთა ლაშქარიც განადგურდებოდა და სამეფო ხელისუფლების გაუქმებას წინ ვედარავინ აღუდგებოდა. რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ ჩაფიქრებული გეგმა **გ. ტოტლებენმა** ვერ განახორციელა, რადგან ერეკლე II-მ ასპინძის ბრძოლაში გაიმარჯვა და ლაშქართან ერთად სწრაფად დაბრუნდა**

⁵⁴ **გ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 40-41.

თბილისში. ამავე მიზეზით სახელმწიფო გადატრიალების გეგმის ბევრი მნიშვნელოვანი დეტალი დღეს ჩვენთვის უცნობია.⁵⁵

სადღესოდ ჩვენს ხელთ არსებული მასალიდან რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ ჩაფიქრებული სახელმწიფო გადატრიალების თაობაზე შემდეგი დასკვნების გაკეთება შეიძლება:

1. ქართლის მეფის თეიმურაზ II-ისა და კახეთის მეფის ერეკლე II-ის პროული ორიენტაცია, მეფეების კარგი ურთიერთობა **ნადირ-შაჰთან, ადილ-შაჰთან, ქერიმ-ხანთან,** ცხადია, ხელს არ აძლევდა რუსეთის საიმპერატორო კარს. პროულ ორიენტაციას ერეკლე II არც თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების (1762 წ.) შემდეგ ცვლიდა. მართალია, ერეკლე II რუსეთის წინაშე ზოგიერთ დათმობებზე მიდიოდა, მაგრამ 1765 წელს მეფე სასტიკად გაუსწორდა რუსეთის წაქეზებითა და თანადგომით ორგანიზებულ ქართლის თავადების შეთქმულებას (პაატა ბატონიშვილის შეთქმულებას), რომლის მიზანს ქართლში რუსული ორიენტაციის ბაგრატიონების (ქართლის ბაგრატიონების) დაბრუნება წარმოადგენდა.

2. რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყების დროისათვის (1768 წ.) ერეკლე II-ის პოლიტიკა იმდენად აშკარად პროული იყო, რომ რუსი პოლიტიკოსები და დიპლომატები ოსმალეთის წინაღმდეგ ომში ქართლ-კახეთის სამეფოს ჩაბმას საეჭვოდ, საძნელო საქმედ მიიჩნევდნენ. საქმე ის იყო, რომ ოსმალეთის წინაღმდეგ ომში ქართლ-

⁵⁵ იქვე, გვ. 41.

კახეთის სამეფოს ჩაბმა, რაც რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დადებას ნიშნავდა, დიდ უკმაყოფილებას გამოიწვევდა ში.

3. რუსეთის საიმპერატორო კარი შიშობდა, რომ პროული ორიენტაციის ქართლ-კახეთის მეფეს იმერეთის მეფე სოლომონ I არ დაერწმუნებინა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმოდან მომდინარე დიდ საფრთხესა და ნეიტრალიტეტის დაცვის გონივრულობაში. თუ ერეკლე II და სოლომონ I ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში არ ჩაებმებოდნენ, ოსმალეებს საშუალება მიეცემოდათ სამხრეთ კავკასიაში განლაგებული ჯარისა და არტილერიის ნაწილი ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთში გადაესროლათ, სადაც ომის ბედი წყდებოდა.

4. 1768-1769 წლებისათვის შექმნილ ვითარებაში ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის ტახტიდან ჩამოგდების თაობაზე რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებაში არაფერი იყო მოულოდნელი და არალოგიკური. ამ ხელსაყრელ მომენტს, ცხადია, რუსეთი ხელიდან არ გაუშვებდა – ჯარის შემოყვანა საქართველოში ყოველთვის ხომ არ იქნებოდა შესაძლებელი.

5. ერეკლე II-მ რუსეთის საიმპერატორო კარის გეგმები ვერ ამოიცნო, თუმცა დაეჭვებისათვის ფაქტები საკმარისი მეტი ჰქონდა.

6. გ. ტოტლებენის, ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის შეთანხმებით ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ლაშქარი მტკვრის ხეობით უნდა დაძრულიყო **ახალციხის** დაკავების მიზნით. ახალციხის დაკავება სტრატეგიული

თვალსაზრისით ყოველმხრივ გამართლებული იყო. ერეკლე II-ისთვის ახალციხის დაკავება იმიტომაც იყო ხელსაყრელი, რომ ჭარ-ბელაქანში (საინგილოში) ჩაბუდებულ და კახეთსა და ქართლში მოთარეშე ლეკებს თავშესაფარი აღარ ექნებოდათ. ამასთან ერთად, ერეკლე II-მ შეცდომა დაუშვა ახალციხეზე ლაშქრობის მარშრუტის შერჩევასაც. უმჯობესი იქნებოდა ახალციხეზე ლაშქრობა იმერეთიდან სამცხეში მიმავალი გზების გამოყენებით მომხდარიყო. იმერეთში რუსის ჯარის დაბანაკება და იქედან ოსმალეთის წინააღმდეგ საომარი ოპერაციების დაწყება დააშინებდა გურიისა და სამეგრელოს მთავრებს, რომლებიც იმერეთის მეფეს ეურჩებოდნენ. 1768-1770 წლებისთვის სოლომონ I-ის მდგომარეობა იმდენად მერყევი იყო, რომ 1770 წლის მარტ-აპრილში მეფემ ერეკლე II-ისა და გ. ტოტლებენის დასახმარებლად ქართლში ჯარი ვერ გამოაგზავნა. ასეთ მძიმე ვითარებაში იმერეთში რუსეთის ჯარის შესვლას და იმერეთიდან ახალციხეზე გალაშქრებას დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ექნებოდა. თუ მაინცადამაინც აუცილებელი იყო ახალციხეზე აღმოსავლეთ საქართველოდან ლაშქრობა, მაშინ გაცილებით უკეთესი იქნებოდა ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ჯარი თბილისიდან ჯავახეთის გავლით შეჭრილიყო სამცხეში და დაეკავებინა **ახალქალაქი, ხერთვისი, ახალციხე და აწყური**. იმერეთიდან ან ჯავახეთიდან სამცხეში შეჭრა ხელს არ აძლევდა გ. ტოტლებენს, მას ერეკლე II-ის წინააღმდეგ ქართლის თავადების მხარდაჭერის იმედი ჰქონდა.

7. ვინ უჭერდა მხარს გ. ტოტლებენს ქართლის თავადებიდან ზუსტად ცნობილი არ არის. დადასტურებულია, რომ ერეკლე II-ის წინააღმდეგ შეთქმულებაში აქტიურად იყო ჩართული ორი თავადი – **დავით ქსნის ერისთავი და ზაალ ორბელიანი**. 1770 წელს ასპინძის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ, ერეკლე II-მ რუსეთში ელჩობა მიაგვლინა. ელჩობის ერთ-ერთ წევრს ზაალ ორბელიანს, როდესაც შეუტყვია, რომ ეკატერინე II უკმაყოფილო იყო ერეკლე II-ის პოლიტიკით, რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში განუცხადებია: „თუ მეფე (ეკატერინე II – ვ.გ.) ერეკლეს უწყობა, ან რუსს ვისმე უბოძოს ქვეყანა ან სოლომონსაო.“ როგორც ვხედავთ ზაალ ორბელიანი ერეკლე II-ის ტახტიდან ჩამოგდების უშედეგო მცდელობის შემდეგაც კი არ წყვეტდა ბრძოლას.

8. რუსეთის საექსპედიციო კორპუსის ოფიცრებმა გენერალი გ. ტოტლებენის მოღალატური მოქმედება იმთავითვე შენიშნეს და პროტესტი გამოთქვეს. ამაში მოულოდნელი არაფერი იყო – გ. ტოტლებენის საქციელი სერიოზული ეჭვების აღმძვრელი იყო. ოფიცრების პროტესტს შედეგი არ მოჰყოლია, რადგან გ. ტოტლებენი რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ შემუშავებული გეგმის მიხედვით მოქმედებდა, ოფიცრებმა კი, ცხადია, ეს არ იცოდნენ.

9. ერეკლე II-ს პირველი ეჭვი გ. ტოტლებენის მიმართ **სადგერში** გაუჩნდა. ერეკლეს რჩევის მიუხედავად გ. ტოტლებენმა რუსული საექსპედიციო კორპუსის ნახევარი და ექვსი ქვემეხი სადგერში დატოვა. აწყურთან რუსებს სულ 8

საველე ქვემეხი ჰქონდათ. ეს ქვემეხები სადგერიდან აწყურისაკენ ქართველებმა გადაიტანეს. რატომ დატოვა გ. ტოტლებენმა ჯარის ნახევარი და ექვსი ქვემეხი სადგერთან? ცხადია, გ. ტოტლებენი აწყურის ციხის აღებას არც აპირებდა. მის მიზანს შეადგენდა ერეკლე II-ისა და ქართველთა ლაშქრის მტკვრის ხეობაში შეტყუება, აწყურის აღებისთვის ბრძოლის დაწყება და შემდგომ ქართველთა ბრძოლის ველზე მიტოვება. გ. ტოტლებენს საკმაოდ კარგი საბრძოლო გამოცდილება ჰქონდა, მან შესანიშნავად იცოდა თუ რა მიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა რუსთაგან მოულოდნელად მიტოვებული ქართველთა ლაშქარი. გ. ტოტლებენის გეგმის მიხედვით, ერეკლე II ბრძოლაში უნდა დაღუპულიყო, უნდა განადგურებულიყო ქართლ-კახეთის ლაშქრის ძირითადი ნაწილი. ამის შემდეგ რუსის ჯარი ადვილად დაიკავებდა ქართლის სტრატეგიულ პუნქტებს და მოღალატე თავადების დახმარებით მოსახლეობას რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დააფიცებდა. ჩრდილო კავკასიიდან საქართველოში გადმოსასვლელი გზა ამ დროისათვის უკვე გახსნილი იქნებოდა და საჭიროების შემთხვევაში დამატებითი ჯარის გადმოყვანა არ გაჭირდებოდა.

10. სადღეისოდ ჩვენს ხელთ არსებული მასალებიდან არ დგინდება რა გეგმები ჰქონდა რუსეთს ქართლ-კახეთში შეთქმულების წარმატების შემთხვევაში – ქართლ-კახეთის სამეფო უქმდებოდა და უშუალოდ უერთდებოდა რუსეთს, თუ ერეკლე II-ის ნაცვლად ტახტზე რუსული ორიენტაციის ბაგრატიონს (ქართლის ბაგრატიონს)

აიყვანდნენ. არ იყო გამოორიცხული ქართლის თავადების ოცნების ასრულებაც – ქართლის კვლავ ცალკე სამეფოდ გამოყოფა.

11. რუსეთის საიმპერატორო კარის გეგმა ვერ განხორციელდა – შეთქმულება ჩაიშალა. ასპინძის ბრძოლიდან დაბრუნებულმა ერეკლე II-მ გ. ტოტლებენის მოქმედება აღკვეთა. რუსეთის საექსპედიციო კორპუსი იმერეთში გადავიდა.

12. ერეკლე II-ის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებას უკვალოდ მაინც არ ჩაუვლია. ერთის მხრივ, ერეკლე II მიხვდა, რომ პროულ ორიენტაციას რუსეთი აღარ აპატიებდა და ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე მისი ტახტიდან ჩამოგდებას ისევ შეეცდებოდა. თუ ერეკლე II მეფობას საერთოდ არ დაკარგავდა, ქართლის კვლავ ცალკე სამეფოდ გამოყოფა და იქ რუსეთის ერთგული ბაგრატიონების (ქართლის ბაგრატიონების) გამეფება ის დასუსტების შემთხვევაში რუსეთს არ გაუჭირდებოდა. მეორეს მხრივ, ერეკლე II შიშობდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირით განაწყენებული ირანი და ოსმალეთი ქართლ-კახეთის მეფეს აღარ ენდობოდნენ. **ერეკლე II-ს არჩევანი ცუდსა და უარესს შორის უნდა გაეკეთებინა.**⁵⁶

1770-1771 წლები გარდატეხის პერიოდია ქართლ-კახეთის სამეფოსა და საერთოდ მთელი საქართველოს (მთელი კავკასიისაც!) ისტორიაში. ერეკლე II-მ პრორუსული

⁵⁶ იქვე, გვ. 41-46.

ორიენტაცია არჩია და მისი რეალიზების გზების ძიებას
შეუდგა.

თავი VI. გეორგიევსკის ტრაქტატი

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის ხელშეკრულება (გეორგიევსკის ტრაქტატი) მომზადდა და დაიდო იმხანად მოქმედი საერთაშორისო ნორმების სრული დაცვით.

რუსეთის იმპერიის მფარველობაში ქართლ-კახეთის სამეფოს მიღების საკითხი ეკატერინე II-ის წინაშე ერეკლე II-მ ოფიციალურად 1771 წელს დააყენა.

1771 წლის 30 დეკემბერს ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე II-მ უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილება მიიღო. ამ დღეს მეფემ თბილისში ხელი მოაწერა რუსეთის იმპერატორ ეკატერინე II-თვის გასაგზავნ დოკუმენტს – ხელშეკრულების პროექტს, რომლის მიხედვითაც ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლას ითხოვდა. ქართლ-კახეთის სამეფო, რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლისას, სხვა პირობებთან ერთად, უმაღლესი საერო და საეკლესიო ხელისუფლების „უცვალელებად“ და „მოუშლელად“ შენარჩუნებას ითხოვდა. სამეფო ხელისუფლების თაობაზე ხელშეკრულების პროექტში ვკითხულობთ: „კუალად ვითაც ძველად ყოფილა ჩვენის ჩამომავლობის მეფობა, ვითხოვთ თქვენისა დიდებულების მოწყალებისა გამო, ეგრეთვე საუკუნოდ

უცვალეზლად ეგოს...” პეტერბურგში ხელშეკრულების პროექტის ეს ადგილი ასე თარგმნეს: „Из давных еще лет предки наши восприяли царское достоинство и находились царями. Из милосердия Вашего Величества всенижайше прошу дозволить и нам на вечныя времена находиться на таком же основании ...“⁵⁷ ასევე მკაფიო და სავსებით ნათელი იყო ერეკლე II-ის თხოვნა უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფლების შენარჩუნების თაობაზე: „მსგავსადვე კათოლიკოზიცა წესსავე თვისსა ეგოს მოუშლელად”. (რუსულ თარგმანში: „Каталикос оставаться имеет всегда в своем достоинстве без всякой перемены”).⁵⁸ როგორც ვხედავთ ქართლ-კახეთის მეფე ითხოვდა ბაგრატიონთა დინასტიით სათავეში სამეფო ხელისუფლების უცვლელად შენარჩუნებას, ასევე სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი იერარქის – კათოლიკოს-პატრიარქის თავის უფლებებში უცვლელად დატოვებას.

რუსეთის მფარველობაში შესვლის პირობად ერეკლე II ასევე აყენებდა: 1) ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცვის მიზნით, რუსთა ოთხი ათასიანი კორპუსის გამოგზავნას; 2) ყირიმის სახანოს ტერიტორიაზე ოსმალთა ტყვეობისაგან თავდასხნის ქართველთა სამშობლოში თავისუფლად დაბრუნების უზრუნველყოფას; 3) ქართლ-კახეთის ჯარის შესანახავად რუსეთის იმპერიის ხაზინიდან სესხის მიცამას; 4) რუსეთ-ოსმაღეთის ომის (იგულისხმება

⁵⁷ ვ. მაჭარაძე. გეორგიევსკის ტრაქტატი. გამოკვლევა. დოკუმენტები. ფოტოპირები. თბილისი, 1983, გვ. 59, 61.

⁵⁸ იქვე, გვ. 59, 61.

იმხანად მიმდინარე 1768-1774 წლების ომი) დამთავრების შემდეგ ზავის დადებისას „ახალციხის ქვეყანა“ (ე.ი. სამცხე-საათაბაგო) არ უნდა დარჩენილიყო ოსმალეთის შემადგენლობაში, „ვინაიდან საქართველოს მიწა არის და ქართული ენა აქუსთ და მრავალნი ქრისტიანენი არიან იმათში, და სხუანიცა ახალნი გარდაქცეულნი არიან მაჰმადიანობაზედ.“ (რუსულ თარგმანში: „**ибо сия провинция принадлежит Грузии и на грузинской земле лежит, обыватели тамошние имеют грузинской язык, и многие из них поныне христианами находятся, а некоторые не в давних временах сделались магометанами.**”)⁵⁹

1722 წლის 6 იანვარს, ანუ ხელშეკრულების პროექტზე ხელმოწერიდან ერთი კვირის შემდეგ, მცხეთაში ხელმოწერილ იქნა მეორე დოკუმენტი – ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის პირობა რუსეთის იმპერატორს. ხელშეკრულების პროექტისგან განსხვავებით, რომელსაც ხელს მხოლოდ ერეკლე II აწერდა, სამეფო სახლის პირობას ხელს აწერდნენ: მეფე **ერეკლე II**, დედოფალი **დარეჯანი**, კათოლიკოს-პატრიარქი **ანტონ I**, ბატონიშვილები: **გიორგი**, **ლევანი**, **იულონი** და **ვახტანგი**. ქართლ-კახეთის სამეფო სახლი პირობას დებდა, რომ რუსეთის იმპერატორის მფარველობაზე უარს არასოდეს იტყოდა, რის თაობაზეც ფიცს დებდა: „ეს ყოვლად ძლიერსა ღმერთსა და ცხოველმყოფელსა ჯვარსა და წმინდასა სახარებასა ზედა ფიცით დამიმტკიცებია და თვით ხელითა ჩემთა დამიწერია და ეგრეთვე სახლეულთა ჩემთა ხელმოწერით და

⁵⁹ იქვე, გვ. 60, 62.

დაბეჭდვით მტკიცე მიყოფია.” (რუსულ თარგმანში: „и утверждаем клятвою нашею пред всемогущим богом, пред святым евангелем и пред животворящим его крестом, и собственно мою рукою писал я сие прошение, и как я, так и все из фамилии моей каждой порознь своеручно свое имя подписали и порознь каждой приложили к сей присяге чернильную печать с изображением наших имен”).⁶⁰

ხელშეკრულების პროექტი ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლის თაობაზე (1771 წლის 30 დეკემბერი) და ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის პირობა რუსეთის იმპერატორს (1772 წლის 6 იანვარი) პეტერბურგში 1772 წელს ჩაიტანეს კათოლიკოზ-პატრიარქმა ანტონ I-მა და ლევან ბატონიშვილმა. იმავედროულად რუსეთის იმპერატორს მფარველობაში მიღებას სთხოვდა იმერეთის მეფე სოლომონ I.

რუსეთის საიმპერატორო კარზე დიდხანს იფიქრეს ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის თხოვნაზე. 1782 წლის მიწურულსა და 1783 წლის დამდეგს (ზუსტი თარიღი უცნობია) ეკატერინე II-ის მდივანმა (1775 წლიდან) და იმპერიის საგარეო-პოლიტიკური უწყების ფაქტობრივმა ხელმძღვანელმა (1783 წლიდან) ალექსანდრე ბეზბოროდკომ კავკასიის ხაზის უფროსს გრიგოლ პოტიომკინს წერილობით აცნობა ეკატერინე II-ის აზრი ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებთან დასადები ხელშეკრულებების (ტრაქტატის) თაობაზე. ევროპის სახელმწიფოებთან პოლონეთის ტერიტორიის, ხოლო ოსმალეთთან ჩრდილოეთ

⁶⁰ იქვე, გვ. 63, 64.

შავიზღვისპირეთისა და ბალკანეთის გამო გართულებული მდგომარეობის პირობებში ეკატერინე II-ს სიფრთხილე გამოუჩენია და უბრძანებია: „ ... დაიღოს ქართველ მეფეებთან სამოკავშირეო ტრაქტატი, ნუ უწოდებთ მათ ქვეშევრდომებს, უწოდეთ – მოკავშირეები, რომლებიც იმყოფებიან რუსეთის იმპერიის მფარველობაში” (დედანში: „ ... **заклЮчить с Грузинскими Царями союзный трактат, не именуя их подданными, но союзниками, от Империи всероссийской покровительствуемыми.**”) იმავდროულად, ეკატერინე II კატეგორიულად მოითხოვდა ერეკლესა და სოლომონს შეეწყვიტათ ურთიერთობა ავსტრიის იმპერატორთან, ასევე სხვა ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან (დედანში: „**Отклонить всякое их знакомство с императором** (იგულისხმება ავსტრიის იმპერატორი – ვ.გ..) **и с другими христианскими державами**”) ეკატერინე II საგანგებოდ მიანიშნებდა, რომ ერეკლე II-სა და სოლომონ I-ს ავსტრიის იმპერატორისათვის წერილიც კი არ უნდა გაეგზავნათ (დედანში: „**да и писем к императору не посылать**”).⁶¹ ამრიგად, ეკატერინე II-მ მფარველობითი ხელშეკრულების დადების პირობად წამოაყენა ისეთი მოთხოვნა, რომელიც ლახავდა ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების სუვერენიტეტს – ერეკლე II-სა და სოლომონ I-ს ავსტრიის იმპერატორთან და სხვა ქრისტიან ხელმწიფოებთან დიპლომატიური ურთიერთობა (მიმოწერაც კი!) აეკრძალათ.

⁶¹ იქვე, გვ. 64-65.

საინტერესოა ეკატერინე II-ის კიდევ ერთი პირობა: გ. პოტიომკინს უნდა დაემყარებინა მშვიდობა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-სა და იმერეთის მეფე სოლომონ I-ს შორის. მეფეებს შორის კვლავ უთანხმოების წარმოშობის შემთხვევაში არბიტრის როლი რუსეთს უნდა შეესრულებინა (დედანში: „**Ея Величество изволила примечать, не нужен ли под вашим руководством мир между царями Ираклием и Соломоном постановить ясный и точный, учиняя себя как ручателем оного, так и арбитром в случае взаимных вновь жалоб**“).⁶² ამ პირობის წამოყენების მიზანი სრულიად ნათელია: რუსეთი ეცდებოდა ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის უთანხმოების გამძაფრებას და შემდეგ ამღვრეულ წყალში თევზის დაჭერას – ქართველ მეფეთა დაპირისპირებაში არბიტრის როლის შესრულებას.

ა. ბეზბოროდკოს მიერ გ. პოტიომკინისადმი გაგზავნილი წერილიდან ირკვევა, რომ ეკატერინე II-ს აზრი არ გამოიუთქვამს ქართლ-კახეთის სამეფოში ეკლესიისა და კათოლიკოს-პატრიარქის უფლებრივი მდგომარეობის თაობაზე. სამაგიეროდ, ამ საკითხს შეეხო ა. ბეზბოროდკო. იგი გ. პოტიომკინს წერდა: ქართლ-კახეთის კათოლიკოსი რუსეთის ეკლესიის უმაღლეს იერარქთა შორის დაიკავებს ადგილსო (დედანში: „**архиепископа же католикоса – то ему соборнаго, поставить степенем в Российской церкви между первыми**“).⁶³ ამ შემთხვევაში ყურადღებას იპყრობს „სიხსნე“ კათოლიკოს-პატრიარქის, უძველესი

⁶² იქვე, გვ. 64.

⁶³ იქვე, გვ. 64-65.

ავტოკეფალური ეკლესიის საჯეტომპერობლის, მოხსენიებაში: „**архиепископа же католикоса.**” ეს იმას ნიშნავდა, რომ მცხეთის უძველესი საპატრიარქო ტახტის მპერობელი, სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი იერარქი არქიეპისკოპოსს (მთავარეპისკოპოსს) გაუტოლეს. ეს ა. ბეზბოროდკოს შემთხვევით არ გაუკეთებია. იმავე წერილში ა. ბეზბოროდკო აღნიშნავდა, რომ ქართველი სამღვდელთების რუსეთის ეკლესიის სინოდისათვის დაქვემდებარებით მოიხსნებოდა საქართველოში კათოლიკური ეკლესიის სამისიონერო მოღვაწეობიდან მომდინარე საფრთხე (დედანში: „**Когда по духовенству они привязаны будут к Синоду, то по сему примеру и римское духовенство от России же получать будет, а сим кончится сношение с императором, (Австрийским – В. Г.) которому причиною миссионари**”).⁶⁴ ა. ბეზბოროდკო ამ შემთხვევაშიც სრულად გარკვეულ მიზანს ისახავდა. რუსეთის საიმპერატორო კარისათვის და რუსეთის ეკლესიის სინოდისათვის კარგად იყო ცნობილი კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I-ის ევროპული ორიენტაციის თაობაზე, მის ახლო ურთიერთობაზე საქართველოში მყოფ კათოლიკე მისიონერებთან. ცხადია, რუსეთი დაინტერესებული იყო საქართველოში კათოლიკური ეკლესიის მისიების შეწყვეტით. ეს გარკვეულწილად შეაფერხებდა დასავლეთ ევროპაში სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირის ძიების საქმეს, საქართველოში ევროპული განათლებისა და მეცნიერების მიღწევების გავრცელებას.

⁶⁴ იქვე, გვ. 65.

1783 წლის 24 ივლისს ჩრდილო კავკასიის რუსული სიმაგრე **გეორგიევსკში** დაიდო ტრაქტატი (ხელშეკრულება) რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის. პრემიუმის მიხედვით ტრაქტატი იყო „მეგობრობითი ხელშეკრულება“ (**„дружественный договор“**), ქართლ-კახეთის სამეფო ცნობდა რუსეთის იმპერატორის „უმაღლეს ხელისუფლებასა და მფარველობას“ (**„верховную власть и покровительство“**).⁶⁵

გეორგიევსკის ტრაქტატის პირველი მუხლში ანიშნულია: ერეკლე II მისი და მემკვიდრეების სახელით საზეიმოდ აცხადებდა, რომ ამიერიდან სამუდამოდ უარს ამბობდა ეცნო ირანის ან რომელიმე სხვა ქვეყნის ხელმწიფის უზენაესი ხელისუფლება და მფარველობა, გარდა რუსეთის იმპერატორისა და მისი მემკვიდრეებისა. (**„что он не признает над собою и преемниками инного самодержавия, кроме верховной власти покровительства Ея Императорскаго Величества и Ея Высоких наследников и преемников престола“**)⁶⁶

ტრაქტატში ასახვა ვერ პოვა ეკატერინე II-ის კატეგორიულმა მოთხოვნამ ავსტრიის იმპერატორთან და სხვა ქრისტიან ხელმწიფეებთან ქართლ-კახეთის სამეფოს მხრიდან ურთიერთობის გაწყვეტის თაობაზე. როგორც ჩანს, საბოლოოდ ეკატერინე II მოერიდა ასეთი მოთხოვნის ხელშეკრულებაში შეტანას, რადგან ქრისტიან

⁶⁵ იქვე, გვ. 67, 73-74.

⁶⁶ იქვე, გვ. 68, 74.

ხელმწიფეებთან ურთიერთობისას იგი უხერხულ მდგომარეობაში ჩააგდებდა რუსეთის საიმპერატორო კარს.

ტრაქტატის მეორე მუხლში აღნიშნულია, რომ რუსეთის იმპერატორი მისი და მემკვიდრეების სახელით პირობას დებდა სამუდამო მფარველობა გაეწია ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის და ქვეყნის ტერიტორია დაეცვა გარეშე მტრებისაგან (**„Ея Величество дает Императорское свое ручательство на сохранение целостности настоящих владений Его светлости Царя Ираклия Теймуразовича“**).⁶⁷

ტრაქტატის მესამე მუხლი ადასტურებდა, რომ რუსეთის მფარველობაში შესულ ქართლ-კახეთის სამეფოში შენარჩუნებულ იქნებოდა ერეკლე II-ისა და მისი მემკვიდრეების მეფობა. ახალი მეფის ტახტზე ასვლას სამეფო ნიშნების (ინვესტიტურის) გამოგზავნით ადასტურებდა რუსეთის იმპერატორი. (**„постановлено, что помянутые Цари, вступая наследственно на царство их, имеют тотчас извещать о том Российскому Императорскому Двору, испрашивая чрез посланников своих Императорскаго на царстве подтверждения с инвеститурию“**)⁶⁸

ტრაქტატი არ ეხებოდა ერეკლე II-ის უფლებას ქვეშევრდომებზე, ცენტრალურ და ადგილობრივ მმართველობას, ქართული სამართლისა და სასამართლო სისტემას, ზომა-წონის ერთეულებს, ჯარის ორგანიზაციას და ა.შ. ქართლ-კახეთის მეფის ქვეშევრდომი არ ხდებოდა

⁶⁷ იქვე, გვ. 68, 74.

⁶⁸ იქვე, გვ. 68, 74.

რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომი. ტრაქტატის **მეექვსე მუხლში** აღნიშნულია, რომ რუსეთის იმპერატორი: „შინაგანსა ხელმწიფებისა და მმართველობისა თანა შეუდღვილსა მსჯავრსა და სამართალსა და შეკრებასა მისაცემელისა ხარკისა დაანებეს მისსა უგანათლებულესობასა მეფესა სრულსა შინა ნებასა” **(Власть, со внутренним управлением сопряженную – суд и расправу и збор податей предоставить его светлости царю в полную его волю и пользу)**.⁶⁹ რუსეთის იმპერატორი ასევე ვაღდებულებას იღებდა, რომ მისი სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეები არ ჩაერეოდნენ ქართლ-კახეთის საშინაო საქმეებში **(„зарещая своему военному и гражданскому начальству вступаться в какой-либо распоряжения”)**.⁷⁰ ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ასევე ტრაქტატის **მეშვიდე მუხლი**. ქართლ-კახეთის მეფეს მოხელის თანამდებობაზე დანიშვნისას უნდა გაეთვალისწინებინა კანდიდატის დამსახურება რუსეთის წინაშე: – „რათა უსაკუთრესად აჩუენოსმცა უდიდესობაი მსახურებისათვის რუსეთის იმპერიისა” **(„оказывать уважение на заслуги пред Всероссийскою Империею”)**.⁷¹ ცხადია, ამ მოთხოვნის ტრაქტატში შეტანა პოლიტიკური მოსაზრებით იყო ნაკარნახევი. რუსეთის საიმპერატორო კარზე კარგად უწეოდნენ, რომ ერეკლე II-ის ქვეშევრდომთა (თავადთა და აზნაურთა) შორის ყველა პრორუსული

⁶⁹ იქვე, გვ. 69, 75.

⁷⁰ იქვე, გვ. 69, 75.

⁷¹ იქვე, გვ. 69, 75.

ორიენტაციის არ იყო. ტრაქტატის მეშვიდე მუხლი რუსეთის საიმპერატორო კარს გარანტიას აძლევდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე არ დაწინაურდებოდნენ პრორუსული ორიენტაციის მოწინააღმდეგენი. მეშვიდე მუხლი, ცხადია, ზღუდავდა ქართლ-კახეთის მეფის სუვერენულ უფლებებს.

გეორგიევსკის ტრაქტატში ვერ აისახა ერეკლე II-ის მიერ შემუშავებულ ხელშერკულების პროექტში (1771 წლის 30 დეკემბერი) შეტანილი მოთხოვნა კათოლიკოს-პატრიარქის უფლებების უცვლელად („მოუშლელად“) დატოვების თაობაზე. ტრაქტატის **მერვე მუხლი**, რომელიც ქართლ-კახეთის ეკლესიასა და კათალიკოს-პატრიარქს ეხება, თითქმის მთლიანად ა. ბეზბოროდკოს მოსაზრების მიხედვით ჩამოყალიბდა. მცხეთის უძველესი საპატრიარქო ტახტის მპყრობელი, კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ I ხდებოდა რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის უწმიდესი სინოდის წევრი და სინოდის წევრ მღვდელმთავართა შორის იკავებდა მერვე ადგილს ტობოლსკის არქიეპისკოპოსის შემდეგ. მერვე მუხლში ვკითხულობთ: „ინებებს მისი იგი დიდებულებანი, ვითარმედ კათოლიკოზსა ანუ უმთავრესსა არხიეპისკოპოსსა მათსა, რათა აქუნდეს ადგილი რიცხუთა შორის რუსეთისა მღვდელთ-მთავათასა მერუეს შინა ხარისხსა, ესე იგი არის შემდგომად ტობოლსკისა“ (**чтоб католикос, или начальствующий архиепископ их, состоял местом в числе российских архиереев в восьмой степени, именно после**

тобольскаго)”.⁷² 1700 წლიდან 1817 წლამდე რუსეთის ეკლესიას პატრიარქი არ ჰყავდა, სინოდის წევრები მხოლოდ მღვდელმთავრები (ეპისკოპოსები, არქიეპისკოპოსები, მიტროპოლიტები) იყვნენ. იმხანად, ანტონ I-ის რანგის საეკლესიო იერარქი რუსეთს არ ჰყოლია. უძველესი ავტოკეფალური ეკლესიის საჭეთმპყრობელი სინოდის წევრებს – რიგით მღვდელმთავრებს – გაუტოლეს. ამასთან შვიდი მღვდელმთავარი სინოდში ანტონ I-ზე დიდი პატივით სარგებლობდა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ შეილახა კათოლიკოს-პატრიარქის ღირსება. რუსეთის საიმპერატორო კარზე კარგად უწყოდნენ, რომ საქმე ჰქონდათ უძველეს სამოციქულო მართლმადიდებელ ეკლესიასთან და მის საჭეთმპყრობელთან. ამიტომ იყო, რომ, მერვე მუხლის ძალით, ორი ქვეყნის ეკლესიათა შორის ურთიერთობა უნდა გარკვეულიყო ცალკე ხელშეკრულებით: „ამისთვის უკუე დაიწერების სხუა არტიკული” (**„о том составится особый артикул**”). ასეთი ხელშეკრულება აღარ დადებულა.⁷³

ტრაქტატის ძირითად ტექსტთან (პრეამბულა და ცამეტი მუხლი) ერთად დამოუკიდებელ დოკუმენტად გაფორმდა (ცალკე მოეწერა ხელი) საიდუმლო მუხლებს (ოთხ მუხლს) ანუ. **„სეპარატისა არტიკულებს”** (**„сепаратные артикулы**”).⁷⁴

აღსანიშნავია, რომ პირველ სეპარატულ (ცალკე) ანუ საიდუმლო მუხლში ასახვა ჰპოვა ეკატერინე II-ის

⁷² იქვე, გვ. 69, 75.

⁷³ იქვე, გვ. 69, 75.

⁷⁴ იქვე, გვ. 70-71, 76-77.

მოთხოვნამ. ერეკლე II მეგობრულ ურთიერთობაში უნდა დარჩენილიყო სოლომონ I-თან, ხოლო მეფეებს შორის უთანხმოების წარმოშობის შემთხვევაში, არბიტრის როლს შეასრულებდა რუსეთის იმპერატორი, რომლის გადაწყვეტილებასაც ერეკლე II უნდა დამორჩილებოდა (**„ныне и впредь признает ея императорское величество совершенным арбитром, подвергая распри и недорозумения между двумя владетелями, паче всякаго чаяния происходящая, ея верховному решению“**).⁷⁵ ცხადია, პირველი სეპარატული მუხლი დახავედა, როგორც ერეკლე II-ის, ისე სოლომონ I-ის სუვერენულ უფლებებს და ამავე დროს რუსეთს საშუალებას აძლევდა ჩარეულიყო ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების ურთიერთობაში.

მეორე სეპარატული მუხლი გვაუწყებს:

„დაცვისათვის სამფლობელოსა ქართლისა და კახეთისა ყოვლით კერძო შეხებისაგან მეზობელთასა და სიმტკიცისათვის მხედრობისა მისისა უგანათლებულესობისა მეფისა, დიდებულება იმპერატორებისა მისისა აღუთქვამს შენახუად სამფლობელოთა შინა მეფისათა ორსა სრულსა ბატალიონსა ქუეითსა ოთხითა ზარბაზნითა” (**„Для охранения владении картлинских и кахетинских от всякаго прикасновения со стороны соседей и для подкрепления войск Его Светлости Царя на оборону Ея Императорское Величество обещает содержать в областях Его два полные баталиона пехоты с четырьмя пушками“**).⁷⁶

⁷⁵ იქვე, გვ. 70, 76.

⁷⁶ იქვე, გვ. 71, 77.

მესამე სეპარატული მუხლის ძალით რუსეთი ვალდებული იყო ომის შემთხვევაში დამატებითი დახმარება აღმოეჩინა ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის და მისი მტერი ორივე ქვეყნის მტრად შეერაცხა: „დასდუას ჰაზრი შეწევნისათვის თქმულთა მათ ქუეყანათა და წინ-აღდგომისა მტერთასა მოქმედებისათვის, რომელიცა არა სხუებრ, არამედ ვითარცა საერთოდ მტრად შერაცხუად სათანადო არს” („согласить и положить на мере о защищении означенных земель и о действии против неприятеля, который не иначе как за общего врага разумеем быть должен”).⁷⁷

მეოთხე სეპარატული მუხლის ძალით რუსეთი ვალდებული იყო ომის შემთხვევაში (იგულისხმებოდა ომები ირანთან და ოსმალეთთან) ქართლ-კახეთის სამეფოს დახმარებოდა იარაღით, ამასთან ერთად, საზავო მოლაპარაკების დროს, უნდა ეცადა რათა ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის დაებრუნებინა წინათ მტერთაგან წართმეული ტერიტორიები: „რათა დროსა ბრძოლისასა იხმაროსცა ყოველი შემძლებლობაი მეცადინობისა ღონითა საჭურუელისათა, ხოლო დროსა მშვიდობისასა დაზავებისა მიერ უკმო-ქცევისათვის ქუეყანასა და ადგილთა მტერთაგან ქონებულთა და ძუელადვე სამეფოისა მიმართ ქართლისა და კახეთისა შერაცხილთა, ესენი უკუე დაშთებიან სამფლობელოდ მუნებურთა მეფეთა” („в случае войны употребить всевозможное старание пособием оружия, а в случае мира настоянием о возвращении земель и мест, издавна

⁷⁷ იქვე, გვ. 71, 77.

царству карталинскому и кахетинскому принадлежавших, кой и останутся во владении царей тамошних”).⁷⁸

გეორგიევსკის ტრაქტატთან ერთად ასევე ცალკე დამოუკიდებელ დოკუმენტად გაფორმდა **ფიცის ნიმუში (სახე)**, რომელიც ერეკლე II-ს უნდა მიეღო ტრაქტატის რატიფიკაციის შემდეგ. დოკუმენტი იწყება ასე: „სახე, რომლისაგან უგანათლებულესობა მისი მეფე ქართლისა და კახეთისა ირაკლი თეიმურაზოვიჩი ჰყოფს ფიცითსა აღთქმასა ერთგულებასა ზედა მისისა იმპერატორების დიდებულებისასა თვითმპყრობელისა ყოვლისა რუსეთისასა და აღსარებასა მფარუელობისა და უზენაესისა ხელმწიფებისა იმპერატორთასა მეფეთა ზედა ქართლისა და კახეთისათა” („Образец, по которому Его Светлость Царь Карталинский и Кахетинский Ираклий Теймуразович учинит клятвенное обещание на верность Ея Императорскому Величеству Самодержаше Всероссийской и на признание покровительства и верховной власти всероссийских Императоров над царями карталинских и кахетинских”).⁷⁹ ამრიგად, ფიცის ნიმუშშიც (სახეშიც) დადასტურებულია ქართლ-კახეთის მეფეებისა (და, ცხადია, სამეფოს) არსებობა.

გეორგიევსკის ტრაქტატი დაიღო იმხანად საერთაშორისო ურთიერთობებში მიღებული ყველა წესის დაცვით (მხარეების მიერ ტრაქტატის პროექტების შედგენა და განხილვა, ტრაქტატის ტექსტის მომზადება, სრულუფლებიანი დელეგაციების დანიშვნა, მოლაპარაკება,

⁷⁸ იქვე, გვ. 71, 77.

⁷⁹ იქვე, გვ. 71-72, 77-78.

ტრაქტატის საბოლოო ტექსტის შეთანხმება და ხელმოწერა, ტრაქტატის რატიფიკაცია და გამოქვეყნება). ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ტრაქტატის **მეთორმეტე მუხლი**. მართალია ტრაქტატი „საუკუნოდ“ სამუდამოდ (**„на вечныя времена“**)⁸⁰ იღებოდა, მაგრამ თუ მასში ურთიერთსასარგებლო ცვლილებების შეტანა იქნებოდა საჭირო, ეს უნდა მომხდარიყო ორივე მხარის თანხმობით: „უკეთუ განხილულ იქმნეს რაიმე საჭიროდ შეცუალებად, ანუ დართუად ურთიერთისათვის სარგებლისა, აქუს მას ადგილი ორთავე კერძოთა თანხმობისა“ (**„оное да возымеет место по обостороннему соглашению“**).⁸¹

1783 წლის აგვისტოს შუა რიცხვებში ელჩები საქართველოში დაბრუნდნენ. იმავე წლის 20 აგვისტოს ერეკლემ ტრაქტატზე ხელმოწერის აღსანიშნავად საზეიმო ცერემონიალი გამართა, ზეიმზე პოლკოვნიკი სერგეი ბურნაშოვიც მიიწვია. 9 საათზე ხალხი სიონის ტაძართან შეიკრიბა, ხოლო 11 საათზე მეფე უფლისწულებითა და დიდებულებით მოვიდა. წირვა გადაიხადეს. შემდეგ მეფემ წვეულება გამართა, მისცეს სალუტი. 1783 წლის აგვისტოში ტრაქტატის დედანი პეტერბურგში ჩაიტანეს. იგი მოიწონეს და განკარგულება გასცეს ტექსტის დაბეჭდვის თაობაზე. ტრაქტატის ძირითადი ტექსტი – 13 მუხლი – მაღე სტამბური წესით დაიბეჭდა რუსულად „ქვეყანაში გამოსაცხადებლად“. იგი რუსეთის საელჩოებსაც გაუგზავნეს უცხოეთში. 1783 წლის 21 სექტემბერს ეკატერინე

⁸⁰ იქვე, გვ. 70, 76.

⁸¹ იქვე, გვ. 70, 76.

II-მ მოახდინა გეორგიევსკის ტრაქტატის, ანუ, როგორც იგი წერდა, „მეგობრობის ხელშეკრულების“ რატიფიკაცია და დოკუმენტი საქართველოში გამოგზავნეს. 1783 წლის ოქტომბერში რუსეთის ჯარის ორი ბატალიონი, როგორც ეს ტრაქტატით იყო განსაზღვრული, საქართველოში შემოვიდა. 1783 წლის დეკემბერში პოლკოვნიკი ვ. ტამარა პეტერბურგიდან გეორგიევსკში ჩავიდა, საიდანაც 26 დეკემბერს გენერალმა პავლე პოტიომკინმა იგი ტრაქტატის რატიფიცირებული რუსული ტექსტით, სამეფო ნიშნებითა და საჩუქრებით თბილისისაკენ გამოსიტუმრა. 1784 წლის 17 იანვარს პოლკოვნიკი ვ. ტამარა თბილისში ჩამოვიდა და 22 იანვარს ერეკლეს წარუდგა. 24 იანვარს ერეკლე II-მ ტრაქტატის რატიფიკაცია მოახდინა (სარატიფიკაციო სიგელს ხელი მოაწერა), 25 იანვარს რუსი მოხელეების (ს. ბურნაშოვისა და ვ. ტამარას) თანდასწრებით რუსეთის ერთგულების ფიციც მიიღო, რის შემდეგ ვახტანგ ბატონიშვილმა და პოლკოვნიკმა ვ. ტამარამ სარატიფიკაციო სიგელები გაცვალეს, ხოლო ი. ბაგრატიონმა და გ. ჭავჭავაძემ დამატებითი მუხლი გაუცვალეს პოლკოვნიკ ვ. ტამარას.⁸²

საქართველოში ადრე გამოგზავნილი პოლკოვნიკი **სერგეი ბურნაშოვი**, რომელმაც 1783 წლის ნოემბერში რუსეთის ჯარის 2 ბატალიონიც ჩაიბარა, 1784 წლის 25 იანვრიდან ოფიციალურად შეუდგა საქართველოში რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლის ფუნქციის შესრულებას. 1784 წლის 29 იანვარს ერეკლე II-მ ქართლ-

⁸² იქვე, გვ. 21-22.

კახეთის სამეფოს წარმომადგენლად რუსეთის სამეფო კარზე თავადი **გარსევან ჭავჭავაძე** დანიშნა.⁸³

გეორგიევსკის ტრაქტატით დასრულდა რუსეთის ხანგრძლივი ურთიერთობა ქართულ სამეფო-სამთავროებთან. ესაა უმნიშვნელოვანესი მიჯნა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორიაში. **ტრაქტატის შედეგები დამღუპველი აღმოჩნდა.** ერეკლე II-მ ვერ ამოიცნო, რომ რუსეთი გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობების შესრულებას არ აპირებდა. ცხადია, რუსეთის საიმპერატორო კარის სამოქმედო გეგმა, მათ შორის ტრაქტატის არშესრულების გადაწყვეტილებაც, იმხანად უმნიშვნელოვანეს სახელმწიფო საიდუმლოს წარმოადგენდა და მისი ამოცნობა ქართველი დიპლომატებისათვის ძალზე ძნელი, პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. **საბოლოოდ ტრაქტატმა მუსლიმური სამყაროს გაღიზიანება გამოიწვია და რუსეთისაგან მიტოვებული ქართლ-კახეთის სამეფო უკიდურესად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა.** სწორედ ამის გამო გეორგიევსკის ტრაქტატი სავსებით სამართლიანად აღიქმება, როგორც **დიდი სტრატეგიული შეცდომა.** სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური კურსი ფასდება რეალური შედეგით. ეს შედეგი კი ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის დამღუპველი აღმოჩნდა.⁸⁴

⁸³ იქვე, გვ. 22.

⁸⁴ **ვ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 50-59; **ვ. გურული.** საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 100-105.

თავი VII. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება

ერეკლე II-მ, როგორც აღვნიშნეთ, ვეღარ გაუძლო რუსეთის ფარულ თუ აშკარა ბრძოლას და ხანგრძლივი ფიქრის შემდეგ, 1770-1771 წლებში, პრორუსულ ორიენტაციას დაადგა. პრორუსული ორიენტაციის რეალიზაციის პროცესში ერეკლე II-მ ბევრი რამ ვერ გაითვალისწინა. უმთავრესი ის იყო, რომ **ერეკლე II-მ პრაქტიკულად უარი თქვა პროირანულ და პრორუსულ ორიენტაციებს შორის ლავირებაზე და ქართლ-კახეთის ხსნა მხოლოდ პრორუსულ ორიენტაციას დაუკავშირა.** ეს იყო ის, რაზეც ოცნებობდა რუსეთის საიმპერატორო კარი, რუსული დიპლომატია. 1771 წლიდან 1783 წლამდე რუსეთის იმპერიას თითოც არ გაუნძრევია ქართლ-კახეთის დასაცავად. ამის მიუხედავად, ერეკლე II-ს ერთხელაც არ უგრძნობინებია ეკატერინე II-თვის, რომ თუ რუსეთი ქართლ-კახეთს არ დაიცავდა, იგი იძულებული გახდებოდა პოლიტიკური ორიენტაცია შეეცვალა. პირიქით, 1783 წელს ქართლ-კახეთი ყოველმხრივ კომპრომიტირებული რუსეთის მფარველობაში შევიდა და ისედაც შემფოთებული მუსლიმური სამყარო საბოლოოდ

აიმხედრა.⁸⁵ ერეკლე II-ს არც გეორგიევსკის ტრაქტატის (1783 წ.) დადების შემდეგ გამოუჩენია სიფრთხილე. პირიქით, გეორგიევსკის ტრაქტატი ერეკლე II-მ თავის დამსახურებად მიიჩნია და რუსეთის აღმოსავლურ პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება გადაწყვიტა. რუსეთი ერეკლე II-ის გეგმებს მოხვედრებით ყურადღებით ეპყრობოდა, რაც ქართლ-კახეთის მეფეს დამატებით სტიმულს აძლევდა. ერეკლე II-ის მისწრაფება, რუსეთი რაც შეიძლება მაღლე შემოსულიყო კავკასიაში, შეუმჩნეველი არ რჩებოდა ირანსა და ოსმალეთს.⁸⁶ ორივე ისლამური სახელმწიფო ქართლ-კახეთის დასასჯელად ემზადებოდა. ირანი და ოსმალეთი მხოლოდ შესაფერის დროს ელოდნენ. მაღლე ცხადი გახდა, რომ რუსეთის იმპერიამ გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობების შესრულებაზე არც კი ფიქრობდა. 1786 წელს ერეკლე II-მ პრორუსული ორიენტაციის შეცვლა გადაწყვიტა, მაგრამ საბოლოოდ თავი შეიკავა. რუსეთის ინერტულობით შეშფოთებული ერეკლე II დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში, კერძოდ ავსტრიის იმპერიაში, ეძიებდა მოკავშირეს. პროდასავლურ ორიენტაციას მხარს უჭერდა კათოლიკოს პატრიარქი ანტონ I. ქართლ-კახეთის სამეფო კარის პროდასავლური ორიენტაცია იმდენად სერიოზული იყო, რომ რუსეთის მთავრობის რეზიდენტმა სერგეი ბურნაშოვმა საქმის კურსში ჩააყენა რუსეთის

⁸⁵ გ. გურული. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 61-62.

⁸⁶ იქვე, გვ. 62.

საიმპერატორო კარი.⁸⁷ სამწუხაროდ, ერეკლე II-ის პროდასავლურ ორიენტაციას განხორციელება არ ეწერა. XVIII საუკუნის 80-90-იან წლებში დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები სამხრეთ კავკასიაში რეალურ ძალას არ წარმოადგენდნენ. **რუსეთ-დასავლეთ ევროპისა და ოსმალეთ-დასავლეთ ევროპის ურთიერთობები ისე განვითარდა, რომ სამხრეთ კავკასია ირანის, ოსმალეთისა და რუსეთის დაპირისპირების რეგიონად დარჩა. ამ დაპირისპირებაში დასავლეთ ევროპის ქვეყნები არ ერეოდნენ.** დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მხრიდან დახმარების მიღების შეუძლებლობაში დარწმუნებული ერეკლე II იძულებული იყო ისევ რუსეთის დახმარებით ეცადა ქართლ-კახეთის დაცვა მუსლიმური სამყაროს აგრესიისაგან. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ერეკლე II-ს წაგებული თამაში ბოლომდე უნდა ეთამაშა.⁸⁸

გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოს მდგომარეობა სულ უფრო უარესდებოდა. ეს განპირობებული იყო შემდეგი მიზეზებით: **პირველი.** საქართველოში მყოფი რუსეთის ჯარი იმდენად მცირე იყო, რომ იგი ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა თავდასხმების აღსაკვეთადაც არ კმაროდა. 1785 წელს ხუნძახის ბატონმა ომარ-ხანმა ქართლ-კახეთი სასტიკად ააოხრა. **მეორე.** ირანის გაერთიანებისათვის ბრძოლაში წარმატებას აღწევდა ერეკლე II-ის პრორუსული

⁸⁷ იქვე, გვ. 62

⁸⁸ იქვე, გვ. 62-63.

ორიენტაციის აშკარა მოწინააღმდეგე ალა-მაჰმად-ხანი. ირანის მბრძანებელმა დიდი ლაშქარს (დაახლოებით 70 000 კაცს) მოუყარა თავი, რითაც რეალური საფრთხე შეექმნა ქართლ-კახეთის სამეფოს. **მესამე.** 1787 წელს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის მორიგი ომი. ომის დაწყებისთანავე რუსეთმა ქართლ-კახეთიდან ჯარის ის მცირე კონტინგენტიც გაიყვანა, რომელიც გეორგიევსკის ტრაქტატის თანახმად უნდა მდგარიყო ქართლ-კახეთში. რუსეთის ჯარი ქართლ-კახეთში ოსმალეთთან ომის დასრულების (1791 წ.) შემდეგაც აღარ დაბრუნებულა. **მეოთხე.** ერეკლე II კარგად გრძნობდა ირანისაგან მომდინარე დიდ საფრთხეს და რუსეთს მფარველობაში მიღებული ქვეყნის დაცვას სთხოვდა. მიუხედავად ერეკლე II-ის მრავალგზის დაუინებელი თხოვნისა ეკატერინე II ქართლ-კახეთის სამეფოში სერიოზული სამხედრო ძალის გამოგზავნისაგან თავს იკავებდა. **მეხუთე.** ალა-მაჰმად-ხანი წაახალისა რუსეთის საიმპერატორო კარის პოლიტიკამ. ირანის მბრძანებელმა დიდ ლაშქარს მოუყარა თავი და სომხეთისა და აზერბაიჯანის სახანოების დამორჩილება დაიწყო.⁸⁹

ქართლ-კახეთს სასიკვდილო საფრთხე დაემუქრა. აშკარა იყო, რომ თუ ირანი ქართლ-კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ ომსა დაიწყებდა რუსეთისაგან მიტოვებული ქვეყანა უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. ქართლ-კახეთის სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალი ბევრად ჩამოუვარდებოდა ირანის სამხედრო-ეკონომიკურ პოტენციალს. ერეკლე II-ს შეეძლო ცალკეულ ბრძოლებში

⁸⁹ იქვე, გვ. 63.

გამარჯვება მოეპოვებინა, მაგრამ საბოლოოდ ომი ირანთან მაინც ქართლ-კახეთის დამარცხებით დამთავრდებოდა. ქართლ-კახეთის სამეფოს გადარჩენა იმხანად მხოლოდ რუსეთის დიპლომატიური, პოლიტიკური და სამხედრო მხარდაჭერით იყო შესაძლებელი. ეს კარგად ესმოდათ ერეკლე II-ს, ეკატერინე II-ს და ალა-მაჰმად ხანს.⁹⁰

1795 წლის სექტემბერში ალა-მაჰმად-ხანმა კრწანისის ბრძოლაში რუსეთისაგან მიტოვებული ქართლ-კახეთის სამეფოს ლაშქარი დაამარცხა და ქვეყანა სასტიკად ააოხრა. კრწანისის ბრძოლაში მარცხს ერეკლე II-ის მხრიდან დაშვებულ შეცდომებს მიაწერენ, ცხადია, ომის ორგანიზებისა და მიმდინარეობის პროცესში შეცდომები დაშვებული იქნა, მაგრამ ამ შეცდომებს ბრძოლის ბედი არ გადაუწვევტიათ. ბრძოლის ბედი გადაწყვიტა მტრის რიცხოვნობამა უპირატესობამ. ერეკლე II-მ როგორც სარდალმა, შეიძლება ითქვას, სასწაული მოახდინა და მტერი კარგა ხნით შეაჩერა თბილისის მისადგომებთან. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს: **კრწანისის ბრძოლაში ერეკლე II-ის დამარცხება გაპირობებული იყო რუსეთის მხრიდან აღებული ვალდებულების შეუსრულებლობით, უფრო ზუსტად დალატით.** იმოდენა სამხედრო ძალასთან გამკლავება ქართლ-კახეთის სამეფოს მხოლოდ თავისი ძალებით არ შეეძლო. რუსეთს ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრობის აღსაკვეთად სამხედრო ძალის გამოყენებაც კი არ დასჭირდებოდა. ამ ლაშქრობის თავიდან აცილება რუსეთს

⁹⁰ იქვე, გვ. 63-64.

დიპლომატიური გზითაც შეეძლო. იმხანად ალა-მაჰმად-ხანს რუსეთთან ურთიერთობის გართულება ხელს არ აძლევდა, რის გამოც რუსეთის მფარველობაში შესული ქვეყნის წინააღმდეგ ომს ვერ გაბედავდა. ალა-მაჰმად-ხანის გადაწყვეტილება ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ლაშქრობის თაობაზე სწორედ იმისი შედეგი იყო, რომ **რუსეთი არც დიპლომატიური და არც სამხედრო საშუალებებით არ შეეცადა ქართლ-კახეთის სამეფს დაცვას.**⁹¹

ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეს გიორგი XII-ს (1798-1800) მამამისის, ერეკლე II-ის, არც ნიჭი და არც შემართება არ გააჩნდა. **ერეკლე II-ის გარდაცვალებით (1798 წ.) მოისპო ის უკანასკნელი დაბრკოლება, რომელიც ხელს უშლიდა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებას.**⁹² ცხადია, რუსეთის იმპერატორს ერეკლე II-ის სიცოცხლეშიც შეეძლო სამეფოს გაუქმება, მაგრამ ეს გაცილებით ადვილი და უმტკივნეულო იქნებოდა მისი მემკვიდრის – გიორგი XII-ის დროს. რუსმა დიპლომატებმა და სამხედროებმა კარგად უწყობდნენ, თუ რა უმძიმეს ვითარებაში აღმოჩნდებოდა ქართლ-კახეთის სამეფო დედინაცვალთან (დარეჯან დედოფალთან) და ძმებთან დაპირისპირებული, ავადმყოფი გიორგი XII-ის მეფობის პირველი ხანებიდანვე. მეფობის დასაწყისშივე, განსაკუთრებით კი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების შემდეგ, გიორგი XII მარტოდმარტო დატოვეს ძმებმა და შვილებმა, ტახტის მემკვიდრე დავითმაც კი. ყველა ემზადებოდა იმ

⁹¹ იქვე, გვ. 64-65.

⁹² იქვე, გვ. 65.

დროისათვის, როცა ავადმყოფი მეფე გარდაიცვლებოდა და ტახტისათვის ბრძოლის შანსი მიეცემოდათ. ამ ვითარებით შესანიშნავად ისარგებლეს რუსმა დიპლომატებმა და სამხედროებმა. გიორგი XII მათი მუდმივი ზემოქმედებისა და შანტაჟის ქვეშ იმყოფებოდა.⁹³

1799 წლის ნოემბერში ქართლ-კახეთის სამეფოში გეორგიევსკის ტრაქტატით (1783 წ.) გათვალისწინებული რუსეთის ჯარის ბატალიონი შემოვიდა. ჯარს სარდლობდა გენერალი **ივანე ლაზარევი**. რუსეთის ჯარს თან ახლდა ქართლ-კახეთის სამეფოს კარზე რუსეთის წარმომადგენლად დანიშნული მინისტრი **პეტრე კოვალენსკი**. ამ დროიდან რუსი დიპლომატები და სამხედროები კონტროლს უწევდნენ გიორგი XII-ის მოქმედებას. გამორიცხული არ არის, რომ სწორედ მათ ურჩიეს ქართლ-კახეთის მეფეს სამეფოს შენარჩუნების სანაცვლოდ თავისივე ინიციატივით შეეზღუდა სუვერენული უფლებები. გიორგი XII-მ რუსი დიპლომატებისა და სამხედროების რჩევა გაიზიარა და 1799 წელს რუსეთის იმპერატორს შესაბამისი შინაარსის „**თხოვნაც**“ გაუგზავნა.⁹⁴ გიორგი XII-ის გადაწყვეტილება – შეეზღუდა სუვერენული უფლებები – უცნობი იყო თვით ტახტის მემკვიდრისათვისაც კი. დავით გიორგის ძემ მამის მიერ რუსეთის იმპერატორისათვის გაგზავნილი წერილის შინაარსი მხოლოდ მამის სიკვდილამდე რამდენიმე დღით ადრე შეიტყო.

⁹³ იქვე, გვ. 65.

⁹⁴ Грамоти и другие исторические документы, относящиеся до Грузии. Том II. Выпуск I. С 1768 по 1801 год. Под редакцией А.А. Цагарели. СПб., 1898. стр. 186-187.

1799 წლის 7 სექტემბერს გიორგი XII თავის ელჩებს ავალებდა, „**მთლიანად გადაეცათ**“ სამეფო რუსეთის იმპერატორისათვის: „და დაუდევით არა თუ მფარველობასა ქვეშე უდიდებულესსა დიდსა რუსეთისა საიმპერატოროსა ტახტსა, არამედ დაანებეთ სრულსა ნებასა და მზრუნველობასა მათსა, რათა ამიერიდგან დაიდვას სამეფო ქართლისიანთა საიმპერიოდ რუსეთისად წესითა მით ვითარცა სხვანი იგი რუსეთსა შინა პერობილნი პროვინციანი სარგებლობენ“.⁹⁵

სუვერენულ უფლებათა შეზღუდვის სანაცვლოდ ქართლ-კახეთის მეფე რუსეთის იმპერატორისაგან ითხოვდა მისი შტამომავლობისათვის მეფობის შენარჩუნებას: „ვითარცა სახლსა შინა ჩემსა არა ალაყენოს მეფენი, გარნა ოდენ ამეფოს მემკვიდრითი-მემკვიდრედ ვითარცა წინაპარნი ჩემნი“.⁹⁶ გიორგი XII რუსეთის იმპერატორს პავლე I-ს სთხოვდა მისთვის და მისი შვილებისათვის რუსეთში მამულების ბოძებას: „ყოფლისა რუსეთისა იმპერიასა შინა საშესაბამო აგარაკნი ჩემთვის და ძეთა ჩემთათვის საბოლოოდ და სამკვიდროდ, რომლისაცა ბოძება იქმნების ჩემთვის უმწვერვალესისა შეკრულებისა ნიშნად“.⁹⁷

1800 წლის 24 ივნისს გიორგი XII-მ ხელი მოაწერა ე. წ. „**სათხოვარ პუნქტებს**“ (ნოტას). რუსეთის იმპერატორის პავლე I-დმი მეფის სათხოვარი შემდეგში მდგომარეობდა:

⁹⁵ იქვე, გვ. 187.

⁹⁶ იქვე, გვ. 187.

⁹⁷ იქვე, გვ. 187-188.

1) გიორგი XII რუსეთის მფარველობაში მიღებას ითხოვდა პირადად მისი, მემკვიდრეების, სამღვდელეობის, დიდებულებისა და ყველა ქვეშევრდომის სახელით ("**... навсегда принять подданство всероссийской Империи...**"). ქართლ-კახეთის მეფე შეასრულებდა რუსეთის იმპერატორის ყველა კანონსა და ბრძანებას, ხოლო რუსეთის იმპერატორს ქართლ-კახეთში მიიღებდნენ, როგორც მემკვიდრე ხელმწიფესა და თვითმპყრობელს ("**как наследственного (природного) своего государя и самодержца**").

2) ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლის შემდეგ გიორგი XII უნდა დარჩენილიყო ქართლ-კახეთის მეფედ, სამუდამოდ უნდა შენარჩუნებოდათ სამეფო ტახტი მის მემკვიდრეებს.

3) ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლის სანაცვლოდ გიორგი XII-ს რუსეთის იმპერატორისაგან უნდა მიეღო ჯამაგირი და სოფლები რუსეთში ("**... содержание деньгами и деревни в России**").

4) ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის მფარველობაში მიღებამდე დაუყოვნებლივ უნდა გაზრდილიყო ქართლ-კახეთში განლაგებული რუსეთის ჯარის რაოდენობა ("**... немедленно увеличить войска**").⁹⁸

ამასთან ერთად, გიორგი XII აყენებდა მისი „სათხოვარი პუნქტების“ (ნოტის) განხილვისა და დროულად დამტკიცების საკითხს. გიორგი XII-ს განზრახული ჰქონდა

⁹⁸ Акты собранные Кавказскою Археографическою комиссиею. Том I. Под редакцией Ад. Бержсе. Тифлис, 1866, стр. 180.

„სათხოვარი პუნქტების“ დამტკიცების შემდეგ რუსეთის იმპერატორისათვის წარედგინა კიდევ რამდენიმე დოკუმენტი (თხოვნა).

ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII-ის 1800 წლის 24 ივნისის „სათხოვარ პუნქტებს“ (ნოტას) რუსეთის საიმპერატორო კარზე სერიოზულად მოეკიდნენ. 1800 წლის 18 დეკემბრისათვის შედგენილი იქნა იმპერატორ პავლე I-ის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შესახებ. სხვადასხვა გარემოებათა გამო მანიფესტი ცოტა მოგვიანებით გამოქვეყნდა.

გიორგი XII-ის გაუაზრებელმა პრორუსულმა საგარეო პოლიტიკამ დააჩქარა ქართლ-კახეთის სამეფოს ადსასრული.

ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“ (1800 წლის 24 ივნისი) რუსეთის საიმპერატორო კარს ნათელ წარმოდგენას უქმნიდა ქვეყანაში შექმნილი უმძიმესი მდგომარეობის შესახებ. ამასვე ადასტურებდა საიმპერატორო კარისადმი რუსი დიპლომატებისა და სამხედროების მოხსენებები.⁹⁹

იმპერატორმა **პავლე I-მა** (1796-1801) გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“ 1800 წლის 19 ნოემბერს განიხილა. ამაზე უკეთეს დროს რუსეთის იმპერატორი ვერ დაელოდებოდა – ქართლ-კახეთის მეფე თავისი ნებით იღებდა ხელს სუვერენულ უფლებებზე. 1800 წლის 18 დეკემბერს პეტერბურგში უკვე მზად ჰქონდათ მანიფესტი

⁹⁹ **ვ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 68.

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შესახებ. იმავდროულად ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩები (გიორგი ავალიშვილი და რევაზ ფალავანდიშვილი) პეტერბურგიდან საქართველოში გამოისტუმრეს. პეტერბურგში დარჩა **გარსევან ჭავჭავაძე**. ელჩებს თან მოჰქონდათ იმპერატორ პავლე I-ის მიერ დამტკიცებული გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“.¹⁰⁰

პეტერბურგიდან 1800 წლის 18 დეკემბრის მანიფესტის ტექსტი, რომელიც ჯერ საიდუმლოდ უნდა დაცულიყო, გადაუგზავნეს კავკასიის ხაზის უფროსს გენერალ **კარლ კნორინგს**. უფრო ადრე კარლ კნორინგს მიღებული ჰქონდა ასევე საიდუმლო ბრძანება გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ ქართლ-კახეთში სამეფო ხელისუფლების გაუქმების შესახებ. ჩრდილო კავკასიიდან ქართლ-კახეთში დამატებით შეჰყავდათ რუსეთის ჯარი. პეტერბურგიდან კარლ კნორინგს მიღებული ჰქონდა მითითება იმის შესახებ, რომ სამეფოს გაუქმება მეფისა და დიდებულების „თანხმობით“ უნდა მომხდარიყო. პეტერბურგში შემუშავებული გეგმა ჩაშალა გიორგი XII-ის ნაადრევმა გარდაცვალებამ. 1800 წლის 28 დეკემბერს მეფე ისე გარდაიცვალა, რომ ვერც პეტერბურგიდან მომავალმა ელჩებმა ჩამოაღწიეს და ვერც გენერალმა კარლ კნორინგმა მოასწრო სამეფოს გაუქმების შესახებ მეფისაგან თანხმობის მიღება.¹⁰¹

¹⁰⁰ იქვე, გვ. 68.

¹⁰¹ იქვე, გვ.68-69.

ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩები პეტერბურგიდან თბილისში დაბრუნდნენ და თან ჩამოიტანეს პავლე I-ის მიერ დამტკიცებული გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“. სწორედ „სათხოვარი პუნქტების“ საფუძველზე გამოცხადდა გიორგი XII-ის უფროსი ვაჟი დავით XII „საქართველოს მემკვიდრედ და მმართველად“. თანახმად „სათხოვარი პუნქტებისა“, დავით XII ქართლ-კახეთის მეფედ რუსეთის იმპერატორს უნდა დაემტკიცებინა. პავლე I-გან დასტურის მისაღებად დავით XII-მ ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩები ისევ პეტერბურგში გააბრუნა. არც ქართველმა ელჩებმა და, ცხადია, არც ქართლ-კახეთის სამეფო კარმა არაფერი იცოდნენ იმის შესახებ, რომ პეტერბურგში უკვე გადაწყვეტილი იყო მათი სამეფოს ბედი.¹⁰²

1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში გამოქვეყნდა იმპერატორ პავლე I-ის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთთან შეერთების თაობაზე (ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მანიფესტის ტექსტის შედგენა დასრულდა ჯერ კიდევ 1800 წლის 18 დეკემბერს).¹⁰³

პავლე I-ის 1801 წლის 18 იანვრის მანიფესტში ქართლ-კახეთის სამეფოს ნაცვლად ვხვდებით ტერმინებს: "царство Грузинское" და "Грузия".

იმპერატორი პავლე I აცხადებდა:

¹⁰² იქვე, გვ.68-69.

¹⁰³ ქართული სამართლის ძეგლები. ტომი II. გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ. თბილისი, 1965, გვ. 549-552

1) ქართლ-კახეთის სამეფო სამუდამოდ უერთებოდა რუსეთის იმპერიას;

2) ქართლ-კახეთის მოსახლეობას შეუნარჩუნდებოდა ყველა უფლება და უპირატესობა, ასევე ქონება;

3) ქართლ-კახეთის მოსახლეობა დაცული იქნებოდა გარეშე მტრეთაგან და შინაგანი არეულობისაგან.¹⁰⁴

1801 წლის 20 იანვრის იმპერატორის ბრძანების საფუძველზე ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის ყველა წევრს პეტერბურგში იწვევდნენ. თბილისიდან პეტერბურგში გაიგზავნა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის სამეფო გვირგვინი და კვერთხი.

1801 წლის 6 მარტს პეტერბურგში დამტკიცდა ქართლ-კახეთის გაუქმებული სამეფოს მმართველობის წესები. 11 მარტს ქართლ-კახეთის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა გენერალი **კარლ კნორინგი**.

1801 წლის 11-12 მარტს, ღამით, შეთქმულებმა მოკლეს იმპერატორი პავლე I. ქართლ-კახეთში რუსული მმართველობის დამყარება დროებით შეფერხდა.

იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა მამამისის, იმპერატორ პავლე I-ის, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა სერიოზულად გადასინჯა. ბევრი რამ უარყოფილი იქნა, ბევრი რამ ხელახალი შესწავლისა და მსჯელობის საგანი გახდა. ასეთივე ბედი ეწია იმპერატორ პავლე I-ის 1801 წლის

¹⁰⁴ იქვე, გვ. 549-552

18 იანვრის მანიფესტს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების თაობაზე. ალექსანდრე I-მა ქართლ-კახეთის სამეფოს საკითხის ხელახლა განხილვის გადაწყვეტილება მიიღო. 1801 წლის 11 აპრილს რუსეთის იმპერიის **სახელმწიფო საბჭომ** მხარი დაუჭირა ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთებას. სახელმწიფო საბჭოს მოსაზრება ემყარებოდა შემდეგს: 1) ქართლ-კახეთის მეფის, გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ სამეფო ოჯახის წევრებს შორის დაწყებული უთანხმოება ისედაც სუსტ სამეფოს დაღუპვით ემუქრებოდა; 2) რუსეთის იმპერიამ უკვე საჯაროდ დაადასტურა ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობა, ამიტომაც იმპერიის პრესტიჟის დაცვა აუცილებელს ხდიდა ქართლ-კახეთის შეერთებას რუსეთთან; 3) ქართლ-კახეთის სამეფოს შეერთება უზრუნვეყოფდა რუსეთის იმპერიის საზღვრების დაცვას და აღკვეთდა კავკასიის მთიელთა თვითნებობას. ამასთან ერთად, სახელმწიფო საბჭომ აუცილებლად ჩათვალია: ა) ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსეთის ჯარის დატოვება; ბ) ქართლ-კახეთის დროებითი მთავრობის შექმნა; გ) ვითარების ადგილზე გაცნობის მიზნით კავკასიის ხაზის უფროსის, გენერალ კარლ კნორინგის ქართლ-კახეთის სამეფოში მივლინება.¹⁰⁵

1801 წლის 8 აგვისტოს რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭომ მოისმინა გენერალ **კარლ კნორინგის** მოხსენება. ასევე გაეცნენ იმპერატორ ალექსანდრე I-სადმი გრაფ **ვორონცოვისა** და გრაფ **კონუბეის** მიერ წარდგენილ

¹⁰⁵ **გ. გურული.** საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). თბილისი, 2009, გვ. 70-71.

მოსხენებებს. გრაფი კონუბეი და გრაფი ვორონცოვი წინააღმდეგნი იყვნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთებისა. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო საბჭომ მხარი დაუჭირა ქართული სამეფოს რუსეთის იმპერიაში შესვლას.¹⁰⁶ სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებას დაეთანხმა იმპერატორი **ალექსანდრე I**. 1801 წლის 12 სექტემბერს ალექსანდრე I-მა ხელი მოაწერა მანიფესტს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთთან შეერთების თაობაზე.¹⁰⁷ 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტში, ისევე როგორც სხვა ოფიციალურ დოკუმენტებში, ქართლ-კახეთის სამეფოს ნაცვლად იხმარებოდა ცნებები „საქართველო“ და „საქართველოს სამეფო“ (**"Грузия", "царство Грузинское"**).

1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტში რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I აცხადებდა:

1) ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობა და დაცვა ხდებოდა რუსეთის მონარქების მოვალეობა.

2) 1796 წელს იმპერატორმა ეკატერინე II-მ ქართლ-კახეთის სამეფოს გადასარჩენად გაგზავნა ჯარი, რომელმაც ქართლ-კახეთი იხსნა საფრთხისაგან, თუმცა ამ ჯარის მოულოდნელმა უკან გაწვევამ გააცრუა ქართველთა იმედები.

3) რუსეთის ჯარის გაწვევის შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოს თავს დაატყდა მრავალი უბედურება:

¹⁰⁶ იქვე, გვ.71.

¹⁰⁷ *Акты собранные Кавказскою Археографическом коммиссиею. Том I. Под редакцией Ад. Бержсе. Тифлис, 1866, стр.*

ურწმუნოთა თავდასხმები, ქალაქებისა და სოფლების გაჩანაგება, ადამიანების გატაცება და ბოლოს დაპირისპირება სამეფო ოჯახის წევრებს შორის.

4) მტრები მზად იყვნენ თავს დასხმოდნენ და საბოლოოდ მოესპოთ ქართლ-კახეთის სამეფო.

5) მთელ აზიაში ცნობილი ქართველთა სიმამაცეც კი ვერ იხსნიდა ქვეყანას დაღუპვისაგან.

6) რუსეთის ჯარის შემოსვლამ ქართლ-კახეთის სამეფოში (1799 წ. – ვ. გ.) და ომარ-ხანის დამარცხებამ იხსნა ქვეყანა განადგურებისაგან.

7) რუსეთმა შეძლო ქართლ-კახეთის სამეფოს მტრების დაოკება, შეწყდა დაპირისპირება ქვეყნის შიგნით. ასეთ ვითარებაში ქართლ-კახეთმა ითხოვა (იგულისხმება გიორგი XII-ის „სათხოვარი პუნქტები“ – ვ. გ.) ქვეყანაში უშუალოდ რუსული მმართველობის დამყარება (**" ... и все вы, единодушно и торжественно воззвали власть российской управлять вами непосредственно"**).

8) როცა მე ტახტზე ავედი, უკვე გამოცემული იყო 1801 წლის 18 იანვრის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების თაობაზე.

9) მე მსურდა, გამეგო, თუ შეიძლებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს პირვანდელი პირობებით რუსეთის იმპერიის მფარველობაში დარჩენა (იგულისხმება გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობები – ვ. გ.). გაირკვა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოში შეუძლებელი იყო როგორც საშინაო, ისე საგარეო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. ქვეყანა დაღუპვის პირას იყო და იგი აუცილებლად

დაიდუპებოდა, თუ მას რუსეთი არ შეიერთებდა (**"столь кратно вовлекало вас в бездну золь, на краю коей и ныне вы стоите и в которую, по всем соображениям, должны бы будете низвергнуться, если мощная рука справедливой власти от падения сего вас не удержит"**)).

10) ამ ვითარებამ და ქართველი ერის თხოვნამ გადაგვაწვევინა, დაგვეცვა ერთმორწმუნე ქვეყანა.

11) თქვენი იმედები გამართლდება, თქვენ მოტყუებულნი არ დარჩებით.

12) ქართლ-კახეთის სამეფოს მართვა ჩვენ იმიტომ კი არ გადავწყვიტეთ, რომ ისედაც უზარმაზარი იმპერიის ტერიტორია გაგვეფართოებინა, არამედ იმიტომ, რომ, ჩვენი წმიდათაწმიდა მოვალეობიდან გამომდინარე, ყურად ვიღეთ წამებულთა ხვეწნა-მუდარა.

13) ქართლ-კახეთში შემოღებულმა მმართველობამ ქვეყანაში უნდა უზრუნველყოს მართლმსაჯულება, პირადი და ქონებრივი უსაფრთხოება, კანონის დაცვა.

14) გენერალ-ლეიტენანტ კარლ კნორინგს დავავაღეთ ქართლ-კახეთის მმართველობის ორგანიზება და იგი დავნიშნეთ მთავარმმართველის (**"главноуправляющий"**) თანამდებობაზე.

15) აღდგება გაჩანაგებული სოფლები და ქალაქები.

16) ქართლ-კახეთის ყველა მცხოვრებს შეუნარჩუნდება მისი წოდებრივი მდგომარეობა, აღმსარებლობა (რელიგია) და პირადი უსაფრთხოება.

17) უფლისწულებს შეუნარჩუნდებათ საუფლისწულო მამულები, მამულებიდან მიღებული შემოსავალი ყოველწლიურად მიეცემათ ფულის სახით, თუ ისინი არ დაარღვევენ დადებულ ფიცს.

18) ამ მანიფესტის აღიარების (მიღების) ნიშნად ქართლ-კახეთის მოსახლეობამ უნდა დაიფიცოს თანდართული ფიცის ნიმუშის მიხედვით. სამღვდელოებამ, როგორც სულიერმა მოძღვრებმა, დაფიცებისას მაგალითი უნდა მისცეს ხალხს.

19) ქართლ-კახეთის მოსახლეობა შეიტყობს კეთილი მმართველობის ფასს: ქვეყანაში დამკვიდრდება მშვიდობა, მართლმსაჯულება, პირადი და ქონებრივი უსაფრთხოება; აღიკვეთება თვითნებობა; შეიქმნება პირობები პირადი, საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის; განვითარდება მიწათმოქმედება, რეწვა, ვაჭრობა. კანონი ყველას ერთნაირად დაიცავს.

20) რუსეთის იმპერატორი ქართლ-კახეთის მოსახლეობას აღუთქვამდა, რომ რუსული მმართველობის შემოღება მათთვის ჯილდო იქნებოდა (**"Избытки и благоденствие ваше будет приятнейшею и единою для вас наградю"**).¹⁰⁸

¹⁰⁸Акты собранные Кавказскою Археографическою комиссиею. Том I. Под редакцией Ад. Бергсе. Тифлис, 1866, стр.132-133; ქართული სამართლის ძეგლები. ტომი II. გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ. თბილისი, 1965, გვ. 552-559.

ასე გათელა რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა ფეხქვეშ გეორგიევსკის ტრაქტატით გარანტირებული ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის უფლებები. ასე დასრულდა საქართველო-რუსეთის მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის ისტორია.

ნაწილი მეორე

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1918-1921)

თავი 1. ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულება (1918 წლის 3 მარტი)

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის დამკვიდრებამ სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) და რუსეთთან ომებში ოსმალეთის (თურქეთის) და ირანის მარცხმა XIX საუკუნის პირველ მესამედში ცხადი გახადა, რომ რეგიონში სტატუს ქვო დაირღვა. ამ მოვლენამ დაუყოვნებლივ გამოიწვია დასავლეთ ევროპის დიდი ქვეყნების (ინგლისის, საფრანგეთის, ავსტრია-უნგრეთის) მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია. მიუხედავად ამისა, სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებას, რაც მახლობელ აღმოსავლეთში გაჭრისათვის პლაცდარმის მომზადებასაც ნიშნავდა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ხელი ვერ შეუშალეს. 1877-1878 წლებში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის გაჩაღებულ ომში კვლავ რუსეთმა გაიმარჯვა. **სან-სტეფანოს ხელშეკრულებითა** (1878 წლის მარტში) და **ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით** (1878 წლის ივლისში)

დამარცხებულმა ოსმალებმა აჭარა რუსეთს დაუთმო. 1903 წელს აჭარის ტერიტორიის ადმინისტრაციული მოწყობა **ბათუმის ოლქის** შექმნით დამთავრდა. ბათუმის ოლქი, რომელიც **ბათუმისა** და **ართვინის** ოკრუგებისაგან შედგებოდა, ადმინისტრაციული თვალსაზრისით ქუთაისის გუბერნიას დაუქვემდებარეს (რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციულ სისტემაში ცალკე ერთეულებს წარმოადგენდა **არტაანისა** და **ყარსის** ოკრუგები).¹⁰⁹

პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ (1914 წ.) სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო კვლავ მოექცა დიდი პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში. პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისათვის რუსეთი **ანტანტის** სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკის წევრი იყო, ხოლო ოსმალეთი – **სამთა კავშირისა**. ამრიგად, სამხრეთი კავკასია და, მათ შორის, სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო ფრონტისპირა რეგიონად იქცა. ოსმალეთის არმიის ცდები – დაეკავებინა თბილისი და ბათუმი – რუსეთის კავკასიის არმიამ 1914-1915 წლებში წარმატებით აღკვეთა, ხოლო შემდეგ საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიის ნაწილი (აღმოსავლეთ ანატოლია) დაიკავა.¹¹⁰

სამხრეთ კავკასიაში ვითარება კარდინალურად შეიცვალა რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ თავისი არსებობის პერიოდში (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი) შეძლო სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) თავისი

¹⁰⁹ ჯ. კარალიძე. აჭარა 1878-1903 წლებში. ბათუმი, 2009, გვ. 41-44.

¹¹⁰ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. პროფ. **გ. გურულის** რედაქციით. თბილისი, 2003, გვ. 43.

იურისდიქციის შენარჩუნება. ბოლშევიკების მიერ დროებითი მთავრობის დამხობის შემდეგ (1917 წლის ოქტომბერში) ხელისუფლების სათავეში მოსულმა საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ კი სამხრეთ კავკასიაში იურისდიქცია ვეღარ შეინარჩუნა – საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის პოლიტიკურმა ძალებმა საბჭოთა რუსეთთან ყოველგვარი კავშირი გაწყვიტეს და 1917 წლის ნოემბერში შექმნეს სამხარეო ხელისუფლების ორგანო – **ამიერკავკასიის კომისარიატი** (თავმჯდომარე ევგენი გეგუჭკორი).¹¹¹ მიუხედავად საბჭოთა რუსეთისაგან ჩამოცილებისა, ამიერკავკასიაში დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ შექმნილა, რის გამოც საერთაშორისო ასპარეზზე ამიერკავკასია (სამხრეთ კავკასია) ისევ რუსეთის ტერიტორიად აღიქმებოდა. თუმცა იყო ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორი: რუსეთის კავკასიის არმია საბჭოთა რუსეთის მთავრობას არ ცნობდა, მის განკარგულებებს არ ასრულებდა და რეგიონს ოსმალეთის აგრესიისაგან იცავდა.

უმიძიეს მდგომარეობაში ჩავარდნილ საბჭოთა რუსეთს ომის გაგრძელება აღარ შეეძლო. ვ. ლენინი ხელისუფლების დაკარგვის რეალური საფრთხის წინაშე იდგა. ასეთ ვითარებაში საბჭოთა რუსეთმა გადაწყვიტა, გერმანიასა და მის მოკავშირეებთან (ავსტრია-უნგრეთსა, ოსმალეთსა და ბულგარეთთან) სეპარატიული ზავი დაედო. ზავს 1918 წლის 3 მარტს **ბრესტ-ლიტოვსკში** მოეწერა ხელი.

¹¹¹ Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919. стр. 7-8.

ზავის სანაცვლოდ საბჭოთა რუსეთმა დიდი ტერიტორია დათმო. ეს შეეხო სამხრეთ კავკასიასაც. ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მეოთხე მუხლში აღნიშნული იყო: **“Россия сделает все от нее зависящее, чтобы обеспечить скорейшее очищение провинций Восточной Анатолии и их упорядоченное возвращение Турции”**. ეს რაც შეეხებოდა საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიას, რომელიც ზავის დადების მომენტისათვის რუსეთის ჯარებს ეკავათ. იმავე, მეოთხე მუხლის ბოლო აბზაცი უკვე რუსეთის ტერიტორიას ეხებოდა. კერძოდ, მასში ნათქვამია: **“Округа Ардагана, Карса и Батума также незамедлительно очищаются от русских войск. Россия не будет вмешиваться в новую организацию государственно–правовых и международно–правовых отношений этих округов, а предоставит населению этих округов установить новый строй в согласии с соседними государствами, в особенности Турцией”**.¹¹² როგორც ვხედავთ, ფაქტობრივად, საქმე ეხებოდა ბათუმის, არდაგანისა (არტაანისა) და ყარსის ოკრუგების ტერიტორიაზე მოსახლეობის ნების გამოსავლენად რეფერენდუმის ჩატარებას. ისიც ცხადი იყო, რომ რეგიონში რუსეთთან შედარებით ოსმალეთმა უპირატესობა მიიღო. 1918 წლის მარტშივე ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების რატიფიკაცია მოახდინა სრულიად რუსეთის საბჭოების IV ყრილობამ.

ამიერკავკასიის კომისარიატმა არ ცნო ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მუხლი, რომელიც

¹¹² Документы внешней политике СССР. Том 1. Москва. 1957, стр. 121.

ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგებს ეხებოდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით 1918 წლის მარტში **ქ. ტრაპიზონში** გაიმართა ოსმალეთსა და ამიერკავკასიის კომისარიატის დელეგაციათა მოლაპარაკება. ტრაპიზონის კონფერენციაზე ოსმალეთი ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების **მეთხე მუხლის** უპირობო შესრულებას ითხოვდა და ამიერკავკასიის დელეგაციის (მეთაური აკაკი ჩხენკელი) მოთხოვნებს ორ ძლიერ არგუმენტს უპირისპირებდა: 1) ამიერკავკასია არ იყო ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებაზე ხელის მომწერი მხარე; 2) ამიერკავკასია არ იყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო, იგი რუსეთის ნაწილს წარმოადგენდა. ტრაპიზონის კონფერენცია შეწყდა და ოსმალეთმა ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების დაკავების მიზნით საომარი მოქმედებები დაიწყო. 1918 წლის მარტ-აპრილში ოსმალეთმა მთელი აჭარა დაიპყრო. მართალია, 1918 წლის აპრილში ამიერკავკასიის სეიმმა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს – **ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის** შექმნა გამოაცხადა, მაგრამ ამან საქმეს მაინც ვერ უშველა. 1918 წლის მაისში ოსმალეთისაგან ოკუპირებულ **ბათუმში** ერთმანეთს შეხვდნენ ამიერკავკასიისა და თურქეთის დელეგაციები. ბათუმის კონფერენციაზე ოსმალეთმა მოთხოვნები კიდევ უფრო დაამძიმა (ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების პირობებს მათ კიდევ ერთი დაუმატეს:

ომის შემთხვევაში ოსმალებს უნდა მისცემოდა ამიერკავკასიის რკინიგზით ჯარების გადაყვანის უფლება).¹¹³

ასეთ ვითარებაში 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ამ დღისათვის აჭარა ოსმალების მიერ იყო ოკუპირებული. მძიმე მდგომარეობაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა იძულებული გახდა, აჭარა ოსმალებისათვის დაეთმო. 1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და თურქეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების მეორე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ საზღვარი ოსმალებს და საქართველოს შორის მდინარე **ჩოლოქზე** გადიოდა.¹¹⁴ ოსმალეთი მოპოვებული უპირატესობის განმტკიცებას შეუდგა. 1918 წლის ივლისში მის მიერვე ოკუპირებული ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების ტერიტორიაზე ოსმალეთმა რეფერენდუმი ჩაატარა და გამოაცხადა, რომ ამ ოკრუგების მოსახლეობამ თურქეთის შემადგენლობაში გადასვლა ისურვა. ეს იყო დიდი სიცრუე, რადგან რეფერენდუმი უხეში ძალმომრეობისა და შანტაჟის პირობებში ჩატარდა. ამის შემდგომ მოვლენები ოსმალებისათვის არახელსაყრელად წარიმართა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულმა ოსმალეთმა **მუდროსის ზავით** (1918 წლის ოქტომბერი) ბათუმი და მთელი აჭარა დატოვა. აჭარა ინგლისის საოკუპაციო ზონად გამოცხადდა. ინგლისის სამხედრო კრეისერები ბათუმში 1918 წლის

¹¹³ Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919. стр. 107-184, 268-316.

¹¹⁴ იქვე, გვ. 343-365.

დეკემბერსა და 1919 წლის იანვარში შემოვიდნენ.
ინგლისელები აჭარაში 1920 წლის ივლისამდე დარჩნენ.¹¹⁵

¹¹⁵ საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. პროფ. გ. გურულის რედაქციით. თბილისი, 2003, გვ. 70.

**თავი 2. საქართველო-რუსეთის მოსკოვის
ხელშეკრულება
(1920 წლის 7 მაისი)**

1920 წლის 7 მაისს მოსკოვში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და რუსეთის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის დაიდო ხელშეკრულება. საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულება მომზადდა და დაიდო ურთულეს სამხედრო-პოლიტიკურ ვითარებაში.

საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარებისათვის ბრძოლაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საბჭოთა რუსეთის პოზიციას. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას რუსეთი აშკარად მტრულად შეხვდა. უმძიმეს სამოქალაქო ომში ჩაბმულ რუსეთს იმხანად არ შეეძლო საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო ან დიპლომატიური სანქციები გამოეყენებინა. ამას, გარკვეულწილად, უნდა გაეადვილებინა საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარება. მიუხედავად ამისა, ქართული დიპლომატიის მცდელობას, გაერდვია მოჯადოებული წრე, წარმატება არ მოჰყოლია. 1918 წლის 11 ნოემბერს გერმანია

პირველ მსოფლიო ომში დამარცხდა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა მოკავშირის გარეშე დარჩა. ამიერიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება უკვე ომში გამარჯვებულ ანტანტაზე იყო დამოკიდებული. ანტანტაში წამყვან როლს ინგლისი ასრულებდა, ინგლისის მხრიდან კეთილგანწყობის იმედი კი პროგერმანულ ორიენტაციაზე მდგომ საქართველოს არ უნდა ჰქონოდა.¹¹⁶

1918-1920 წლებში, სამოქალაქო ომის პერიოდში, ჩრდილოეთ კავკასიაში, ჩრდილოეთ კასპიისპირეთსა და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთში საბჭოთა რუსეთის იურისდიქცია შეწყდა. ჩრდილოეთ კავკასიასა და ჩრდილოეთ შავისპირეთს დიდი ხნით დაეპატრონა მოხალისეთა არმია (სარდალი გენერალი ანტონ დენიკინი). 1920 გაზაფხულისათვის წითელმა არმიამ მოხალისეთა არმია დაამარცხა. მოხალისეთა არმიამ ყირიმის ნახევარკუნძულს შეაფარა თავი. ჩრდილოეთ კავკასიაში საბჭოთა ხელისუფლების აღდგენამ და საქართველოს საზღვრებთან წითელი არმიის მოახლოებამ კარდინალურად შეცვალა ანტანტის პოლიტიკა. ანტანტის ქვეყნები ა. დენიკინის მოხალისეთა არმიის საბოლოო დამარცხებას აღარც კი დაელოდნენ და 1920 წლის 12 იანვარს **დეფაქტო** ცნეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. ინგლისი სასწრაფოდ შეუდგა ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენის დაცვის შესაძლო ვარიანტების დამუშავებას იმ შემთხვევისათვის, თუ სამხრეთ კავკასიაში საბჭოთა რუსეთი შეიჭრებოდა.

¹¹⁶ **გ. გურული.** საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 150.

ანტანტის პოლიტიკის შეცვლა წინასწარვე იგრძნო საბჭოთა რუსეთის დიპლომატიამ. რუსეთმაც დიპლომატიურ მანევრს მიმართა. ჯერ კიდევ ანტანტის მიერ საქართველოს დეფაქტო ცნობამდე, 1920 წლის 6 იანვარს, საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ა. დენიკინის წინააღმდეგ სამხედრო ხელშეკრულების დადება შესთავაზა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ, ნეიტრალიტეტის მომიზეხებით, სამხედრო ხელშეკრულების დადებაზე უარი განაცხადა, თუმცა რუსეთთან პოლიტიკური ურთიერთობის მოგვარების მიზნით მოლაპარაკების დაწყება მიზანშეწონილად მიიჩნია.¹¹⁷

ინგლისის მზადებას ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენის დასაცავად პრაქტიკული შედეგები არ მოჰყოლია. საბჭოთა რუსეთმა კი არ დააყოვნა და თურქეთთან წინასწარი შეთანხმების შემდეგ 1920 წლის 28 აპრილს წითელმა არმიამ ბაქო დაიკავა. აზერბაიჯანის დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა. ეს ანტანტის პოლიტიკის სერიოზულ მარცხს მოასწავებდა.¹¹⁸

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა დარწმუნდა, რომ ანტანტის დაპირების იმედად დარჩენა სახიფათო იყო. აუცილებელი გახდა საბჭოთა რუსეთთან პოლიტიკური ურთიერთობის მოგვარება, რასაც, პირველ რიგში, რუსეთის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება უნდა მოჰყოლოდა.¹¹⁹

¹¹⁷ იქვე, გვ. 151.

¹¹⁸ იქვე, გვ. 151.

¹¹⁹ იქვე, გვ. 151.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, საბჭოთა რუსეთთან მოლაპარაკებას რომ იწყებდა, ორი მიზნის მიღწევას ცდილობდა: პირველი. თუ სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) ანტანტის პოზიციები შესუსტდებოდა, საქართველოს პროდასავლური ორიენტაციით გაღიზიანებულ რუსეთთან ჩვენს ქვეყანას ურთიერთობის მოგვარება აღარ გაუჭირდებოდა და სამხედრო დაპირისპირების (ომის) თავიდან აცილებასაც შეძლებდა; მეორე. თუ ამ ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთი საქართველოს დამოუკიდებლობას ცნობდა, ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნებოდა მსოფლიოს ქვეყნების მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დე-იურე აღიარებისათვის.¹²⁰

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების დადება განაპირობა კიდევ ერთმა ფაქტორმა. პარიზის კონფერენციაზე (გაიხსნა 1919 წლის იანვარში) საქართველოს დამოუკიდებლობის დე-იურე აღიარება არ შედგა. ანტანტის ქვეყნებმა (ინგლისმა, საფრანგეთმა) საქართველოს დელეგაციას პირდაპირ განუცხადეს, რომ საქართველოს დე-იურე ცნობა შესაძლებელი გახდებოდა მას შემდეგ, რაც საბჭოთა რუსეთი დე-იურე სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას. საქართველოს დელეგაციას ასევე განუცხადეს, რომ პარიზის კონფერენციას შეეძლო საქართველოს მხოლოდ დე-ფაქტო ცნობა. ამრიგად, საბჭოთა რუსეთთან მოლაპარაკებაზე საქართველოს

¹²⁰ იქვე, გვ. 151-152.

დემოკრატიულ რესპუბლიკას უბიძგა პარიზის საზავო კონფერენციამ. გამომდინარე ზემოთ თქმულიდან მცდარია მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ თითქოს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა რუსეთთან ხელშეკრულების დადებით ომის თავიდან აცილებას ესწრაფოდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობაში კარგად ესმოდათ, რომ ხელშეკრულება საქართველოს რუსეთის აგრესიისაგან ვერ დაიცავდა, ხელშეკრულება, როგორც აღვნიშნეთ, აუცილებელი იყო ევროპის ქვეყნების მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის დე-იურე აღიარებისათვის.¹²¹

საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ნაწილი მხარს უჭერდა აზერბაიჯანის შემდეგ საქართველოს დაპყრობას. მიუხედავად ამისა, ე. ლენინმა ჩათვალა, რომ შექმნილ ვითარებაში ომი საქართველოსთან სახიფათო იქნებოდა. არც საგარეო და არც საშინაო ვითარება ომისათვის ხელსაყრელი არ იყო. ომს საქართველოს წინააღმდეგ შეიძლებოდა ანტანტასთან და, კერძოდ, ინგლისთან ურთიერთობის გამწვავება მოჰყოლოდა. გამორიცხვული არც ომის დაწყება იყო. ანტონ დენიკინის მოხალისეთა არმიის დამარცხების მიუხედავად, სამოქალაქო ომი რუსეთში კვლავ გრძელდებოდა. 1920 წლის მარტში სამხრეთ რუსეთში დარჩენილ მოხალისეთა არმიას სათავეში ჩაუდგა გენერალი **პეტრე ვრანგელი**. წითელმა არმიამ პ. ვრანგელის არმიის ყირიმის ნახევარკუნძულზე შეკავება ვერ შეძლო. პ. ვრანგელის პირველმა წარმატებებმა

¹²¹ იქვე, გვ. 152

სამხრეთ რუსეთში კვლავ სერიოზული საფრთხე შეუქმნა საბჭოთა წყობილებას. დაძაბული ვითარებით ისარგებლა პოლონეთმა. 1920 წლის 17 აპრილს პოლონეთის არმიამ კიევზე შეტევა წამოიწყო. პოლონელებთან ერთად საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ომში ჩაება უკრაინის დირექტორიის არმია **სიმონ პეტლურას** სარდლობით. უკრაინაში განლაგებული წითელი არმიის ნაწილები მდ. დნეპრისაკენ იხევდნენ. 6 მაისს პოლონელებმა **კიევი** დაიკავეს და ბრძოლები დნეპრის მარცხენა ნაპირზე გადაიტანეს. საბჭოთა რუსეთს საბოლოოდ პოლონეთის არმიის დამარცხება არ გაუჭირდებოდა, მაგრამ მოსკოვს აშინებდა პოლონეთისადმი ანტანტის სამხედრო-პოლიტიკური მხარდაჭერა, რომლის მასშტაბების ამოცნობა იმხანად შეუძლებელი იყო. ასეთ ვითარებაში საბჭოთა რუსეთი იძულებული გახდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან მოლაპარაკებას დასთანხმებოდა და დროებით უარი ეთქვა სამხრეთ კავკასიაში დაპყრობითი ომის გაგრძელებაზე.¹²²

საქართველოსა და რუსეთს შორის მიღწეული შეთანხმების საფუძველზე ორ ქვეყანას შორის მოლაპარაკებები მოსკოვში დაიწყო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელით მოლაპარაკებას აწარმოებდა დამფუძნებელი კრების წევრი **გრიგოლ ურატაძე**, ხოლო რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის სახელით – საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის, გიორგი ჩიჩერინის, მოადგილე **ლევ**

¹²² იქვე, გვ. 153.

კარახანი (კარახანიანი). გრიგოლ ურატაძე მოსკოვში 1920 წლის აპრილის ბოლოს ჩავიდა და წინასწარი კონსულტაციების შემდეგ 1920 წლის 28 აპრილს ოფიციალური მოლაპარაკებაც დაიწყო. 6 მაისს მოლაპარაკება დამთავრდა, ხოლო 7 მაისს გრიგოლ ურატაძემ და ლევ კარახანმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას.¹²³

საქართველო-რუსეთის მოლაპარაკება მოსკოვში დაიწყო იმ დროს, როცა სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) დიდი ქვეყნების (ინგლისის, ოსმალეთის, რუსეთის) ინტერესები გამიჯნული არ იყო. ანტანტასა და პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულ თურქეთს შორის დადებული მუდროსის ზავით (1918 წლის ოქტომბერი) სამხრეთ კავკასია (ამიერკავკასია) ინგლისის საოკუპაციო ზონად გამოცხადდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ინგლისის ჯარები 1918 წლის დეკემბრიდან განლაგდნენ და იმთავითვე აქტიურად დაიწყეს ჩარევა როგორც საქართველოს, ისე სომხეთისა და აზერბაიჯანის საშინაო საქმეებში. ანტონ დენიკინის მოხალისეთა არმიის დამარცხების შემდეგ რუსეთმა არად ჩააგდო მუდროსის ზავის პირობები და 1920 წლის აპრილის ბოლოს აზერბაიჯანი დაიპყრო. რუსეთის შეჭრას აზერბაიჯანში წინ არ აღუდგა მუდროსის ზავით უკმაყოფილო ოსმალეთი. აზერბაიჯანის დათმობის სანაცვლოდ ოსმალეთმა რუსეთისაგან ანტანტის

¹²³ გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბილისი, 2001, გვ. 74-106.

წინააღმდეგ მოსალოდნელ ომში თანადგომის გარანტია მიიღო. გამორიცხული არ იყო, რომ ანტანტის წინააღმდეგ მხარდაჭერის სანაცვლოდ ოსმალეთს რუსეთისათვის საქართველოც დაეთმო. გასარკვევი იყო მხოლოდ ინგლისის პოზიცია. ინგლისის პოზიცია კი მანამდე არ გაირკვეოდა, სანამ არ დამთავრდებოდა ომი გენერალ პეტრე ვრანგელის არმიასა და წითელ არმიას შორის, სანამ არ გამოიკვეთებოდა გამარჯვებული რუსეთ-პოლონეთის ომში.

124

საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება შედგება პრეამბულისა და თექვსმეტი მუხლისაგან. ხელშეკრულებაზე ხელმოწერის დღესვე, 1920 წლის 7 მაისს, გ. ურატაძემ და ლ. კარახანმა ხელი მოაწერეს დოკუმენტს – **“Особое секретное дополнение к договору между Россией и Грузией”**, რომელიც ორი მუხლისაგან შედგებოდა. რამდენიმე დღის შემდეგ, 1920 წლის 12 მაისს, ხელმოწერილი იქნა კიდევ ერთი დოკუმენტი – **“Дополнительное соглашение к мирному договору между Россией и Грузией от 7 мая 1920 года”**, რომელიც პრეამბულისა და სამი მუხლისაგან შედგებოდა. ორივე დოკუმენტი 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების განუყოფელ ნაწილად იქნა გამოცხადებული.¹²⁵ ამრიგად, 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება ორივე დამატებასთან ერთად შედგება ოცდაერთი მუხლისაგან. სამივე დოკუმენტს

¹²⁴ გ. გურული. საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 152-154.

¹²⁵ გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბილისი, 2001, გვ. 107-121.

გ. ურატაძემ და ლ. კარახანმა ხელი ცალ-ცალკე მოაწერეს.¹²⁶

საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების **პირველი მუხლი** უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის, ქვეყნის საერთაშორისო აღიარებისათვის. ხელშეკრულებაში აღნიშნულია: **“Россия безоговорочно признает независимость и самостоятельность Грузинского Государства и отказывается добровольно от всяких суверенных прав, кои принадлежали России в отношении к грузинскому народу и земле”**.¹²⁷ რა შეფარული მიზნებიც უნდა ჰქონოდა ხელშეკრულების დადების მომენტში რუსეთს, ყოველივე ამის აღიარება მაინც ქართული დიპლომატიის დიდ გამარჯვებად უნდა მივიჩნიოთ.

ქართული დიპლომატიის უდავო წარმატებად აღიქმება ასევე ხელშეკრულების **მეორე მუხლიც**: **“Россия обязуется отказаться от всякого рода вмешательства во внутренние дела Грузии”**.¹²⁸

მოლაპარაკების პროცესში რუსეთს საქართველოს მიმართ მნიშვნელოვანი ტერიტორიული პრეტენზიები არ წამოუყენებია. სახელმწიფო საზღვარი რუსეთსა და საქართველოს შორის ხელშეკრულების **მესამე მუხლის პირველი პარაგრაფით** ასე განისაზღვრა: **“Государственная граница между Грузией и Россией проходит от Черного моря по реке Псоу до горы Ахачча, через гору Ахачча и гору Аганета и**

¹²⁶ იქვე, გვ. 107-121.

¹²⁷ იქვე, გვ. 111.

¹²⁸ იქვე, გვ.112.

по северной границе бывших губерний Черноморской, Кутаисской и Тифлисской до Закатальского округа и по восточной границе этого округа до границы с Арменией”.¹²⁹

თუ ზოგადად შევაფასებთ, ხელშეკრულების მესამე მუხლი, კერძოდ, მისი მეორე, მესამე და მეოთხე პარაგრაფები საქართველოსათვის გარკვეულ საფრთხეს შეიცავდა. კერძოდ, მესამე მუხლის მეორე პუნქტით საქართველოს ეკრძალებოდა კავკასიონის გადასასვლელების გამაგრება: **“Все перевалы на означенной пограничной линии до первого января тысяча девятьсот двадцать второго года признаются нейтральными. Они не могут быть занимаемы войсками ни одной из обеих договаривающихся сторон и не могут быть ни одной из них укрепляемы”**.¹³⁰ კავკასიონის გადასასვლელებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანის – დარიალისა და მამისონის – გადასასვლელების შესახებ ხელშეკრულების მესამე მუხლის მესამე პუნქტში აღნიშნული იყო: **“На Дарьяльском перевале указанная в пункте 2 настоящей статьи нейтрализация будет распространена на протяжении перевала от Балты до Коби, на Мамисонском перевале от Зарамага до Они, а на всех прочих перевалах на пятиверстие в обе стороны от пункта прохождения границы расстояния”**.¹³¹ როგორც ვხედავთ, ხელშეკრულების მესამე მუხლის მეორე და მესამე პუნქტების წყალობით რუსეთთან ომის შემთხვევაში საქართველო ძალზე მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა –

¹²⁹ იქვე, გვ. 112.

¹³⁰ იქვე, გვ. 112.

¹³¹ იქვე, გვ. 112.

რუსეთის არმია კავკასიონის გადასასვლელებს, მათ შორის სტრატეგიულად არსებითი დანიშნულების მქონეთ, ადვილად გადმოლახავდა.

ხელშეკრულების მესამე მუხლის მეოთხე პუნქტი გარკვეულწილად აქარწყლებდა იმავე მუხლის პირველ პუნქტს რუსეთსა და საქართველოს შორის სახელმწიფო საზღვრის დადგენის თაობაზე. მეოთხე პუნქტი რუსეთსა და საქართველოს შორის სახელმწიფო საზღვრის გავლების მიზნით შერეული კომისიის შექმნას ითვალისწინებდა: **“Точное проведение государственной границы между обоими договаривающимися сторонами будет произведено особой смешанной пограничной комиссией с одинаковым числом членов от обеих сторон. Результаты работы этой комиссии будут закреплены в особом договоре между обоими договаривающимися сторонами”**.¹³² ცხადია, რუსეთი ეცდებოდა სახელმწიფო საზღვრის დადგენის პერიოდში გარკვეული პრეტენზიები წამოეყენებინა საქართველოსათვის და უკან წაეღო ის, რაც დათმო ხელშეკრულების მესამე მუხლის პირველი პუნქტით.

საქართველოსათვის ძალზე ხელსაყრელი იყო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლი, რომლის პირველი პუნქტის ძალითაც **“Россия обязуется признать безусловно входящими в состав Грузинского государства, кроме отходящих к Грузии в силу пункта I статьи III настоящего договора частей Черноморской губернии, нижеследующие губернии и области бывшей Российской Империи –**

¹³² იქვე, გვ. 112.

Тифлисскую, Кутаисскую и Батумскую со всеми уездами и округами, составляющими означенный губернии и области, а также округа Закатальский и Сухумский”.¹³³ ძირძველი ქართული ტერიტორია, ჭარ-ბელაქანი (საინგილო), იგივე ზაქათალის ოკრუგი, საქართველოს კუთვნილ ტერიტორიად ცხადდებოდა, რასაც საბჭოთა აზერბაიჯანის მხრიდან სასტიკი პროტესტი მოჰყვა.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო მეოთხე მუხლის მეორე პარაგრაფიც, რომელიც სამხრეთ კავკასიის ტერიტორიის ხარჯზე საქართველოს ტერიტორიის გაზრდის შესაძლებლობას იძლეოდა. კერძოდ, მეოთხე მუხლის მეორე პუნქტში აღნიშნული იყო: **“Впоследствии, по мере выяснения взаимоотношений между Грузией и другими кроме России государственными образованиями, существующими или имеющими создаться и сопредельными с Грузией по другим границам, чем та, которая описана в предшествующей статье III настоящего договора, Россия выражает готовность признать входящими в состав Грузии те или иные части бывшего Кавказского Наместника, которые отойдут к ней на основании заключенных с этими образованиями договоров”**.¹³⁴

ძალზე არახელსაყრელი, საშინლად მძიმე იყო საქართველოსათვის ხელშეკრულების მეხუთე მუხლი, რომელით ათი პუნქტისაგან შედგებოდა. მეხუთე მუხლი საქართველოს ავალდებულებდა: 1) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას დაუყოვნებლივ

¹³³ იქვე, გვ. 113.

¹³⁴ იქვე, გვ. 113-114.

უნდა დაეპატიმრებინა და საკონცენტრაციო ბანაკებში მოეთავსებინა ხელშეკრულების დადების მომენტი სათავის საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფი საბჭოთა რუსეთის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილი და რუსეთში არსებული ხელისუფლების დამხობის მოსურნე სამხედრო და სამხედრო-საზღვაო ნაწილები, ასევე იმ პოლიტიკურ და სამხედრო ძალთა წარმომადგენლები, რომლებიც თავს აცხადებდნენ რუსეთის მთავრობად, ან რუსეთის რომელიმე ნაწილის მთავრობად; 2) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას დაუყოვნებლივ უნდა განეიარაღებინა საქართველოს ნავსადგურებში მყოფი საბჭოთა რუსეთის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილი სამხედრო და პოლიტიკურ ძალთა კუთვნილი გემები, ხოლო ეკიპაჟის წევრები საკონცენტრაციო ბანაკებში მოეთავსებინა; 3) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას დაუყოვნებლივ, ყოველგვარი პირობის გარეშე უნდა გადაეცა რუსეთისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე განიარაღებული საბჭოთა რუსეთისადმი მტრულად განწყობილი სამხედრო და პოლიტიკურ ძალთა მთელი ქონება, მათ შორის სამხედრო ქონებაც (სამხედრო გემები, არტილერია, ავიაცია და სხვ.); 4) რუსეთი პირობას დებდა, რომ სიკვდილით არ დასჯიდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ რუსეთისათვის გადაცემულ პირებს; 5) საქართველოს ხელისუფლებას ქვეყნის ტერიტორიიდან უნდა გაეძევებინა ყველა სახის სამხედრო შენაერთი, რომელიც არ შედიოდა ქართული ჯარის შემადგენლობაში; 6) საქართველოს

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას მომავალშიც არ უნდა დაეშვა თავისი ქვეყნის ტერიტორიაზე ისეთი სამხედრო შენაერთების არსებობა, რომლებიც არ შედიოდნენ ქართულ ჯარში; 7) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ქართულ ჯარში არ უნდა მიეღო, მათ შორის მოხალისედაც, საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული და საბჭოთა რუსეთისადმი მტრულად განწყობილი სამხედრო შენაერთებში მომსახურე პირები, რადგან ისინი ეროვნებით ქართველები არ იყვნენ; 8) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას თავისი ქვეყნის ტერიტორიაზე არ უნდა გაეჩერებინა ისეთი ძალები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ საბჭოთა რუსეთში არსებული წყობილების დამხობას. ამასთან ერთად, ამ ძალებისათვის არ უნდა მიეცა უფლება, საქართველოს ტერიტორია გამოეყენებინათ იმ ტვირთის გადასატანად, რომელიც რუსეთთან ომში იქნებოდა გამოყენებული; 9) ის ჯგუფები და პირები, რომლებიც არ შეასრულებდნენ მერვე პუნქტით განსაზღვრულ პირობებს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას უნდა დაეპატიმრებინა; 10) მეხუთე მუხლის მეხუთე პუნქტის შესრულება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას უნდა დაეწყო დაუყოვნებლივ და რაც შეიძლება მალე დაესრულებინა.¹³⁵

ხელშეკრულების მეხუთე მუხლი, გარდა იმისა, რომ უხეშად თელავდა ფეხქვეშ ქვეყნის სუვერენიტეტს, საქართველოს მთავრობას აიძულებდა თავისი ქვეყნის

¹³⁵ იქვე, გვ. 115.

ტერიტორიაზე ფართომასშტაბიანი სადამსჯელო ღონისძიებანი გაეტარებინა.

იმ უზარმაზარი ვალდებულებების სანაცვლოდ, რაც ხელშეკრულების მეხუთე მუხლმა საქართველოს დააკისრა, რუსეთი **მეექვსე მუხლით** ძალზე ზოგად ვალდებულებას კისრულობდა: **“Россия обязуется не допускать на своей территории пребывания и деятельность всякого рода групп и организаций, претендующих на роль правительства Грузии или части ее, а также всякого рода групп и организаций, имеющих своей целью низвержение правительства Грузии. Россия обязуется оказать все свое влияние из союзные ей государства с целью недопущения на их территории указанных в настоящей статье групп и организаций”**.¹³⁶

ხელშეკრულების **მეცხრე მუხლი** ეხებოდა მოქალაქეობის საკითხს. მეცხრე მუხლის პირველ პუნქტში აღნიშნული იყო: **“Лица грузинского происхождения, проживающие на территории России и достигшие восемнадцати лет от роду, вправе оптировать Грузинское гражданство. Равным образом лица негрузинского происхождения, проживающие на территории Грузии и достигшие указанного возраста, вправе оптировать российское гражданство”**.¹³⁷

ხელშეკრულების **მეათე მუხლი** უკვე აშკარად ხელყოფდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

¹³⁶ იქვე, გვ. 116.

¹³⁷ იქვე, გვ. 116.

სუვერენიტეტს და საქართველოს აყენებდა მეტად მძიმე მდგომარეობაში. კერძოდ, მეათე მუხლი ასე გამოიყურებოდა:

“Грузия обязуется освободить от наказания и от дальнейшего преследования, судебного или административного, всех лиц, подвергшихся на территории Грузии таковому преследованию за деяния, совершенные в пользу Российской Социалистической Федеративной Советской Республики или в пользу Коммунистической партии.

Прим.: “Грузия обязуется немедленно освободить лиц, находящихся в тюремном заключении за деяния указанного выше рода”.¹³⁸ ხელშეკრულების მეათე მუხლი პრაქტიკულად ძალადაკარგულად აცხადებდა ხელშეკრულების მეორე მუხლს, რომლის ძალითაც რუსეთი პირობას დებდა, რომ არ ჩაერეოდა საქართველოს საშინაო საქმეებში.

ხელშეკრულების მეორემეტე მუხლი ორ ქვეყანას შორის ეკონომიკურ ურთიერთობებს ეხებოდა და თავისთავად ხელსაყრელი იყო საქართველოსათვის:

“1. Обе договаривающиеся стороны в основу торговых взаимоотношений кладут принцип наибольшего благоприятствования.

2. Товары, идущие из или по назначению одной из договаривающихся сторон не облагаются другой

¹³⁸ იქვე, გვ. 117.

стороной никакими транзитными пошлинами или сборами”.¹³⁹

ხელშეკრულების მეთოთხმეტე მუხლის ძალით საქართველოსა და რუსეთს შორის უმოკლეს ვადაში უნდა დამყარებულიყო დიპლომატიური და საკონსულო ურთიერთობა.

ხელშეკრულების მეთხუთმეტე მუხლი ითვლისწინებდა ორმხრივი კომისიის შექმნას, რომლის კომპეტენციაში შედიოდა:

“1. Составление торгового договора и иных соглашений экономического характера.

2. Разрешение вопросов относительно выдела из бывших центральных учреждений архивов и делопроизводства судебных и административных депозитов и актов гражданского состояния.

3. Определение вопроса о порядке пользования, владения и распоряжения нефтепроводом Батум-Баку, в той части его, которая в силу статьи IV настоящего договора будет находиться на территории Грузии. Вопрос этот будет закреплен затем путем особого соглашения между обеими договаривающимися сторонами”.¹⁴⁰

საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, როგორც მეთექვსმეტე მუხლში იყო აღნიშნული, ძალაში შედიოდა ხელმოწერის დღიდან და რატიფიკაციას არ საჭიროებდა. ცხადია, ამ მუხლით

¹³⁹ იქვე, გვ. 118.

¹⁴⁰ იქვე, გვ. 118.

რუსეთი თავს იზღვევდა, რადგან ხელშეკრულების რატიფიკაციას საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში შეიძლებოდა დიდი ვნებათაღელვა მოჰყოლოდა.¹⁴¹

1920 წლის 7 მაისსვე გ. ურატაძემ და ლ. კარახანმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულების **საიდუმლო დამატებას**, რომელიც ორი მუხლისაგან შედგებოდა. საიდუმლო დამატების **პირველი მუხლი** კიდევ ერთხელ თელავდა ფეხქვეშ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სუვერენიტეტს. **პირველი მუხლი** ასე იყო ჩამოყალიბებული:

“Грузия обязуется признать за находящимися на территории Грузии коммунистическими организациями право свободного существования и деятельности, в частности, право свободного устройства собраний и право свободного издательства (в том числе органов печати).

Вовсяком случае не могут быть принимаемы никакие репрессии ни против частных лиц, как судебные, так и административные, вытекающие лишь из публичной пропаганды и агитации за коммунистическую программу или деятельности лиц и организаций, основанных на коммунистической программе”.¹⁴² საიდუმლო დამატების მეორე მუხლი ამ დამატებას ძირითადი ხელშეკრულების განუყოფელ ნაწილად აცხადებდა.

საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების საიდუმლო დამატება ხელყოფდა საქართველოს სუვერენიტეტს, ქვეყანაში აკანონებდა

¹⁴¹ იქვე, გვ. 118.

¹⁴² იქვე, გვ. 121.

რუსეთის მეხუთე კოლონას და მას საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ ლეგალური ძირგამომთხრელი საქმიანობის წარმოების უფლებას აძლევდა. ეს უფლება რუსეთის მეხუთე კოლონამ კარგად გამოიყენა და ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ რუსეთს საქართველო ადვილად დაეპყრო.

1920 წლის 7 მაისის საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების საიდუმლო დამატებაც ძალაში რატიფიკაციის გარეშე შედიოდა ხელმოწერის მომენტიდან. იგი საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ძირითადი ხელშეკრულების განუყოფელი ნაწილი იყო.¹⁴³

1920 წლის 12 მაისს გ. ურატაძისა და ლ. კარახანის მიერ ხელმოწერილი **დამატებითი შეთანხმება** მიზნად ისახავდა საქართველო-აზერბაიჯანის სახელმწიფო საზღვრის დადგენას. დამატებითი შეთანხმების **პირველ მუხლში** აღნიშნული იყო: **“Вопрос о спорных местностях на границе между Грузией и Азербайджаном и в Закатальском округе передается на разрешение смешанной Комиссии, образуемой из представителей Правительств Азербайджана и Грузии в равном количестве, под председательством представителя Р.С.Ф.С.Р. Все решения этой Комиссии будут признаваться для себя обязательными Правительствами Азербайджана и Грузии”**.¹⁴⁴ ცხადია, შერეული კომისიის მუშაობის პერიოდში საბჭოთა რუსეთი საბჭოთა აზერბაიჯანს დაუჭერდა მხარს და სასაზღვრო ხაზიც

¹⁴³ იქვე, გვ. 119-120.

¹⁴⁴ იქვე, გვ. 119.

აზერბაიჯანის სასარგებლოდ დადგინდებოდა. საბჭოთა რუსეთს რომ ასეთი სურვილი არ ჰქონოდა, მაშინ 1920 წლის 12 მაისს დამატებით შეთანხმებას ხელი არც მოეწერებოდა, რადგან ძირითადი ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით ზაქათალის ოკრუგი (საინგილო) საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს ტერიტორიად ცნო და ამ საკითხის ხელახალი განხილვა საჭირო აღარ იყო. ასეთი დასკვნის გაკეთების უფლებას გვაძლევს ის, რომ 12 მაისის დამატებითი შეთანხმება აზერბაიჯანის პროტესტის შემდეგ გაფორმდა. სულ მალე, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობისთანავე (1921 წელს), ზაქათალის ოკრუგი (საინგილო) მოსკოვის მოთხოვნით აზერბაიჯანს გადაეცა.

ამრიგად, საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, 7 მაისის საიდუმლო დამატებითი და 12 მაისის დამატებითი შეთანხმებით არ შეიძლება ერთმნიშვნელოვნად შეფასდეს. ხელშეკრულების მნიშვნელობას განსაზღვრავდა ორი მომენტი:

პირველი. რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დე-ფაქტო და დე-იურე ცნობა იყო უაღრესად დიდი მნიშვნელობის მოვლენა და ხელს უწყობდა საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარებას;

მეორე. ხელშეკრულება რუსეთს საშუალებას აძლევდა: 1) საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან ომის შემთხვევაში დიდი წინააღმდეგობის გარეშე გადაელახა კავკასიონის უღელტეხილები და მოეპოვებინა

სტრატეგიული უპირატესობა. იგივე უპირატესობით ვერ ისარგებლებდა საქართველო, რადგან იგი რუსეთის დასაპყრობად არ ემზადებოდა და, რაც მთავარია, არც ამისი შესაძლებლობა გააჩნდა; 2) საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან ომის შემთხვევაში აქტიურად გამოეყენებინა მეხუთე კოლონა, რომლის ხელშეუხებლობის გარანტიას ხელშეკრულება იძლეოდა.

1920 წლის 7 მაისის საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულებას საქართველოსათვის ჰქონდა კიდევ ერთი განსაკუთრებული მნიშვნელობა. თუ რუსეთი საქართველოს დაიპყრობდა, მის მიერვე დე-ფაქტო და დე-იურე ცნობილი ქვეყნის დაპყრობით სამომავლოდ საერთაშორისო ასპარეზზე ბევრ უხერხულობას შეიქმნიდა, ხოლო საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში ეს დოკუმენტი ძლიერი სამართლებრივი არგუმენტი იქნებოდა.

თავი III. ყარსის ხელშეკრულება (1921 წლის 13 ოქტომბერი)

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა საბჭოთა რუსეთის პირისპირ მარტო დარჩა. ეს უკვე ცხალი შეიქმნა 1920 წლის მიწურულისა და 1921 წლის დამდეგს. 1921 წლის 11-12 თებერვალს ღამით დაიწყო საბჭოთა რუსეთის აგრესია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. 25 თებერვალს რუსეთის მე-11 წითელმა არმიამ თბილისი დაიკავა. მანამდე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრება და მთავრობა ბათუმში გადავიდა. საქართველო-რუსეთის ომის პარალელურად მოსკოვში მიმდინარეობდა საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკება, რაც 1921 წლის 16 მარტს დადებული ხელშეკრულებით დასრულდა. საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკებას ორი პრინციპული შეთანხმება დაედო საფუძვლად. **პირველი.** ოსმალეთი უარს ამბობდა სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) ყოველგვარ ტერიტორიულ პრეტენზიაზე; **მეორე.** რუსეთი აღარ ითხოვდა, რომ ოსმალეთს ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი

ბერლინის კონგრესის (1878 წ.) მიერ დადგენილ სასაზღვრო ხაზამდე გადაეწია.¹⁴⁵

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაცია მოსკოვის მოლაპარაკებებში არ მონაწილეობდა. მიუხედავად ამისა, 1921 წლის 16 მარტის რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის ხელშეკრულების **პირველ მუხლში** ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვრის შესახებ აღნიშნული იყო: **“Северо–восточная граница Турции определяется: линией, которая начинаясь у деревни Сарп, расположенной на Черном море, проходит через гору Хедисмта, линией водораздела горы Шавшет – горы Канны–даг, она следует затем по северной административной границе Ардаганского и Карсского санджаков...”**¹⁴⁶ ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თანხმობის გარეშე, რომელიც 1921 წლის 17 მარტის საღამომდე ბათუმში, ე. ი. ქვეყნის ტერიტორიაზე, იმყოფებოდა, რუსეთმა 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი ოსმალეთის ტერიტორიად აღიარა.

რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულება სხვა მხრივაც შეეხო საქართველოს. ხელშეკრულების **მეორე მუხლში** აღნიშნულია:

“Турция соглашается уступить Грузии сюзеренитет над портом и городом Батумом и территорией, лежащей к северу от границы, указанной в статье первой нынешнего

¹⁴⁵ **გ. გურული.** საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 167

¹⁴⁶ Документы внешней политике СССР. Том 3. Москва. 1959, стр. 598.

Договора, и составлявшей часть Батумского округа, при условии, что

1) население местностей, указанных в настоящей статье, будет пользоваться широкой местной автономией в административном отношении, обеспечивающей каждой общине ее культурные и религиозные права, и население будет иметь возможность установить земельный закон, соответствующий его пожеланиям.

2) Турции будут обеспечен свободный транзит всяких товаров, отправляемых в Турцию или из нее, через Батумский порт, беспошлинно, без учинения каких-либо задержек и без обложения их какими бы то ни было сборами, с предоставлением Турции права пользоваться Батумским портом без взимания за то специальных сборов”.¹⁴⁷

1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების რატიფიკაცია საბჭოთა რუსეთმა 1921 წლის 20 ივლისს მოახდინა, ხოლო ოსმალეთმა – 1921 წლის 31 ივლისს. სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ქ. ყარსში 1921 წლის 22 სექტემბერს.

1921 წლის მარტისათვის საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი რუსეთის მიერ იყო ოკუპირებული, თუმცა ფორმალური თვალსაზრისით სამივე ქვეყანა დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. ჯერ-ჯერობით არც ამიერკავკასიის ფედერაცია და არც საბჭოთა კავშირი შექმნილი არ იყო, მაგრამ არსებობდა გეგმა ახალი საბჭოთა იმპერიის

¹⁴⁷ იქვე, გვ. 598.

შექმნისა. იმხანად გაურკვეველი იყო, ახალ საბჭოთა იმპერიაში რა ფორმით შევიდოდნენ საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი. ასეთ ვითარებაში რუსეთმა გადაწყვიტა თავისი პოზიციების განმტკიცება სამხრეთ კავკასიაში და თავის მთავარ კონკურენტთან, ოსმალეთთან, ყველა საკითხის მოგვარება. 1921 წლის 23 სექტემბერს ქალაქ **ყარსში** დაიწყო ოსმალეთის, საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მოლაპარაკება. ყარსის კონფერენციაში სრულუფლებიანი მხარის სახით მონაწილეობდა საბჭოთა რუსეთი. ოფიციალურ რუსულ გამოცემებში 1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარსში დადებული ხელშეკრულება ასეა დასათაურებული: **“Договор о дружбе между Армянской ССР, Азербайджанской ССР и Грузинской ССР, с одной стороны, и Турцией — с другой, заключенный при участии РСФСР в Карсе”**.¹⁴⁸ ხელშეკრულების **პრეამბულაში** აღნიშნულია, რომ სომხეთმა, აზერბაიჯანმა, საქართველომ და ოსმალეთმა **“решили приступить к переговорам при участии Российской Социалистической Федеративной Советской Республики”**. საქართველოს მხრიდან ყარსის ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარმა **შალვა ელიაშვილმა**, საგარეო საქმეთა და ფინანსთა სახალხო კომისარმა **ალექსანდრე სვანიძემ**, ხოლო საბჭოთა რუსეთის მხრიდან – **იაკობ განეცკიმ (ფიურსტენბერგმა)**, რომელიც იმხანად საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის კოლეგიის წევრი იყო. ოსმალეთის მხრიდან ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს **კიაზიმ**

¹⁴⁸ Документы внешней политике СССР. Том 4. Москва. 1960, стр. 420.

კარაბეირ-ფაშამ, ველი-ბეიმ, მუსტარ-ბეიმ, მემდუხ შევკატ-ბეიმ; სომხეთის მხრიდან – ასკანაზ მრავიანმა, პოლოს მაკინზიანმა; აზერბაიჯანის მხრიდან – ბეხბუდ შახტახტინსკიმ.¹⁴⁹

ყარსში დაწყებულ მოლაპარაკებას იგივე პრინციპები დაედო საფუძველად, რაც რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის მოლაპარაკებას – უცვლელი დარჩა თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი.

ყარსის ხელშეკრულების პირველი მუხლი ძალადაკარგულად აცხადებდა ყველა იმ ხელშეკრულებას, რომელიც ამიერკავკასიას (სამხრეთ კავკასიას) ეხებოდა. ეს არ ეხებოდა რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებას.¹⁵⁰ მეორე მუხლში კი აღნიშნული იყო, რომ საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს არ უნდა ეცნოთ არცერთი ხელშეკრულება, რომელიც ეხებოდა თურქეთს, მაგრამ არ სცნეს თურქეთის მთავრობამ და თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ. თავის მხრივ, თურქეთი ვალდებული იყო იღებდა, არ ეცნო არც ერთი საერთაშორისო აქტი, თუ მას არ ცნობდა საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი.¹⁵¹

ყარსის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით დადგინდა თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი. კერძოდ, ხელშეკრულებაში აღნიშნულია, რომ ეს საზღვარი **“начинается у деревни Сарп, расположенной на Черном море,**

¹⁴⁹ იქვე, გვ. 420-421.

¹⁵⁰ იქვე, გვ. 421.

¹⁵¹ იქვე, გვ. 422.

проходит через гору Хедис–мта, линию водораздела горы Шавшет – гору Канны–даг; она следует затем по старым северным административным границам Ардаганского и Карсского санджаков...”¹⁵²

ყარსის ხელშეკრულების შედეგზე მუხლი ეხებოდა აჭარას. კერძოდ, ეს მუხლი ასე იყო ჩამოყალიბებული:

“Турция соглашается уступить Грузии сюзеренитет над городом и портом Батуми и территорией, лежащей к северу от границы, указанной в ст. 4 настоящего Договора и составляющей часть Батумского округа, при условии, что:

1) население местностей, указанных в настоящей статье будет пользоваться широкой местной автономией в административном отношении, обеспечивающей каждой общине ее культурные и религиозные права, и население будет иметь возможность установить в указанных местностях земельный закон, соответствующий его пожеланиям;

2) Турции будет обеспечен свободный транзит всяких товаров, отправляемых в Турцию или из нее, через Батумский порт, беспошлинно, без учинения каких–либо задержек и без обложения их каким бы то ни было сборам, с предоставлением Турции права пользоваться Батумским портом без взимания за то специальных сборов.

Для праведения в жизнь этой статьи будет немедленно после подписания настоящего Договора образована Комиссия из представителей заинтересованных сторон”.¹⁵³

¹⁵² იქვე, ვვ. 422.

¹⁵³ იქვე, ვვ. 423.

ხელშეკრულების მეშვიდე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ მხარეები შეთანხმდნენ **“облегчить жителям пограничной зоны переход границы, при условии соблюдения таможенных, полицейских и санитарных правил, которые будут установлены по этому поводу Смешанной Комиссией”**.¹⁵⁴

როგორც ვხედავთ, ყარსის ხელშეკრულებამ თითქმის უცვლელად გაიმეორა რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების პირველი და მეორე მუხლები.

ყარსის ხელშეკრულების ოცი მუხლიდან ექვი მუხლი ძალაში შევიდა ხელმოწერის დროიდან (1921 წლის 13 ოქტომბრიდან), მათ შორის იყო მეექვსე მუხლი, რომელიც აჭარას ეხებოდა. რაც შეეხება ხელშეკრულების დანარჩენ მუხლებს, ისინი ძალაში შევიდოდნენ რატიფიკაციის შემდეგ. ხელშეკრულების მეოცე მუხლი ხელისმომწერ მხარეებს ავალდებულებდა, რაც შეიძლება მოკლე დროში გაეცვალებათ სარატიფიკაციო სიგელები.¹⁵⁵

ყარსის ხელშეკრულების სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ერევანში 1922 წლის 11 სექტემბერს.

ყარსის ხელშეკრულებას არ ჰქონია საიდუმლო მუხლები. ხელშეკრულებას დაერთო სამი დამატება, რომელთაგან არც ერთი საიდუმლო არ ყოფილა და სამივე მრავალჯერ იქნა გამოქვეყნებული. პირველ დამატებაში დაწვრილებით არის აღწერილი თურქეთის ჩრდილო-

¹⁵⁴ იქვე, გვ. 423.

¹⁵⁵ იქვე, გვ. 426.

აღმოსავლეთ საზღვარი, მეორე დამატებაში აღწერილი იყო თურქეთის საზღვარი არპა-ჩაის ზონასა და მდინარე არაქსის ზონაში. მესამე დამატება აღგენდა ნახჭევანის ავტონომიის საზღვრებს. ყარსის ხელშეკრულების სამივე დამატებას ხუთივე ქვეყნის წარმომადგენლებმა ცალ- ცალკე მოაწერეს ხელი.¹⁵⁶

ყარსის ხელშეკრულება ხუთ ეგზემპლარად – ქართულ, რუსულ, თურქულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე გაფორმდა. ხელშეკრულების მოქმედების ვადა განსაზღვრული არ ყოფილა.

¹⁵⁶ იქვე, გვ. 428, 429.

სარჩევი

<i>ნაწილი პირველი.</i> საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა(1483-1801).	4
თავი I. საქართველო-რუსეთის დიპლომატიური და პოლიტიკური ურთიერთობების დასაწყისი	4
თავი II. საქართველო-რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დასაწყისი.	18
თავი III. პრორუსული ორიენტაციიდან პროირანული ორიენტაციისაკენ.	29
თავი IV. პროირანული ორიენტაციიდან პრორუსული ორიენტაციისაკენ.	33
თავი V. საქართველოს ოკუპაციის წარუმატებელი ცდა .	41
თავი VI. გეორგევსკის ტრაქტატი.	57
თავი VII. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება.	75
<i>ნაწილი მეორე.</i> საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1918-1921) თავი I. ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულება (1918 წლის 3 მარტი)	94
თავი II. საქართველო-რუსეთის მოსკოვის ხელშეკრულება (1920 წლის 7 მაისი)	101
თავი III. ყარსის ხელშეკრულება (1921 წლის 13 ოქტომბერი)	122